

Војно

ДЕЛО

YU ISSN 0042-8426 □ UDK 355/359

3

2003

Војно
ДЕЛО
општевојни теоријски часопис

УДК 355/359 □ YU ISSN 0042-8426

БРОЈ 3/2003. ГОДИНА LV *Издаје тромесечно*

ДИРЕКТОР

Славолуб ЈОВАНЧИЋ, пуковник

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

Др *Миле БЈЕЛАЈАЦ*; мр *Милутин ЦУПАРА*, пуковник; др *Александар ИГЊАТОВИЋ*, генерал-мајор (заменик председника); др *Душан ЈАЊИЋ*; др *Зоран КИЛИБАРДА*, пуковник; *Бранко КРГА*, генерал-пуковник (председник); проф. др *Ђорђе РАДОЈЕВИЋ*, пуковник у пензији; мр *Добросав РАДОВАНОВИЋ*, генерал-мајор; проф. др *Предраг СИМИЋ*; проф. др *Душан СТАЈИЋ*, контраадмирал; мр *Миле СТОЈКОВИЋ*, пуковник; др *Јован ТЕОКАРЕВИЋ*; проф. др *Биљана ТРЕБЈЕШАНИН*; др *Михајло БАСАРА*, пуковник (секретар).

РЕДАКЦИЈА

Главни и одговорни уредник
др *Михајло БАСАРА*, пуковник

Уредник
Нада ДРАГИШИЋ, проф.

Адреса: Редакција часописа „Војно дело“, (ВЕ) 11002 Београд, Балканска бр. 53 * Главни и одговорни уредник: 681-565, војни 23-504; технички секретар 642-653 * Преплата: 3612-506 * Пошт. фах 692 * Текући-рачун РЦ МО СЦГ 840-51845-84 за ВИЗ, шифра 963 * Цена броја 240,00 динара.

Безбедност и одбрана

Центар за демократску контролу оружаних снага и Институт за односе Исток-Запад Проф. др Предраг Симић	Управљање реформом сектора безбедности	9
	Реформа сектора безбедности у Србији и Црној Гори	74

Војна наука и ратна вештина

Мр Ранко Лојић, мајор	Утицај особина личности војних руководилаца на квалитет интерперсоналних односа у војној организацији	90
-----------------------	---	----

Погледи

Проф. др Жарко Требјешанин	Кривица, одговорност, катарза и казна	105
Анастас Палигорић, пуковник у пензији	Наше одбрамбене технологије	112

Прикази

Др Жељко Иваниш	Спољна политика Сједињених Америчких Држава крајем 20. века	126
-----------------	---	-----

CONTENTS

Security and Defense

Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces and New York EastWest Institute	Security Sector Reform Management	9
Predrag Simić, Ph.D., Prof.	Reform of the Security Sector in Serbia and Montenegro	74

Military Science and Art of War

Major Ranko Lojić, M. A.	The Influence of Military Leaders' Per- sonality Traits on the Quality of Inter- personal Relations within a Military Or- ganization	90
--------------------------	---	----

Views

Žarko Trebješanin, Ph. D., Prof.	Guilt, Liability, Catharsis and Punish- ment	105
Colonel Anastas Paligorić (Ret.)	Our Defense Technologies	112

Reviews

Željko Ivaniš, Ph. D., Assistant Prof.	Foreign Policy of the United States of America by the End of the 20 th Century .	126
---	--	-----

Sécurité et défense

Centre pour le contrôle démocratique des forces armées et Institut pour les rapports Est-Ouest	Ménagement de la réforme du secteur de sécurité	9
--	---	---

Prof. dr Predrag Simic	Réforme du secteur de sécurité en Serbie et Monténégro	74
------------------------	--	----

Science militaire et l'art de guerre

Mr Ranko Lojic, Commandant	Influence des propriétés personnelles des autorités militaires sur la qualité des rapports interpersonnelles dans l'organisation militaire.....	90
-------------------------------	---	----

Points de vue

Prof. dr Zarko Trebjesanin	Culpabilité, responsabilité, catarse et punition ...	105
Anastas Paligoric, Colonel en retraite	Nos technologies défensives	112

Comptes-rendus

Doc. Dr Zeljko Ivanis	Politique ezterrieure des Etats Unis d'Amérique à la fin du XX siècle	126
-----------------------	---	-----

Die Sicherheit und Verteidigung

Das Zentrum für demokratische Kontrolle der Wehrkräfte und Institut für Ost-West Verhältnisse	Die Leitung der Reform von Sektor für Sicherheit	9
---	--	---

Prof. Dr Predrag Simić	Die Reform des Sektors für Sicherheit in Serbien und Monte Negro	74
------------------------	--	----

Wehrwissenschaft und Kriegkunst

Mr Ranko Lojčić, Major	Die Wirkung von persönlichen Eigenschaften der führenden Persönlichkeiten der Armee auf Qualität interpersönlicher Verhältnisse in der militärischen Organization	90
------------------------	---	----

Ansichten

Prof. Dr Zarko Trebješanin	Schuld, Verantwortung, Katharsis und Straffe	105
----------------------------	--	-----

Anastas Paligorić, Colonel in Rente	Unsere Abwehrtechnologie	112
--	--------------------------------	-----

Besprechungen

Doc. Dr Zeljko Ivanis	Außenpolitik der USA am Ende 20. Jahrhunderts (Besprechung des Buches von Henry Kissinger «Ist die Außenpolitik notwendig in der USA»)	126
-----------------------	--	-----

СОДЕРЖАНИЕ

Безопасность и оборона

- Центр по демократическому контролю над вооруженными силами и Институт отношений Восток-Запад
Управление реформой сектора безопасности 9
- Проф. д-р Предраг Симич
Реформа сектора безопасности в Сербии и Черногории 74

Военная наука и военное искусство

- Канд. наук. Ранко Лоич, майор
Влияние характеристик личности военных руководителей на качество межперсональных отношений в военной организации 90

Взгляды

- Проф. д-р Жарко Требьешанин
Вина, ответственность, катарсис и наказание 105
- Анастас Палигорич, полковник в отставке
Наши оборонительные технологии .. 112

Разбор новых книг

- Доц. д-р Желько Иваниш
Внешняя политика США под конец 20 века (Разбор книги Генрия Киссинджера "Нужна ли Америке внешняя политика?") 126

Управљање реформом сектора безбедности

УДК: [355.1 + 351.74] : 321.7 (100)

*Центар за демократску контролу оружаних снага и
Институт за односе Исток–Запад*

Објављивањем три рада из одељка Управљање реформом сектора безбедности завршавамо превод изабраних радова из обимне Студије о реформи сектора безбедности са предлогом најбољих решења за нашу земљу. Студију је, крајем 2001. године, израдило више аутора на позив Центра за демократску контролу оружаних снага из Женеви и Института за односе Исток–Запад из Њујорка.

Прилика за евроатлантску интеграцију Румуније

*Ливиу Мурешан**

Наслеђе прошлости

Од свих земаља централне и источне Европе Румунија је имала једну од најсложенијих безбедносних структура, познату под називом Секуритате. Од ње су се плашили и у земљи и у иностранству због мноштва различитих активности. Окривљивана је због улоге политичке полиције, која је пратила активности румунских дисидената и „непријатељске“ румунске дијаспоре.

У децембру 1989. Секуритате је одиграла контроверзну улогу. Званично, шеф службе Јулиан Влад захтевао је од њених јединица да не излазе на улице и да строго поштују наређења нових власти. Незванично, народ је и даље био у страху од њене могуће улоге у случају свеприсутних, али можда неоткривених „терориста“.

Једна од првих мера коју су предузеле нове власти било је стављање обавештајне структуре под контролу војске и одлука да се у

* Ливиу Мурешан је извршни председник Фондације Европског института за управљање ризиком, безбедношћу и комуникацијама (*European Institute for Risk, Security and Communication Management – EURISC*).

тим несигурним условима пази на целовитост досијеа Секуритате које су углавном чинили извештаје достављача.

Руководство Секуритате ухапшено је и, под притиском јавности, неки од руководилаца су оптужени за злочине и насиље према румунским дисидентима.

Прва одлука се односила на стварање нове обавештајне структуре са јасним задатком, са унутрашњим и спољним областима одговорности, која неће бити под истим кровом с Министарством унутрашњих послова.

Две новоосноване обавештајне службе почеле су од нуле и недо-стајали су им легитимитет (нови румунски устав још није био усвојен), нов кадар и одговарајућа средства и упутства западних агенција. Али, најважније је било да је учињен први корак.

Од самог почетка морало се узети у обзир ново безбедносно окружење, које је настало након распада Совјетског Савеза, пада Берлинског зида, новог развоја ситуације на југословенском простору, све већих тензија у Републици Молдавији и потребе за успостављањем новог типа односа са суседима (на пример, Мађарском). У земљи је, због недостатка искуства новог политичког руководства да се дотакне питања мањина и социјалних тензија, дошло до насиља у граду Таргу Муреш, и у областима Ковашна и Харгхита, као и до „чувеног“ марша рудара у Букурешту. Требало је да неки од бивших припадника некадашње Секуритате одиграју своју улогу у подривању кредибилитета новог политичког руководства, као и ауторитета нових државних институција, углавном структура старог типа, у периоду док још нису биле успостављене нове институције.

Око пола века комунистичке диктатуре дубоко је утицало на целокупно румунско друштво.

Секуритате је била под директним утицајем и контролом не само Николаја Чаушескуа већ и његове жене Елене. Стога се може сматрати да су први кораци у реорганизовању активности обавештајних служби били обележени непромењеним ставовима „старих момака“ и уплашеним понашањем официра средњег и нижег чина углавном због негативног наслеђа из прошлости.

Потреба за оснивањем нових институција

Након децембра 1989, тј. револуције у Румунији, започет је крајње конфузни и болни процес транзиције. На пољу безбедности старе институције су укинуте, а нове нису успостављене, па је земља неколико месеци била крајње осетљива на унутрашње и спољне опасности по националну безбедност.

Развој у временском оквиру од једанаест година могао би да се подели на четири различита периода:

- први период 1990–1991 – период буђења;
- други период 1991–1996 – правна основа за прве кораке и процес отварања;

– трећи период 1997–2000 – самити у Мадриду и Вашингтону као обележје тог периода;

– четврти период 2001 – садашњи рад и утирање пута за будуће резултате.

Прве мере предузеле су нове власти – Привремени савет за национално јединство (C.P.U.N.). На основу привремених прописа, успостављени су обавештајна служба за унутрашњост, обавештајна служба за иностранство и нека врста тајне службе задужене за заштиту румунских и страних важних личности.

У априлу 1991. дошло је до првог састанка цивилних и војних представника ради израде Нацрта стратегије националне безбедности. У дискусији о првом нацрту стратегије откривена је и потреба за једном институцијом која би обучавала цивилну и војну елиту у вези с питањима безбедности. (Проучаване су најрепрезентативније институције у том подручју да би се створио модел прилагођен румунским условима. Одабрани модели били су: Washington Defence University – USA, The Royal Defence College – UK, Institute de Haute Etude de Defense Nationale-France, Accademia de Alti Studi de Diffeza-Italy i NATO Defence College-Rome.)

На основу те студије, 1992. године установљена је Школа националне одбране, чији је председавајући био министар одбране, за обуку цивилних службеника високог ранга, представника Парламента и политичких партија, као и официра високог ранга војске и полиције, везану за нова домаћа и међународна питања безбедности.

Стварна реформа сектора безбедности већ је започета. Парламент је усвојио законе за новоустановљене обавештајне службе. Уз подршку америчког конгреса и специјализованих комисија Сената пренесено је искуство о начину спровођења цивилне контроле сектора безбедности.

У том периоду направљени су први уговори и споразуми о сарадњи са западним институцијама безбедности.

Може се запазити и добра сарадња између румунских обавештајних служби и одговарајуће евроатлантске институције – канцеларије за безбедност Северноатлантског савеза.

Истовремено подстакнута је билатерална сарадња између румунских обавештајних служби и сличних служби у западним земљама, нарочито у области међународног тероризма, организованог међународног криминала и трговине оружјем за масовно уништавање. Посебна пажња посвећена је специфичним односима са службама и структурама из суседних земаља. У оквиру Румунске обавештајне службе, задужене за обавештајну делатност у земљи, према моделу сличних институција на Западу, развијена је антитерористичка бригада, која има оперативну улогу, али и обавезу везану за прикупљање података.

Парламент је 1991. године признао две обавештајне службе: *Румунску обавештајну службу* (Serviciul Roman de Informatii – S.R.I.) и

Обавештајну службу за иностранство (Serviciul de Informatii Externe – S.I.E.), као и нека посебна одељења, као што су: *Опште одељење за војну обавештајну делатност при Министарству националне одбране, Одељење за обавештајну делатност и унутрашњу заштиту при Министарству унутрашњих послова и Служба за заштиту и против корупције при Министарству правде.*

У Министарству за спољне послове формирана је посебна институција за спречавање и борбу против нагомилавања оружја за масовно уништавање – Национална агенција за контролу хемијског наоружања (*Agentia Nationala pentru Controlul Exporturilor Strategice si Interzicerea Armelor Chimice – A.N.C.E.S.I.A.C.*).

Од самог постанка Румунске обавештајне службе, пре десет година, одабир кадра био је врхунски приоритет. Прво су отпуштени људи који су били у вези с политичком полицијом бивше Секуритатее. Посебна пажња усмерена је на то да се осуде људи који су у већем обиму кршили људска права, злоупотребили своје функције или нису могли да се прилагоде новим захтевима демократског друштва. Покренута је широка акција регрутовања представника из редова младих људи румунског цивилног друштва који су дипломирали на различитим факултетима и били отворенији за реформе, спремни да раде за нову демократску власт и да заштите национални интерес.

У оквиру Румунске обавештајне службе формиран је Национални институт за обавештајну делатност, који је касније претворен у Националну обавештајну академију. Та институција је установљена за одређени временски период као образовна институција ранга универзитета за обуку будућих официра обавештајне службе. Имала је програм усклађен са западним обавештајним службама а долазили су и професори из земаља чланица НАТО-а, и Европске уније.

Парламент је – преко две специјалне комисије за контролу активности румунске обавештајне службе, као и одбрамбених комитета оба дома – имао ограничену улогу у реформи сектора безбедности. На резултат њихове активности утицали су недостатак информација, недовољно искуство неких чланова комитета или њихових штабних официра, и малобројни контакти са сличним структурама парламента западних земаља. Мада су се прилично стидљиве промене одиграле већ раних деведесетих година, оне нису биле довољно јасне и јаке да би се одржале.

Процес интеграције у Северноатлантски савез и Европску унију

Као и у случају реформе оружаних снага, одлука да се Румунија не укључи у први круг проширења на самиту НАТО-а у Мадриду 1997. године није била разлог да се успори, већ напротив, да се убрза реформа сектора безбедности.

Велико разочарење, и унутар и изван Румуније, изазвала је чињеница да председник Емил Константинеску и његов тим нису могли да остваре очекиване резултате и одрже замах након самита у Мадриду. Почетним ентузијазмом и обећањима није могло да се надомести недовољно стручно искуство руководства безбедносне заједнице, тако да је успорен процес реформисања сектора безбедности.

Због сталне политичке борбе унутар владајуће коалиције и кратких периода владавине сваког од три премијера (1996–2000) било је тешко представити јаке мере као део јасне визије.

Упркос службеној подршци свих странака у Парламенту европској и евроатлантској интеграцији, од деведесетих година, када је дошло до тога да се одлучује о реформи сектора безбедности, постали су сумњичави они који су пружали подршку.

Мада су мере реорганизације у том домену биле могуће, није остварена права реформа. Слабим тимом националне безбедности председника, Парламентом који је велики део свог мандата изгубио расправљајући о минорним питањима (видети интерна правила и прописе, поделу предности за различите парламентарне групе, итд.), неспособношћу политичког руководства „да дешифрује“ поруке западних партнера о потреби политичке воље и визије (видети Стратегијско партнерство САД – Румунија „без меса на костима“) или тешкоћом да се „сваре“ савети западних експерата који су помогли сектору одбране и безбедности, могао би донекле да се објасни недостатак правних реформи.

Позитиван пример сарадње Румунске обавештајне службе са нападним институцијама чини пројекат који је развијен са Европским институтом за сарадњу ради примене закона (*The European Institute for Law Enforcement Cooperation – EULEC*) почев од 1997. године. То је организација која преноси знање и применљиво искуство из области борбе против злочина и против опште безбедности, и из примене закона. Тај институт, који је основан у Бриселу и има петнаест међународних чланица, и значајно је помогао у реорганизацији румунске обавештајне службе, која се, са становишта *EULEC*-а често (погрешно) пореди са претходном, омраженом румунском Секуритатеом.

У оквиру Министарства за спољне послове установљен је 2000. године Национални одбор за безбедност. То је владина организација усклађена са евроатлантским захтевима везаним за приступ поверљивим подацима примљеним од НАТО-а за Румунију као земљу кандидата.

Садашњи рад и утирање пута за будуће резултате

Ново безбедносно окружење након 11. септембра 2001. обавезало је на велико преиспитивање приоритета везаних за безбедност у већини демократских земаља. Недавно је председник Румуније Јон Илијеску поднео Парламенту нову стратегију националне безбедности коју у бу-

дућности треба прилагођавати. Тим документом Парламенту су представљене домаће и спољне претње националној безбедности.

Главне претње безбедности нису војне природе, већ финансијске, економске, социјалне и еколошке. Румунија се још увек суочава са стварном слабошћу због лоших економских резултата, тј. са слабошћу која може да доведе у опасност националну безбедност и, ако се одржи или чак појача, до нестабилности. Висок ниво корупције, мала поузданост и транспарентност јавних фондова могли би да продубе социјалну неједнакост и прошире већ постојећу сиву економију.

Неефикасност централне и локалне администрације, као и одговорне државне структуре, у борби против криминала чиновника имала је највећи негативан утицај на могућност европске и евроатлантске интеграције Румуније.

Када је реч о страним претњама, земља није суочена и неће се суочавати са већим војним претњама. Мора се узети у обзир ширење нуклеарног или нековенционалног оружја за масовно уништавање, развој терористичке мреже, међународног организованог криминала, трговине дрогом, трговине лаким наоружањем, илегалних миграција, илегалног транспорта радиоактивних материјала итд.

Илегалне миграције и велики прилив оних који траже азил са истока (Молдавија и Украјина) и севера (Украјина), као спољни чиниоци уз екстремизам, нетолеранцију, сепаратизам или ксенофобију, могли би да чине претњу националној безбедности Румуније.

Што се тиче међународног тероризма, у новој националној стратегији безбедности наглашава се потреба за већим напорима везаним за координацију на домаћем и међународном плану. Потребан је сложен скуп мера за правни оквир, који треба да буде у складу са *acquis communautaire* Европске уније, као и са стандардима Северноатлантског савеза.

Здраво пословно окружење допринело би не само већем учешћу страних директних улагања већ и бољем функционисању тржишне економије. Целокупна национална безбедност имаће користи од тог побољшања када се оно заиста буде остварило.

Као и у другим земљама централне и источне Европе, у Румунији се још није остварио дубок и широк процес реформисања сектора безбедности. Охрабрују кораца који су до сада предузети и оцена прве године мандата Илиеску–Настасе (2001), који ће бити поени за коначну одлуку у пријему Румуније у Северноатлантски савез.

Процес реформе у том сектору треба сагледати у ширем контексту процеса реформе одбране, али и читавог напретка демократизације и унапређења приватизације и функционисања тржишне економије. Искреност говора тима Илијеску–Настасе и новог руководства румунских обавештајних служби мора бити праћена енергичнијим корацима у одржавању интереса да Румунија буде присутна на самиту у Прагу марта 2002. године.

Након што су потрошили четвртину свог мандата, румунске власти треба да остваре неке конкретне и специфичне резултате на пољу реформе сектора безбедности. Пре свега, треба да буде специфичнија и јаснија улога врховног савета за одбрану земље (C.S.D.C.). Од самог почетка, током расправе у Уставотворној скупштини (први парламент задужен за доношење Нацрта устава 1990–1992) о садашњем Врховном савету, група чланова Парламента покушавала је да промовише један облик америчког типа савета националне безбедности. Уместо јаче и транспарентније институције на нивоу Председништва, већина је више волела да промовише облик прилично слабог и нејасног савета одбране, заснованог на румунској традицији између два рата. Тако је председник републике шеф Врховног савета за одбрану земље, чији су чланови премијер и најважнији министри – за спољне послове, одбрану, унутрашње послове, правду, индустрију и финансије, и шефови обавештајних служби, начелник Генералштаба војске, као и виши саветник председника, задужен за националну безбедност и, секретар, обично генерал војске. Председник мора да поднесе Парламенту годишњи извештај. Недавно је представљање нове стратегије националне безбедности пред два комитета за одбрану у Парламенту критиковано у масовним медијима – у вези са одлагањем од осам месеци (према Закону, председник мора да представи тај документ Парламенту у прва три месеца након започињања свог мандата).

Врховни савет за одбрану земље био је мање припремљен да се ухвати у коштац с неконвенционалним ризицима, као што су они који се тичу животне средине, тј. који могу да утичу на националну безбедност или би могли да имају утицај и изван граница земље. У новој стратегији националне безбедности разматран је шири обим опасности, укључујући и оне које се тичу животне средине.

Нови закон о организацији и функционисању Врховног савета за одбрану земље још је у облику нацрта и разматра се у два комитета за одбрану при Парламенту. Различите странке у Парламенту користе ту могућност за разматрање улоге и стварне моћи председника земље као шефа Врховног савета.

У будућности треба размотрити корист од развијања структуре за координацију или проток информација и анализу не само на нивоу председништва (видети Савет националне безбедности САД), него и владе (видети *Secretariat General de Defense Nationale* из Француске).

Сектор безбедности у Румунији мора више да буде везан за специфичне обавештајне структуре из НАТО-а у перспективи евроатлантске интеграције земље. Нове структуре и улоге у сектору безбедности морају да буду успостављене у потпуној сагласности са нормама НАТО-а и државама чланицама тог Савеза.

Након одобрења у Парламенту закона који се тиче организације полиције и новог статуса полицајаца као цивилних службеника треба

размотрити могућност да се пређе са војних на цивилне структуре обавештајних служби.

У складу с даљим унапређењем транспарентности према „савезничким“ обавештајним службама западних земаља на основу реципроцитета, кредибилитет и предвидљивост активности и одлука значајни су за развој узајамног поверења и стратегијске сарадње.

Како се још наводи у новој стратегији националне безбедности, постоји потреба за већом поузданошћу и транспарентношћу и већим укључивањем цивилног друштва у те проблеме.

Да би се ојачала контрола законодавне моћи над сектором безбедности треба повећати знање о питањима безбедности и обавештајне делатности чланова Парламента и штабних официра одговарајућих комитета на основу страних програма и спровођења обуке за активне и пензионисане професионалце са страним стручњацима.

Због новог безбедносног окружења мора се јачати билатерална сарадња са западним безбедносним структурама, али и са специфичним структурама из суседних земаља. У вези с тим, већ је успостављена трилатерална комисија између Румуније, Молдавије и Украјине.

Регионални центар за борбу против међународног криминала у Букурешту, постављен као иницијални оквир за југоисточну сарадњу, одлична је веза за размену информација између једанаест држава које у њој учествују (Албанија, Босна и Херцеговина, Бугарска, Хрватска, Грчка, Мађарска, Македонија, Молдавија, Румунија, Словенија и Турска), као и држава и организација посматрача (САД, Белгија, Француска, Немачка, Аустрија, Украјина, Интерпол, Светска царинска организација итд.).

У једном бурном временском периоду основане су неке институције попут Националне академије за обавештајну делатност у оквиру Румунске обавештајне службе. Она је основана ради обуке будућих обавештајних службеника који треба да замене људе бивше Секуритате. Након што дипломира, довољан број обавештајних официра моћи ће да се запосле будући официри са Универзитета, с тим што ће се извесно време обучавати.

Да би се унапредила међуагенцијска сарадња треба да се успостави „безбедносна заједница“, а затим и „обавештајна заједница“.**

** Превод: Гордана Кубура.

Поуке из реформе сектора безбедности у Бугарској

*Валери Рачев**

У међународној заједници је у садашње време прихваћено мишљење да је недостатак безбедности за државу и њене грађане највећа препрека политичком, друштвеном и привредном развоју. Да би се избегла спирала надоле, уз све већу несигурност, криминализацију и неразвијеност, треба се истовремено ухватити у коштац са социјалном, економском и управљачком димензијом, као и безбедношћу у домаћој средини.

Сектор безбедности обухвата државне институције које су задужене за безбедност државе и њених грађана и које имају овлашћење да користе или нареде коришћење силе, као и цивилне структуре које су одговорне за управљање и надзор над њима. Зато он обухвата војне и паравојне снаге, обавештајне службе, полицијске снаге, граничну и обалску стражу, па чак и царинске службе, судски, кривични систем и цивилне структуре које су одговорне за управљање и надзор над обављањем тих функција. Главни разлог за реформу тих институција јесте потреба да буду ефективне и ефикасне у обављању својих дужности и да то чине на основу добро размотрених стратегија националне безбедности и одбране, као и да буду под демократском контролом и да делују на основу реалних, поузданих и изводљивих планова.

Одређивање праве величине, преоријентисање, реформа и изградња капацитета националних оружаних снага суштински су елементи реформе безбедносне структуре. Холистичким приступом осигурало би се да се оружане снаге државе преорјентишу са домаће политике на задатке за које су најподесније (национални суверенитет, колективна одбрана и мировне операције по налогу УН или ОЕБС), при чему реформа у оружаним снагама не треба да се доживи као „казна“ за активности из прошлости.

У раду је тежиште на реформи одбране у Бугарској која је званично или незванично иницирана од самог почетка политичким променама започетим 1989. године. Упркос томе што је реч о случају Бугарске, рад се односи и на све земље које примењују или планирају да примене планове за реформу одбране, смање и модернизују оружане

* Аутор је пуковник, заменик команданта Војне и Командно-штабне школе „Г. С. Раковски“ у Софији. Министарство одбране Бугарске није одговорно за мишљења која су садржана у раду.

Дефинисање проблема у савременом контексту

ОПШТИ КОНТЕКСТ

Нема сумње да је у Европи суштински промењен однос према проблематици цивилно-војних односа најмање у последњих пет година. На наше велико изненађење, све више питања се односи на демократску контролу војске, цивилно-војне и државно-војне односе и целокупну транспарентност војних послова. Сви процеси демократизације у Источној Европи започети су са основним питањем о понашању војске током преношења моћи са тоталитарног на демократски политички систем, а настављају се постепеним увођењем основних принципа који су део традиције западних демократских држава. Сви су схватили да суштину тог процеса чини реформа одбране, нарочито у случају када је њен основни садржај смањење људства и наоружања.

Реформа одбране највише се односи на примену нових принципа и праксу демократске контроле војске. Проверава се не само способност политичке елите да ефикасно управља одбрамбеним пословима већ и професионалност војске. Упркос резултатима које су до сада постигле земље у транзицији у успостављању принципа демократске контроле одбрамбеног сектора, непостојање посебно дефинисаног и политички образложеног скупа одговарајућих критеријума за успех реформе омета оптималну примену добре демократске праксе, уместо садашњих разноликости политичких, културних и других карактеристика сваке земље. То показују примери сукобљавања нове политичке елите и виших припадника војске у свим бившим комунистичким земљама у време када је започета реформа одбране. Истовремено, демократизацију војске прати појава корупције у вези с набавкама у војсци и око војске, као и илегална трговина и трансфер оружја. Као последица тога, стабилност и ефикасност политичког руководства и демократске контроле сектора безбедности као целине и реформа одбране добили су суштински значај за целокупан демократски процес.

Сваки од та два аспекта – демократска контрола и реформа одбране – чини засебну област, али су оне несумњиво блиско повезане. У демократској пракси војна питања су ко планира и спроводи реформу одбрану и ко обавља избор у вези с одбраном. Свако од та два подручја чини велики проблем, са огромним политичким и стратегијским импликацијама.

Регионални контекст сваког аспекта реформе одбране и демократизације одбрамбеног сектора значајан је са националног и међународног становишта. Регионална безбедност и њена (барем) средњорочна перспектива одражавају политичку спремност да се започне било какав процес реорганизације, одређују садржај и општу оријентацију у вези с модернизацијом оружаних снага, чине разумљивом целокупну филозофију закона који се односе на употребу и контролу националних одбрамбених снага и одређују однос политике и јавности према војном естаблишменту, потрошњи за одбрану и, евентуално, употреби снага у операцијама одговора на кризу широм региона.

У регионалном контексту могу се издвојити два приступа. Популарнији се заснива на постојећем високом нивоу сукоба у региону и садашњој директној претњи безбедности многих земаља. У складу с тим, земље југоисточне Европе могу да се поделе на три групе. Једна од њих, у коју спадају земље као што су Бугарска, Румунија и Словенија, превазишле су сваку значајнију војну директну претњу националној безбедности. Средина у којој се спроводи реформа одбране и учвршћивање демократије у великој мери су позитивни и политичка елита у тим земљама има пријатељско окружење за доношење и спровођење тешких одлука. Осим тога, реална могућност да приступе НАТО-у одлучујуће утиче на карактер, садржај и брзину реформи.

Друга група земаља, као што су Босна и Херцеговина, Србија и Хрватска, тек морају да реше проблеме безбедности, а реформа безбедносног и нарочито, одбрамбеног сектора још је у почетној фази, па чак и у периоду концептуализације. Вероватноћа да ће се оружане снаге користити за новонастале безбедносне претње још је сувише велика, па је природна реакција тих земаља да чувају и јачају војску онаква каква јесте, а не да је демократизују и модернизују. Та чињеница директно и индиректно утиче на реформу одбране у суседним земљама (многи стручњаци из региона сматрају да је то разлог за висок ниво наоружања и у Турској и Грчкој, упркос разлозима за то), а постоји и неколико земаља у којима реформа одбране не може да се очекује док се не реше озбиљна питања безбедности и управљања.

Последње две групе земаља треба да се суоче с посебним изазовом везаним за спречавање криминализације постојећих паравојски које делују под изговором да обављају државне функције и за онемогућавање да оне постану „преторијанска гарда“ извесних политичких структура, па чак и личности.

Они који имају другачији приступ реформи сектора безбедности признају наведене чињенице, али заступају становиште да, упркос томе, земље из региона не треба да чекају боље услове да би започеле реформу сектора безбедности. Наиме, сматрају да регионално окру-

жење не може постати погодније ако се не улажу унутрашњи напори да се подржи спољње ангажовање на смањењу и стабилизовању сукоба. Значајни елементи у тим очекиваним напорима јесу неопходне реформе те моћне институције у правцу њеног стављања под јаку и ефикасну демократску контролу и увид јавности. Уколико је такав приступ прихватљив, пракса спровођења реформи треба да се заснива на системској анализи сваког појединачног случаја, разлагању проблема и њиховом решавању корак по корак. Примена те стратегије је реална и има не само политичку већ и социјалну димензију, па ће развој и регионална стабилност имати од тога користи.

Земље из региона треба генерално да прихвате да у оквиру очекиваног регионалног заједничког интереса реформа сектора безбедности, реорганизација облика одбране из периода „хладног рата“ и после „хладног рата“ и транспарентност одбрамбених питања спадају у основне изградње поверења и безбедности и да је свака јавност у тим процесима у заједничком интересу. Тиме ће се обезбедити хомогеност у читавом региону, што ће бити и предуслов за значајно смањење улоге војног чиниоца у регионалним пословима. Ако се то дода другом наведеном приступу, може бити мотивација међународним организацијама да остану заинтересоване и улажу у регион, подстичући економски и политички развој и помажући у борби против организованог криминала и корупције.

Бугарски контекст

Задатак трансформисања војске и интегрисања њених институција је велики изазов, првенствено због величине подухвата и сложености процеса, са веома много учесника. Штавише, тај се процес често одвија у тешким околностима, чак и неповољним, баш због политичких, односно цивилних учесника и институција који треба да предњаче. Реформа војске значи више од реформе војних институција: промене у официрском кадру, структури оружаних снага и штабовима за планирање. Она обухвата: друштвено-политичке институције, као што су парламенти, странке, добровољна јавна удружења и медији, као и елиту у сектору безбедности унутар и изван влада, па има много препрека и ограничења. Спровodeћи своју реформу одбране, Бугарска се суочавала са сличним проблемима какве је имала већина источноевропских земаља које су морале да реорганизују, а не да формирају одбрамбени сектор. Воља да се приступи НАТО-у и одговарајући захтеви за чланство претварају реформу одбране у истински фундаментално и стратегијско питања за Бугарску како са политичког, тако и са војног становишта.

Бугарска војска себе традиционално доживљава као један од основних стубова нације, а имала је значајне и јавно признате разлоге

да се тако представља. Наиме, будући да је стабилна и непристрасна, утицала је на нормализацију друштвених и политичких процеса. Хипотетичко претварање војске у претњу друштву никада није разматрано а начини за спречавање таквог негативног развоја никада нису тражени и практично формулисани пре почетка демократске транзиције у посттоталитарној Бугарској.

Претварање у аполитичног службеника демократски изабраних институција није био посао који су бугарска војска и њени цивилни господари обавили преко ноћи. Требало је барем четири – пет година да се превазиђу постојећи изазови у којима су се оружане снаге ангажовале у домаћој политици на супротним странама конкурентских политичких снага. Крајњи циљ плуралистичких бугарских политичких партија и организација никада није било коришћење оружаних снага за директно наметање своје политичке воље и стицање преоћности у домаћој политичкој борби. Пре је то био индиректан притисак на друштво од стране водећих политичких снага које су желеле да покажу да имају у својим редовима припаднике оружаних снага – институције коју су Бугари високо ценили.

Основни проблем цивилно-војних односа је довољно јасан: једна од институција друштва, оружане снаге, добила је монопол на употребу мноштва инструмената силе како би заштитила интересе, спољне и унутрашње, тог друштва. Проблем који се јавља током преношења моћи јесте то што тај монопол на силу даје оружаним снагама потенцијал, не обавезно и склоност, да доминирају свим другим институцијама. Доминација не значи обавезно војну диктатуру. То може, наравно, значити и то, али у екстремном случају и у потпуности у нескладу са идејом либералне демократије. Али доминација може, такође, значити и претеран утицај у домаћим, економским и међународним државним и јавним пословима. Наиме, ако се каже да је неко политичко питање решено на одређени начин зато што је војска нешто урадила (или није урадила), мора се закључити да у том друштву војска има претеран утицај.

Посебан аспект проблема, који се појавио не само у Бугарској већ и у другим земљама, јесте чињеница да се под реформом одбране подразумева и смањење људства и наоружања. Потенцијал за „меку“ војну интервенцију не произилази из глади за влашћу. Он се генерално приписује највишим идеалима који су својствени војсци: да сачува нацију од себе саме, да превазиђу политички застој, да спречи хаос, да задржи основне службе упркос друштвеном распаду итд.

Бугарско руководство дели мишљење да свака земља у Европи мора да има одговарајуће безбедносне и одбрамбене структуре ради заштите националне безбедности и доприноса међународној и регионалној стабилности. Те организације треба да буду транспарентне и поуздане, ефективне и ефикасне и у вези с безбедношћу и национал-

ним ресурсима. Стога државно руководство прво треба да прилагоди стратегије националне безбедности и одбране с обзиром на измењену безбедност у окружењу и на нову улогу и задатке оружаних снага. Реформа одбране радикалног и интензивног типа је апсолутни захтев не само са становишта националне безбедности већ и са становишта европске интеграције.

Критеријуми и покретачки фактори: изведене поуке из бугарске реформе одбране

Развој групе критеријума и покретачких чинилаца који би могли да буду основа за мање или више опште прихваћен приступ снагама и средствима, односно, ниво демократије примењен у реформи сектора безбедности крајње је осетљиво и чак контроверзно питање. Осетљивост произилази из немогућности да се узму у обзир све карактеристике начина на које земље примењују демократски политички систем и практикују либералну демократију. Заправо, постоји значајна разлика између политичке демократије и уставног либерализма. Основна карактеристика политичке демократије је регуларно спровођење слободних и праведних избора, а уставног либерализма – „скуп слобода“, укључујући „владавину закона, поделу моћи и заштиту основних слобода говора, окупљања, вероисповести и својине“. Мада су, према искуству Запада, те две концепције постале стварни политички сијамски близанци, што не мора да буде и у југоисточној Европи. Заправо, многе од земаља које се тек демократизују имају демократске политичке системе са израженом ауторитарном праксом (на пример, често коришћење председничких декрета).

Парадокс се јавља у политичкој пракси. Уколико се политичари и њихове „судије“ стално усредсређују на савршену примену демократских принципа и предузимају следећи корак тек након што друштво, политички органи и менталитет нације потпуно сазру, никада се неће завршити процес реформи а интеграција у Европу постаће слатки сан за стотине милиона људи.

Овај увод је направљен да би се нагласило мишљење да је приступ корак по корак најбоља стратегија, која ће гарантовати не само да се основни демократски критеријуми несумњиво примењују већ и да се одржи мотивација за предузимање неопходних тешких одлука које су потребне за реформу сектора безбедности. Предложени систем критеријума и покретачких чинилаца одражава бугарско искуство током последње деценије у реформи одбрамбеног сектора. Уз све што се односи на специфично националне, политичке, културне и историјске карактеристике које бугарски случај чине јединственим (као што је јединствена и свака друга земља), треба нагласити да земља спроводи акциони план за чланство који је састављен тако да за-

довољни стварне критеријуме НАТО-а. Истовремено се одвијају и преговори за чланство у Европској унији. Због тих питања уводе се у реформу одбране брзина и демократски садржај.

Политика реформи заснива се на чврстом политичком руководству, одговорности и консензусу. Као и у другим земљама, реформа у Бугарској представља специфично стање цивилно-војних односа. Реформа одбране је изузетно значајна као политичко, јавно и међународно питање, а за њено успешно спровођење неопходно је интензивно и стално праћење и предузимање одговарајућих политичких, цивилних и економских мера да би се одржала оригинална концепција и брзина. У вези с тим, успех значи успех новог модела цивилно-војних односа, а неуспех – губитак поверења и враћање на почетну тачку формуле „војска–друштво“ пренесене из године комунизма.

Бугарске оружане снаге делују према новим судским и процедуралним прописима и под великом су политичком контролом и надзором јавности. Ипак, још увек су значајан чинилац у домаћем демократском процесу. Не зато што су било каква врста опасности за демократски живот, већ зато што захватају значајан део државног буџета (који је веома ограничен) и имају несумњиву улогу у друштву.

Реорганизација оружаних снага од типичног тоталитарног статуса „државе у држави“ до величине, структуре и функција прихватљивих са националног и међународног гледишта представља процес који има изузетно велики политички и стратегијски значај. Реформа одбране у Бугарској постала је реалан и незаменљив чинилац за јачање цивилног друштва, ефикасну политику интеграције у оквиру Европске уније и НАТО-а и осигурање одрживог социо-економског развоја. Ту улогу гарантују посебна политичка пажња, надзор цивилног друштва и слободно праћење од стране масовних медија.

Основни политичко-војни консензус о потреби и макропараметрима реформе одбране од суштинског је значаја за њен успех. То је једна од највећих тешкоћа у планирању и имплементацији реформе одбране. Било је потребно више од седам година да се такав консензус постигне у Бугарској. То питање је постало симболично за некомпатибилност између трагова стратегијске културе Варшавског пакта и приступа националној безбедности и улози војске заснованог на европским општим вредностима. Периодично, 1994, 1997, 1999. и 2001. године, оживљавана је војностручна расправа око параметара реформе. Консензус је постигнут када су обе стране сазреле да схвате да успешно стварање нових оружаних снага треба да се заснива на: (1) реалној оцени њихове основне улоге у новонасталим међународним и унутрашњим околностима; (2) раскиду не само са сећањима из прошлости већ и са илузијама за будућност, и (3) строгом вођењу рачуна о ресурсима за сваку потрошњу која се тиче одбране.

Раскидање са сећањима из прошлости проблем је који се традиционално доводи у везу са странкама које имају корене у комунистичкој прошлости. Проблем није толико у њиховој неспособности да оцене савремене околности и да схвате да ни њихови некадашњи савезници, ни ранији непријатељи нису исти а да се живот наставља у потпуно другом правцу, већ у бирачкој бази, која се углавном састоји од људи старијих од 50 година. То бирачко тело ће се вероватно сложити са новом политиком према иностранству и са више демократије, али тек пошто се значајно поправи стварно изузетно лош социјални статус.

Раскид са илузијама о будућности обично је предуслов политике засноване на консензусу младих странака правилном оријентацијом. Код њих је специфично то што покушавају да постојеће социјалне проблеме и проблеме безбедности у што већој мери проследе међународним организацијама и чиниоцима – углавном НАТО-у (КФОР, СФОР, реформа одбране итд.), Европској унији (социјални статус, корупција, незапосленост) и ММФ-у (дефицит у буџету и сиромаштво). Реална визија о томе шта је и шта увек треба да буде национална одговорност у области безбедности и одбране неопходан је предуслов за консензус о реформи одбране.

Трећа страна значајна за консензус је војна елита, која треба да почне да размишља у категоријама реалног света. Основна препрека у њиховом понашању јесте то што нису једини који мисле о националној безбедности са високом одговорношћу, што основне претње националној безбедности могу да произиђу пре из унутрашње него из међународне кризе и што њихова експертиза о изградњи оружаних снага за ново доба има значајан недостатак.

Међу главним проблемима са којима се у реформи одбране суочава Бугарска јесу озбиљне тешкоће да се успешно управља мноштвом процеса реорганизације који су истовремено започети, као што је смањење људства, гарнизона и борбене опреме, реконструисање друштвеног и војног система обуке, модернизација и наоружавање. Осим тога, истовремено се реорганизује управљачки део система.

Модернизација мора да буде довољно јака да би се променио систем одбране заснован на визији масовне војске и потпуне припреме националне привреде и друштва за дуготрајан рат. Војностратегијска димензија војне реформе чини у ствари, промену филозофије изградње и употребе оружаних снага.

Судској и нормативној бази војне реформе неопходан је сталан развој – поуке се изводе свакодневно, како током спровођења реформи, тако и током управљања кризом на Балкану и рата против тероризма.

Одржавање мотивације људства показало се као најтеже – треба наћи формулу за поправљање стандарда живота и служби у војсци,

као и приступ да се привуче и задржи обучен цивилни kadar. Треба да uzimamo u obzir uticaj smene generacija koja vodi ka promeni socijalne strukture društva koja, za uzvrat, dovodi (uglavnom među mladim ljudima) do kontradiktornih, prevashodno negativnih ideja o vojnoj profesiji. U celokupnom procesu demokratizacije društva neophodno je da se demokratske norme u vojnoj sferi takođe povećaju do mogućih granica.

Treba uzeti u obzir i činjenicu da su reforme u toku i u drugim oblastima sistema nacionalne bezbednosti, pa i u vojnoj industriji. Sa Vladinog stanovišta, to je izuzetno veliki kompleks питања koji privlači političku pažnju, resurse i vreme koje je potrebno za pripremu, motivisanje, promovisanje, definisanje i primenu.

Postizanje političkog konsenzusa je najvažniji činilac u sprovođenju efikasne političke kontrole nad odbrambenim sektorom. U tom slučaju politička kontrola nad vojskom meriće se na osnovu toga kako se aktivnosti u vezi sa odbranom (struktura i veličina oružanih snaga, vojne operacije, budžet, izbor sistema naoružanja, начин организације, начин регрутације итд.) усмеравају, прате и коригују од стране цивилних државних агенција (директно и кроз јавно учешће).

Ефикасан чиновнички апарат грађанске државе

Ако је демократска политичка контрола прва страна „дивилне контроле“, друго симболично значење речи *цивилни* синоним је за чиновнички апарат грађанске државе у систему министарства одбране.

Грађанско-бирокупатска контрола односи се на државно-војне односе и мери се обимом заједничког рада војног и цивилног кадра на планирању одбране, расподелу ресурса и управљању. У том смислу „контрола“ са административног становишта нема исту јачину као у области политике. Пракса у Бугарској показује да је подела стручности између војске и цивила у процесу планирања и управљања ресурсима одбране најбољи начин да се избегну једностране одлуке о питањима која се не односе само на буџет већ и на распоређивање гарнизона, затварање база, професионализацију служења војног рока, набавке и аквизиције, војно образовање итд.

У западним либералним демократијама напор да се успоставе цивилне администрације ради добијања ресурса потребних за одржавање војске изнутра је ојачао државу у односу на војску, која је у великом степену постала зависна од ресурса државе. Штавише, државни заступници гарантовали су политичку моћ социјалним групама које су поседовале те ресурсе у замену за њихов допринос. Тако су унапредиле цивилне секторе у односу на војску. Сходно томе, изградња војске конкурисала је цивилним секторима, али је спречена војна доминација над тим секторима.

У случају (не само) Бугарске постоје разлике у односу на ту традицију. Зависност војске од цивилних чиновника не постоји због тога што је изградња оружаних снага била усмерена, њом су управљале и у многим случајевима је и финансирале спољне силе – Руска империја након 1887. и Совјетски Савез после 1944. године. Сходно томе, војска је могла да побољша свој аутономни статус у односу на цивилне власти, па чак и да успостави аутономну инфраструктуру и функцио-нише као држава у држави.

Изузетно важан покретачки чинилац је чињеница да хронично недостају добро припремљени цивили који могу да обављају посао везан за одбрану довољно професионално да би задобили поверење војске. Разлог за то је, поред остатка тоталитаризма (када је уместо увођења цивилне контроле војске постојала страначка контрола), све непривлачније запошљавање у војсци за младе људе, углавном због сталних редуција и структурних промена које ту професију чине нестабилном.

Од суштинске је важности и недостатак ефикасне и привлачне националне чиновничке културе (администрација је ружна реч). Корупција, неефикасност, бруталност, лењост, итд. синоними су за војну администрацију, коју чине већином цивили. Током последњих четири-пет година, када је започело истовремено смањење наоружања, борбених средстава и војне инфраструктуре и модернизација и преоружање, криминална делатност у цивилној администрацији значајно је повећана.

Цивилне власти обично чине систематску грешку покушавајући да опишу свој примарни посао као обезбеђивање новца и осталих ресурса које захтева војска. То је обично неизводљив посао, али његово формулисање за јавност доводи у питање ефикасност цивилне администрације.

Непристрасна и поуздана равнотежа интереса

Кратка али болна историја демократске транзиције у Бугарској (као и на подручју Балкана) даје много примера за то да је главни разлог сукоба приликом примене цивилне контроле над војском чињеница да обе стране нису објасниле и схватиле националне интересе друге стране. Из неспоразума су произишле обостране сумње, које изазивају противмере и стварају политички простор за поступке којима се угрожава демократија и сама идеја демократских цивилно-војних односа. Дакле, уколико нека земља жели цивилну контролу као предуслов за демократизацију неопходно је да се појасне групе интереса и њихов однос да би се спровела успешна демократизација војске. Те групе интереса нису статичне и одражавају динамику цивилно-војних односа. Однос између интереса цивила и војске обезбеђен

је у Бугарској праћењем решења у земљама чланицама НАТО-а и поштовањем критеријума за пријем у његово чланство.

ЦИВИЛИ

1. Контрола новца који се кроз буџет за одбрану враћа друштву. То подразумева да процес одобравања налога и потрошње националних војних буџета буду у основи политичке контроле. (Приликом процене степена политичке контроле у свакој земљи на свету хтели би да знају: 1) да ли оружане снаге уживају готово потпуну аутономију у приступу владиним фондовима или главне одлуке доносе одређени службеници који раде преко цивилне јавне службе, и 2) да ли се захтеви за финансирање из буџета одобравају без велике расправе или се о њима води жуистра расправа па се често мењају.

2. Ефикасност. Владе улазе у велике трошкове одржавања оружаних снага да би оне биле на располагању као ефикасни инструменти државне моћи, нарочито у вези са спољашном и унутрашњом безбедношћу.

Невезано за војну ефикасност, међутим, владе ће водити бригу и о томе да њихове војне снаге буду ефикасне као националне институције, у смислу да у значајној мери доприносе друштвеној интеграцији и изградњи нације. Другим речима, владе ће бринути о томе да се војска схвата као огледало државе. Стандарди регрутације, на пример, и могуће квоте установљавају се тако да осигурају да оружане снаге одразе састав друштва којем служе. Отуда војсци може да буде забрањено да ограничава своје чланство на посебне друштвене класе или на одређене расне групе, и на сличан начин, да онемогућава чланство женама или лицима одређене сексуалне оријентације. Такве мере могу да покрену осетљива и политички експлозивна питања, која сама по себи постају тешки проблеми цивилно-војних односа, нарочито у време великих социјалних промена када долазе у конфликт традиционалним идејама о вези између припадности војсци и способности за војску. Постоји једна чињеница која је несумњиво значајна: у неким случајевима у земљама нашег подручја војска је била чинилац интегритета у тренутку када је већина других политичких инструмената државе била мање-више изгубљена.

3. Привреда. У једној демократској земљи примарни циљ сваке владе јесте да поново буде изабрана. Могућности да се то деси веће су ако су порези ниски, односно ако је велика приметна корист од буџетских расхода. Војне снаге су веома скупе, будући да изазивају повећање пореза и смањење других активности владе, што је неповољно јер су користи од потрошње за војску обично апстрактне, нарочито у време мира, када већина политичара губи политичке поене ако се залаже за ту потрошњу. У демократским земљама, зато, осим у

време националне опасности или јасно дефинисане претње, повећање потрошње за одбрану углавном изазива велики отпор.

Војска

1. Аутономија. Војска је разумљиво забринута за очување своје независности и кохезије као основног елемента своје борбене ефикасности. Због тога је потребно да се војска разликује од осталих елемената друштва, што се постиже ношењем униформе, јачањем дисциплине и послушности, животом у касарнама, посебним судским системом, забраном политичких активности итд. До које мере се та различитост може дозволити у једној демократској земљи а да се не сукоби са бригом владе да војска представља огледало државе? До које мере то мора да се дозволи да би се осигурала борбена ефикасност? На сличан начин неко може да пита колико је мешање цивила у унутрашњу администрацију војске у сагласности са цивилном контролом и са војном кохезијом и борбеном ефикасношћу.

2. Професионализам. Војска има сталан интерес да се војна професија призна као позив или занимање, јер то подразумева скуп друштвено корисних вештина и знања стечених кроз искуство и учење. Такав професионализам подразумева и ексклузивност, која се добија кроз друштвено и правно признање да само квалификовани чланови те професије имају право да практикују војне вештине, и они то чине према кодексу етике којим се дефинише прихватљиво понашање. Према свим тим карактеристикама припадници војне професије разликују се од других професија и лаика. Оно што је најважније, професионализам одваја војску од политичке класе. Зато војни професионалци немају веће право на политичку власт од припадника било које друге професије (на пример, медицина, право итд.) У том смислу, професионализам у војсци имао би тенденцију да учини аспект контроле у цивилно-војним односима много попустљивијим, што подразумева да влада подржава тај професионализам разумном платом и извесним друштвеним статусом.

3. Могућност. Коначно, војска ће имати веома реалан интерес да се обезбеди људством, опремом и објектима у довољној количини и задовољавајућег квалитета не само да би обавила војне задатке које јој влада додели, већ и да би нагласила свој смисао за професионализам и значај за државу.

Најновије стратегије безбедности и одбране

Бугарски политички, а нарочито војни естаблишмент верује да су одговарајуће структуре безбедности и одбране од суштинске важности за модерне, демократске државе и да оне помажу да се ојача

национална безбедност. Оне се сматрају и значајном компонентом мера изградње поверења у региону. Становиште је да је дужност земље да осигура националну безбедност и да доприноси међународним договорима везаним за безбедност кроз структуре и политику које су транспарентне и поуздане, и кроз напоре који су ефективни, ефикасни и пропорционални њиховим безбедносним захтевима и националним ресурсима.

Постала је традиција након 1994. године да се јавно расправља о стратегијама безбедности и одбране и да их одобрава национални парламент. То је допринело да се јасније дефинишу ризици и изазови са којима се земља суочава, и образложи улога одбране и других снага, врсте задатака за које су предвиђене и начини на који треба њима да се управља.

Под притиском и уз, понекад, загрејану расправу, Народна скупштина (бугарски парламент) одобрила је све важније документе који се односе на одбрану и безбедност.

Дефинисање	Документ
Национални интереси и циљеви националне безбедности	Концепција за националну безбедност, 1998.
Ризици и претње националној безбедности	
Улоге, мисије и задаци оружаних снага	Војна доктрина, 1999.
Одбрамбени ресурси и (одређивање буџета у ширем смислу) одређивања	Буџет за одбрану, годишње
Постигнути резултати	Годишњи извештај о стању националне безбедности

Национална скупштина је усвојила 16. априла 1998. Концепцију за националну безбедност као: 1) политичку декларацију демократске владе о основним питањима безбедности и 2) систем путоказа за организовање напора нације и државе да постигну стратегијске циљеве. Према Концепцији, национална безбедност постоји када су гарантовани основна права и слободе бугарских грађана и демократско функционисање државе и цивилних институција. Концепција представља националне интересе као одраз интегралног приступа безбедности грађана, друштва и државе, као и одбрани њихових интереса. Темеље националне безбедности чине владавина закона, равнотежа интереса и одговорност за националну безбедност појединца, друштва и државе, као и међусобни однос и међузависност националне и међународне безбедности. Приоритети и чиниоци државне безбедности указују на систем политичких и стратегијских путоказа за развој и гарантовање националне безбедности у периоду који претходи уласку Бугарске у НАТО и Европску унију.

Концепцијом националне безбедности дефинишу се принципи и оријентири који чине основу нове Војне доктрине, коју је усвојио Парламент 8. априла 1999. године. Тим документом затворен је круг прописаних одговорности за националну безбедност и одбрану. Њиме се допуњава скуп задатака и функција бугарских оружаних снага дефинисаних Уставом, Концепцијом националне безбедности и Законом о одбрани и оружаним снагама (1995, допуњено 1997). Такође, њиме се наглашава њихова улога у гарантовању националне безбедности, територијалног интегритета и суверенитета земље. По први пут одлуком Парламента одређена је величина оружаних снага у миру и рату, као и смернице и оријентири за њихов развој.

Филозофија нове војне доктрине (која представља војнополитички документ ближи западној формули „националне војне стратегије“) састоји се у стављању акцента на тезу да мешање земље у војни сукоб треба избегавати јачањем међународне безбедности и стабилности. У исто време, суверенитет, безбедност и независност Бугарске треба да се гарантују кроз интеракцију и интеграцију у европске и евроатлантске структуре безбедности и кроз политику националне одбране која је адекватна потенцијалним претњама.

Војном доктрином повећаван је број функција оружаних снага: застрашивање и одбрана допуњени су мировним, хуманитарним и спасилачким функцијама, функцијама за помоћ и убрзавање интеграције Бугарске у НАТО, као и друштвеним функцијама за стварање осећаја безбедности код грађана, за образовање младих у духу патриотизма и јачање етничке кохезије нације.

Главни циљеви нове одбрамбене политике Бугарске, која одређује карактер основних улога оружаних снага јесу:

- подршка међународној заједници у напорима да гарантује мир и безбедност;
- спречавање мешања земље у оружане сукобе;
- гарантовање независности, суверенитета и територијалног интегритета земље.

Бугарске ОС поседују значајан потенцијал за спровођење своје друштвене мисије. Оне то чине тако што доприносе интеграцији друштвених и етничких група у друштву, образују младе у „европском“ духу, стварају код грађана осећај безбедности и сигурности, као и поузданости у случају природних и других катастрофа, доприносе развоју образовања, науке и виших технологија, и разјашњавају циљеве и стратегију за интеграцију Бугарске у НАТО и Европску унију.

Поуке изведене у Бугарској током кампање на Косову и ширења тероризма доводе до неких основних закључака. Наиме, Бугарска нема оружане снаге које одговарају савременим одбрамбеним захтевима и потребна је дубока реформа одбране, која треба да се заснива на стандардима, доктринама и структурама НАТО-а због захтева за ин-

тероперативношћу свим европским земљама и неизбежности приступања Бугарске Савезу. Због великог ангажовања НАТО-а у контролу регионалне безбедности и ангажовања ЕУ у процесу стабилизације и обнове после сукоба Бугарска може да изведе барем структурни део одбрамбене реформе. С обзиром на то, разрађен је систем најважнијих претпоставки којима се, углавном, одређују оквир, природа и стратегија војне реформе.

Бугарско руководство дели мишљење да су одговарајуће безбедносне и одбрамбене структуре од суштинске важности за сваку земљу у Европи због заштите националне безбедности и доприноса међународној и регионалној стабилности. Те организације треба да буду транспарентне и поуздане, ефективне и ефикасне, и да одговарају захтевима везаним за безбедност и националним ресурсима. Из тог разлога, државно руководство прво треба да прилагоди стратегије националне безбедности и одбране како би се узели у обзир измене на безбедност у окружењу и нова улога и задаци оружаних снага. Реформа одбране радикалног и интензивног типа апсолутни је захтев не само са становишта националне безбедности већ и са становишта чланства Северноатлантском савезу.

Метод планирања развоја оружаних снага заснован на природи и обиму класичне врсте претњи са којима се треба суочити и неутралисати их не одговара модерној евроатлантској стварности. Неопходно је да се примени нов приступ, који се заснива на одбрамбеним могућностима за мноштво различитих операција. У том контексту питање интероперабилности, нарочито након Косова, престало је да буде проблем само земаља чланица и оних које желе да приступе Северноатлантском савезу. Интероперативност оружаних снага постаје интегрални део европског политичког, безбедносног, па чак и менталног идентитета свих који желе да живе у миру и стабилности и уживају колективне и заједничке гаранције за безбедност.

Потребно је да се развије и изврши дубока реформа у свим сегментима националне одбране, као и да се изведу фундаменталне промене у стратегијској култури бугарских политичара и војника. Процес хармонизације менталитета и основних погледа на рат и оружане снаге вероватно ће дуго трајати и због тога треба указати више поверења официрима млађе генерације и генералима са одговарајућим образовањем у НАТО-у и институтима за обуку у земљама чланицама. У оквиру тога, војна стручност, која је покретачка снага војних реформи, треба да буде демонополизована укључивањем цивилних стручњака, истраживача из академских и невладиних институција. Неизбежно је коришћење стручњака из иностранства приликом провере структуре снага и проучавања модернизације. То захтева значајно јачање стратегијског партнерства са чланицама НАТО-а, и то не само у погледу политике и односа према иностранству већ и у погледу одбране.

Конечно, у реформи одбране бугарских оружаних снага треба учинити кораке да се испуни технолошки јаз који се појавио као наслеђе из времена Варшавског пакта. То питање, које се односи на одговарајуће ресурсе и време реформе, кључно је због свог позитивног и конструктивног аспекта. Без тога, реформа би се односила само на смањење људства, гарнизона и наоружања, што је по традицији непопуларно, како у друштву, тако и у војсци.

У том оквиру концепцијом развоја оружаних снага предвиђена је њихова избалансирана природа. Очекује се да ће се оне прилагодити захтевима НАТО-а и моћи да испуне бројне задатке у различитим ситуацијама помоћу правног оквира који им одговара, уз потпуно узимање у обзир динамичког модела међународног права и пракси коришћења оружаних снага. Предвиђају се флексибилне структуре и аутономне тактичке јединице, адаптивни системи и методе планирања, програмирања и буџетирања и функционалне и демократске контроле, свеобухватна обука војника и кадра на основу доктрине обуке НАТО-а, политичка, доктринарна, инфраструктурна и техничка усклађеност са земљама чланицама НАТО-а и систем за мобилизацију оружаних снага ради националне одбране, која одговара стратегијском окружењу.

Бугарски политички и војни естаблишмент очекивао је да ће обезбедити капацитете и могућности оружаних снага које су суштински значајне за адекватно учешће у неутралисању изазова и војних претњи безбедности у националном и међународном контексту кроз развој према следећим главним цртама:

- развој оружаних снага поједностављене и флексибилне структуре, оптимално формацијско бројно стање људства, висока покретљивост, ефикасност, модуларност, могућност материјалног обезбеђења и свестрана подршка у вези са све већом интероперативношћу;

- успостављање и одржавање потенцијала оружаних снага тако да могу да одврате изненадне претње. Главне компоненте су: могућност раног упозоравања, заснована на интеграцији националног информационалног система, снаге за непосредно и брзо распоређивање, снаге за противавионску артиљеријску одбрану земље, систем мера за очување отпорности снага, поуздан систем за обуку и активирање резервиста и интегрисано војно планирање и интероперативност са снагама НАТО-а;

- осигурање да оружане снаге буду способне за промену или изненадни прелаз из мирнодопских услова у ратне услове и за достизање борбене готовости која одговара тренутној војној претњи по принципу фаза по фаза;

– прилагођавање руководства, контроле и командовања преовлађујућој ситуацији, циљевима и задацима и осигурање могућности за њихово материјално обезбеђење у операцијама у земљи или иностранству.

– оспособљавање трупа и снага за обављање различитих, посебно додељених функција и задатака; достизање и одржавање потпуне доктринарне и техничке интеракције међу њима у свим условима имајући у виду интероперативност са снагама НАТО-а и могућност интеракције са другим владиним и цивилним институцијама у испуњавању њихових задатака у време мира, криза и војних сукоба;

– постизање помоћу обуке тактичких и неких оперативних јединица савршенства у извођењу различитих врста операција на бојном пољу и спремност за брзо прелажење са једног типа операција на други; осигурање да су проверени традиционални методи, као и савремени модели симулације и симулатори, добро савладани у обуци снага и кадру;

– посвећивање сталне пажње кадру, тако да се обезбеди јасан статус и модел службе, заснован на одрживом и јаком правном оквиру;

– стварање технолошког нивоа наоружања и опреме који одговара задацима и у највећој могућој мери у сагласности је са стандардима Северноатлантског савеза.

За Бугарску су перспектива интеграције и одговарајућа реформа одбране неодољива стратегијска питања. Реформа одбране, као и целокупна реформа сектора безбедности, један је од главних захтева у припреми да се приступи НАТО-у. Стога је она на критичном путу за постизање бугарских националних циљева. Она је такође од изузетног значаја, као део доброг система власти, за амбицију земље да приступи Европској унији.

Одговарајући споразуми о финансирању и веродостојни планови засновани на ресурсима

Одбрана је дугорочан посао за који је неопходна доследност у развоју како наше политике, тако и наше војне моћи. За посао који је предузет на путу за пријем у НАТО и преобликовање и модернизацију бугарских оружаних снага потребни су, поред јасне визије улоге оружаних снага, адекватни споразуми о финансирању. Финансирањем у перспективи, које је сразмерно ономе што земља може себи да приушти, обезбеђује се што предвидљивије снабдевање из године у годину и омогућава простор за ефикасно управљање, даје стабилност процесу, и обезбеђује мотивација за војни естаблишмент да допринесу

си реформским напорима и да прихвати тешке одлуке које утичу на његов статус.

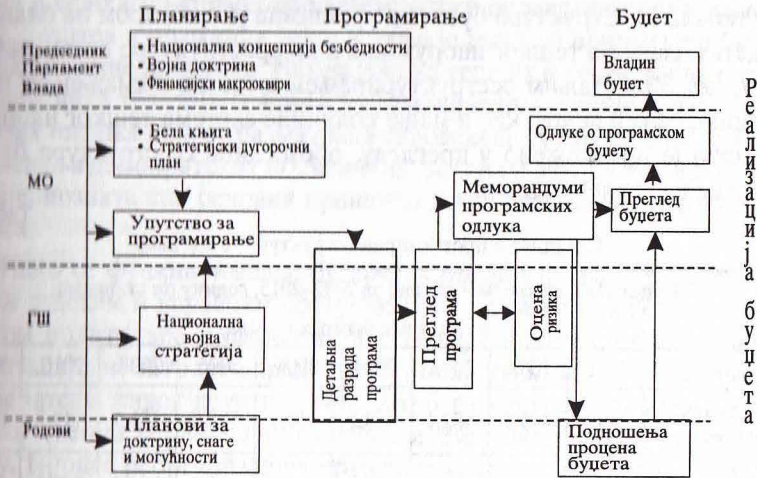
Планови за реформу одбране, као целокупан процес и њене поједине делове треба да се раде након анализе и доделе приоритета задатака и мисија. Морају да буду реално образложени, са довољно детаља и ригорозно примењени да би се контролисало шта је урађено и како се користе ресурси. Политике и планови морају да обухвате нове захтеве и системе да би се обезбедило њихово ефикасно спровођење.

У „Плану за организациону структуру и развој Министарства одбране до 2004. године“ (познатом као План 2004), направљена је одредба за стварање интегрисаног система за планирање и развој програма заједно са буџетирањем у оквиру Министарства одбране и оружаних снага. То је омогућило објективну, ефикасну и транспарентну доделу ресурса и отварање према цивилној контроли. Интегрисани систем обухвата шестогодишњи период и доводи у равнотежу дугорочне приоритете са краткорочним захтевима. Фаза програмирања повезује расположива и предвиђена средства са одбрамбеним могућностима, као и дугорочне планове са одбрамбеним буџетом. Штавише, дају се овлашћења одговорним доносиоцима одлука, што омогућава да планирање процеса буде транспарентније, тј. отворено за цивилну контролу.

Почетком 2000. године, развијене су и одобрене „Концепција система планирања, програмирања и буџетирања (The Concept of the Planning, Programming, and Budgeting System – PPBS) у оквиру Министарства за одбрану и оружане снаге“ и „Методологија за развијање програма у оквиру Министарства одбране и оружаних снага“. Тиме су постигнути следећи циљеви: дефинисани су организација, временски план и функције процеса планирања, програмирања и буџетирања; дефинисани су место и улога у процесима планирања, програмирања и буџетирања главних службеника у Министарству одбране и неких органа, као што су савет одбране, програмски савет, савет за интеграцију, савет начелника штабова, војни савети у штабовима родова, стручни техничко-економски штабови, итд.

Новоствореним системом планирања, програмирања и буџетирања треба да се осигура дугорочно везивање одбрамбених ресурса са одбрамбеним, односно борбеним могућностима у шестогодишњем периоду програмирања; усклађеност са системима планирања у НАТО-у и стварање за ефикасну цивилну контролу и транспарентност у формулисању буџета одбране према захтевима бугарске војне доктрине. На шеми 1 приказан је циклус система планирања, програмирања и буџетирања.

ОРГАНИЗАЦИОНА ШЕМА СИСТЕМА ПЛАНИРАЊА, ПРОГРАМИРАЊА И БУДЖЕТА
У БУГАРСКОМ МИНИСТАРСТВУ ОДБРАНЕ

Програмом су обухваћени: мисије, циљеви, усмерења, функције, задаци активности и ресурси Министарства одбране, Генералштаба и јединица, и то је моћно оруђе за развој бугарског буџета за одбрану на програмским принципима. Сваки од главних програма одбране функционално је подељен на програме. Сваки програм се састоји од потпрограма или одговарајућих блокова програмских елемената. Програми могу да садрже програмске елементе из различитих родова. Главни програми у оквиру Министарства одбране су следећи: 1) Кошнене снаге; 2) Ваздухопловне снаге; 3) Морнарица; 4) Централно командовање и управљање и подршка оружаним снагама; 5) Учествовање Бугарске у мултинационалним формацијама; 6) Образовање и обука; 7) Безбедност (војна полиција и контраобавештајна служба); 8) Безбедност кроз сарадњу и интеграцију (пружање изван оквира); 9) Квалитет живота; 10) Наука, истраживање и развој; 11) Административно управљање и подршка; 12) Системи командовања, управљања, комуникације, рачунара, извиђања и осматрања, и 13) Војне информације.

Описани план за реформу одбране заснива се на ригорозној квантитативној анализи и педантном прорачуну трошкова. Ипак, у вези с дугорочним и средњорочним планирањем увек се подразумева и неизвесност. У релативно доброћудном окружењу у средњорочном периоду, главни извор неизвесности је расположивост предвиђених ресурса и њихова расподела. У том погледу, бугарски планери одбране узимају у обзир чиниоце као што су: стопа

економског раста, стопа инфлације, девизни курс, ниво потрошње за одбрану и политика прихода.

Бугарска влада је дала прогнозу буџета за одбрану до 2015. године (табела 1). Структура буџета дефинисана је с обзиром на смањење људства, система тешког наоружања и инфраструктуре према реформи *План 2004*. Даљим реструктурирањем људства и смањењем броја касарни, база и депоа, као и мање количине система тешког наоружања, што је предложено у прегледу, обезбедиће се структура буџета одбране на следећи начин:

Табела 1

Садашња и прогнозирана структура за одбрану

Буџет Министарства одбране за 2002–2015. годину по ставкама (у милионима бугарских лева)									
Година	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2010.	2015.
Трошкови људства	445,0	489,3	482,1	419,2	459,1	503,0	551,3	713,7	872,2
Рад и одржавање	216,3	190,3	210,7	296,6	286,2	288,6	284,5	289,3	290,9
Улагање	84,3	151,7	208,6	255,4	300,9	337,7	368,9	438,7	508,1
Истраживање и развој	2,5	4,6	6,9	9,6	13,2	14,7	15,3	19,1	22,3
Буџет Министарства одбране	748,1	835,9	908,3	980,8	1.059,4	1.144,0	1.220,0	1.460,8	1.693,5
Буџет Министарства одбране за 2002–2015. по ставкама (у процентима)									
Године	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	2010.	2015
Трошкови људства	59,5	58,5	53,1	42,7	43,3	44,0	45,2	48,9	51,5
Рад и одржавање	28,9	22,8	23,2	30,2	27,0	25,2	23,7	19,8	17,2
Улагање	11,3	18,1	23,0	26,0	28,4	29,5	29,9	30,0	30,0
Истраживање и развој	0,3	0,6	0,8	1,0	1,2	1,3	1,3	1,3	1,3

Предстојеће побољшање система планирања, програмирања и буџетирања односи се на: законодавство, развој новог система управљања финансијама у Министарству одбране, имплементацију прегледа програма, прецизној организацији за сваку фазу рада система, увођење методологије процене ризика итд. Та побољшања треба да допринесу тачном и правовременом прорачуну финансијских ресурса потрошених за програме одбране.

Упркос напретку који је учињен током последњих десет година, развој и ефикасно управљање демократски оправданим односима између друштва и оружаних снага и даље је један од приоритета бугарске националне политике. Након година тешких и често болних одлука политичка транзиција земље ка демократији успешно је завршена. Од свих питања која су разматрана спроведена су она која су се тицала увођења демократских политичких закона и закона тржишне економије, позната као основни принципи демократских цивилно-војних односа.

Иако се функционисање бугарских оружаних снага усклађује са новим судским и управним поступцима и налазе се под великом контролом политичара и јавности, оне значајно утичу на процес демократизације, не зато што представљају било какву врсту опасности по демократски живот друштва, већ зато што користе значајан део државног (веома ограниченог) буџета и имају несумњиву друштвену улогу. Процес реорганизације оружаних снага – од типичног тоталитарног статуса „државе у држави“ до величине, структуре и функција, прихватљивих са унутрашњег и међународног гледишта – има изузетно велики политички и стратегијски значај. Реформа одбране у Бугарској чинилац је за јачања цивилног друштва, ефикасну политику, интеграцију у Европску унију и НАТО и осигурање одрживог социоекономског развоја. За њу су потребни посебна пажња јавности (укључујући и међународну), цивилно друштво и праћење од стране слободних масовних медија, као и војно-политичка сарадња ради успешног развоја ефикасних стандарда, норми и процедура који треба да гарантују не само способне оружане снаге већ и интензивну демократску контролу.

Новим демократским уставом од 1991. године, уз нове законе о одбрани, оружаним снагама, унутрашњој безбедности и обавештајним службама, одређене су улоге и одговорности Парламента, председника, Владе и Генералштаба према захтевима демократске цивилне контроле.

Народна скупштина (Парламент) основна је институција за политичко усмеравање и контролу оружаних снага и других безбедносних структура. Она те функције обавља кроз своју законодавну активност, усвајање одлука и других аката везаних за парламентарну контролу. У сфери безбедности помаже јој Национални комитет за безбедност.

Законодавна акта која усвоји Народна скупштина у вези с националном безбедношћу обухватају: Концепцију националне безбедности, Војну доктрину (као војно-политички документ на стратегијском

нивоу), Закон о одбрани и оружаним снагама и друге основне законе, као што је Закон о специјалним обавештајним средствима.

Народна скупштина одлучује о објави рата и закључује мир; одобрава распоређивање и употребу бугарских оружаних снага изван граница земље и распоређивање, прелазак и употребу страних трупа на својој територији; на предлог премијера, уводи ратни закон или стање опасности у свим деловима земље; ратификује или одбија, према закону, све међународне иницијативе политичке и војне природе, и предвиђа корекције државне границе. Народна скупштина ратификује међународне уговоре, билатералне (на пример, за међународну сарадњу) и мултилатералне (на пример, Споразум о конвенционалним снагама у Европи, Споразум „Отворено небо“ итд.), конвенције и законе којима се регулишу одређена питања одбране, унутрашњи поредак, безбедност и војноиндустријски комплекс (Закон о контроли над страним трговачким активностима наоружања и робом и технологијама које имају двоструку намену).

Законом о одбрани и оружаним снагама Републике Бугарске (The Law of Defence and the Armed Forces of the Republic of Bulgaria – LDAF), усвојеном 1995. године, додата су Народној скупштини следећа овлашћења: да усвоји концепцију националне безбедности (као документ „Велика стратегија“) и војну доктрину на предлог Савета министара, да усвоји дугорочне програме за развој оружаних снага; да одреди величину оружаних снага, да осигура неопходне законодавне норме за установљавање јединица за цивилну заштиту и за обављање хуманитарних задатака у случају природних и индустријских катастрофа и да установи, преобликује и затвори војне образовне институције.

Народна скупштина обавља парламентарну контролу активности свих органа власти: Министарства одбране и, сходно томе – бугарских ОС, војне обавештајне службе и војне контраобавештајне службе, Министарства унутрашњих послова и, сходно томе – пограничних снага и жандармерије, Националне службе за безбедност (контраобавештајна), Националне обавештајне службе и Службе националне гарде. Парламентарни национални комитет за безбедност и Комитет за политику према иностранству и интеграцију помажу Народној скупштини у њеним активностима и у њено име обављају парламентарну контролу.

Председник републике је врховни командант оружаних снага Републике Бугарске. Он именује и распушта вишу команду оружаних снага и даје, на предлог Савета министара, све више војне чинове. Председава Консултативном савету националне безбедности, чији је статус установљен законом. Национална обавештајна служба и Служба народне гарде под његовим су руководством. На предлог Владе, објављује општу или делимичну мобилизацију за рат. Када Народна

скупштина не заседа и не може да се сазове, проглашава ратно стање у случају оружаног напада на Бугарску или доноси одлуку када је потребно хитно деловање на основу међународне обавезе. Проглашава ратни закон или неко друго стање опасности. Народна скупштина се одмах сазива да би гарантовала председникову одлуку.

Према Закону о одбрани и оружаним снагама, председник на предлог Савета министара одобрава стратегијске планове активности оружаних снага и подиже ниво борбене готовости оружаних снага; у војном сукобу или рату координира политику са иностранством о учешћу у међународним организацијама и безбедносним структурама ради окончања војног сукоба или рата; командује врховном командом, издаје акте за припрему земље и оружаних снага за рат; уводи у употребу ратне планове; уводи рестриктивни режим ширења информација у вези са одбраном земље и износи предлоге мировних решења Народној скупштини.

Са увођењем ратног закона, објавом рата или тренутним почетком војних активности председник образује врховну команду. Она помаже врховном команданту у вођење одбране и оружаних снага и укључује премијера, министра одбране, министра спољних послова, министра саобраћаја, министра територијалног развоја и грађевинарства, председавајућег Комитета за пошту и телекомуникације, начелника Генералштаба и друга лица, која именује врховни командант.

У Савету министара (Влада) питањима националне безбедности баве се: Министарство одбране, Министарство унутрашњих послова, Министарство спољних послова, Комитет за пошту и телекомуникације, Цивилна заштита, Међуагенцијски комитет за питања војноиндустријског комплекса и мобилизацијске готовости земље, Управа за поверљива питања, Општа управа „Државне резерве и ратне залихе“, Национални савет за борбу против злоупотребе наркотика и трговине наркотицима, Национални биро за територијални азил и избеглице итд.

Амандманима у Закону у одбрани и оружаним снагама (1995/1997) Савету министара додата су овлашћења да политички усмерава оружане снаге; да формулише и спроводи државну одбрану и војну политику; да одржава борбену и мобилизацијску готовост оружаних снага; да одобрава планове мобилизације, Правило војне службе, Општи ратни план државе и ратни нацрт буџета; да регулише производњу и трговину војним стварима; да одређује стандарде и заповест за скупљање, чување и коришћење сировина и материјала за време рата; да командују и мобилишу оружане снаге у случају проглашења ратног стања; да отвара, трансформише и затвара војне објекте, огранке, институте и школе; да одобрава захтеве за транспорт, енергију, комуникације и системе складиштења, као и за стамбена и производна и економска места, зависно од потреба одбране; да

дају предлоге председнику Републике за именовање и разрешавање дужности виших команди оружаних снага и за давање свих виших војних чинова, и друго.

Осим тога, на основу искуства из управљања кризама у Босни и на Косову, садашње кампање против глобалног тероризма и проширења сарадње, на основу неколико амандмана, с НАТО-ом, овлашћењима Савета министара додато у надлежност одобравање распоређивања и употребе бугарских војних јединица изван граница земље за обављање хуманитарних, еколошких, образовних спортских и других задатака невојног карактера; распоређивање и употреба појединачне ненаоружане војске изван граница земље за обављање службених или репрезентативних задатака на основу међународних обавеза; одобравање распоређивања и употребе војне опреме изван граница земље и одобравање распоређивања страних трупа у Бугарској или њихов прелазак територије државе ради обављања задатака мировног карактера.

Министар одбране одговоран је за спровођење политике државе у Министарству одбране. Министри у свим владама од 1991. године били су цивили (у једном случају био је пензионисани адмирал). Министар одбране политички усмерава и цивилну контролу над бугарском војском тако што: учествује у развоју и ажурирању концепције националне безбедности; саставља нацрт дела државног буџета за Министарство одбране; расподељује буџет и управља финансијским и материјално-техничким осигурањем бугарских ОС; води персоналну политику, односно одговара за регрутовање кадра за бугарске ОС и обуку официра; организује културне и образовне активности, спроводи општи надзор над војним образовним системом и војним научним и истраживачким институтима; руководи међународном сарадњом у вези с одбраном; доноси прописе, уредбе, упутства и наредбе и одговара за правну основу у Министарству одбране; организује активности за подршку и бригу за грађане који су страдали у одбрани земље; одговара за управљање државном војном имовином и за њено чување, као и за спортске активности и развој спортске инфраструктуре; организује активности инспекције Министарства одбране; предлаже Савету министара да се генерал високог чина именује за место начелника Генералштаба; препоручује кадар за централну администрацију Министарства одбране и Генералштаба; усмерава информације, публикације и активности у односима са јавношћу Министарства одбране, војне полиције, војне контраобавештајне службе и других.

На предлог начелника Генералштаба, министар одбране, подноси Савету министара нацрт за војну доктрину земље (војно-политички документ), предлог броја и организације бугарских ОС, нацрт за општи државни ратни план, предлог за именовање и разрешавање вишег командног кадра и за давање виших војних чинова, и предлог за

објаву опште или делимичне мобилизације. Пратећи процедуре, он прима официре у редовну службу и даје први официрски чин, унапређује у виши чин, деградира и разрешава војне службе официре бугарских ОС, именује и опозива бугарске војне аташее у иностранству и представнике Министарства одбране у међународним организацијама. Министру одбране помажу заменици министра и начелници политичког кабинета који су цивили.

Проблеми са испуњавањем формалних захтева за цивилну демократску контролу тичу се углавном њене ефикасности. Мада није карактеристичан само за Бугарску, проблем има специфичне карактеристике и на њему ће се још радити. Постоји нереално веровање код многих међу бугарском политичком и војном елитом да ће једном, када се задовоље формални захтеви, цивилна демократска контрола бити загарантована. Међутим, изузетно је важно да се схвати да се ефикасна цивилна контрола може остварити само ако постоји јасан однос између безбедности и одбрамбених циљева, стратегија, величине и структуре оружаних снага и ресурса које друштво може да обезбеди за њихово одржавање. Након улагања напора да се приближимо том начину мишљења тек у Прегледу структуре снага за 2001. годину постигнут је значајан успех у превазилажењу тог проблема.

Ефикасно управљање људским ресурсима

Ефикасно управљање људским ресурсима – како војним, тако и цивилним – значајно је због реформе одбране са сваког становишта. Међутим, то је вероватно најслабија страна у бугарском искуству. Два аспекта су од највеће важности: пирамида официра и брига за кадар који треба да напусти службу због смањења оружаних снага.

Структура официрског кадра према чиновима спада међу најтеже остатке бугарске војске из периода Варшавског пакта. За командни систем од шест нивоа у мирнодопским условима биле су потребне стотине положаја за високи кадар које су заузимали високи официри. За крајње гломазан логистички систем било је потребно много високих положаја и изван активних снага. Та тенденција је постојала свуда: у војном образовању (пет командних школа и много трогодишњих школа за подофицире), службама безбедности, политичком апарату итд.

У складу с Прегледом структуре снага 2001, том питању биће посвећена велика пажња да би се постигла „правилно постављена пирамида“ крајем 2004. године. Реализоваће се, углавном, кроз реорганизацију војног командног система с три нивоа и затварањем команди корпуса и бригада које имају само места за високе чиновне.

Посебна пажња се посвећује и припадницима војске који напуштају војску због затварања јединица и гарнизона. Истина, ту су постигнути неки значајни резултати углавном обезбеђивањем 26 месеч-

них зарада за пензионисање (након 20 година проведених у служби) и продужењем крајњег рока за активну војну службу до 55 година за пуковнике. Постоји и неколико програма за друштвену адаптацију за кадар који рано одлази, али њихова ефикасност до сада није премашила 10 одсто.

Ефикасна решења за информисање јавности и одговорности

За успешну реформу одбране од изузетне је важности ефикасно информисање јавности о државној политици и активностима снага безбедности и реаговање на питања јавности и медија како у ужем смислу, о финансијама, тако и у ширем смислу, о финансијама, и одбрамбеној политици и активностима.

Треба да постоји и повезаност са академским и невладиним организацијама које су у вези са одбраном и безбедношћу да би јавност боље схватила одбрану.

Без сваке сумње, транспарентност одбрамбених активности и нарочито, планирања одбране, буџетирања и набавке омогућава реформу одбрамбеног естаблишмента у посткомунистичком друштву и значајан је за повећање поверења између суседних земаља. У последње две године бугарска влада, укључујући Министарство одбране, постигла је значајан напредак у осигурању транспарентности у спровођењу одлука за набавку. То је свестан, усмерен напор који води ка већој одговорности, конкурентности међу добављачима војне опреме, и на тај начин, побољшању квалитета службе и начина на који се троши новац пореских обвезника.

Главни изазов у повећању транспарентности у набавци војне опреме јесте омогућавање јасног схватања везе између циљева националне безбедности и одлука о набавци. Такође, веома је значајно јачање кохерентног и свеобухватног планирања одбране заснованог на програму, чиме се отклања паралелан процес планирања који води ка некоординисаним одлукама о набавци. Главни правни документ у вези с применом одлука о набавци јесте закон о јавним тендерима (објављен у Државном листу бр. 56, од 22. јуна 1999). Том закону подлежу и процедуре набавке свих државних организација, општина, универзитета и свих других организација које користе фондове из државног буџета. Циљ закона је повећање ефикасности у коришћењу новца пореских обвезника кроз: успостављање транспарентности, примену ефикасне контроле јавне потрошње, обезбеђење услова за конкуренцију и стимулисање привредног развоја. Закон се примењује на: 1) изградњу, 2) набавку ствари и 3) веома широк асортиман услуга, и обавезан је у случајевима када се ради о средствима изнад граничне вредности, односно 600.000, 50.000 и 30.000 лева (није укључен порез на

додату вредност; 1 лев = 1 DEM). Донесене су посебне одредбе да би се спречило дељење једне набавке на више делова ради уклапања у граничне вредности.

На тај начин је Законом о јавним тендерима разрађен поступак који треба да гарантује јавност и транспарентност, да обезбеди слободну и праведну конкуренцију, као и поједнаке услове за све кандидате, укључујући стране компаније или лица, и да гарантује чување тржишних тајни. Свака одлука о набавци мора се јавно огласити и укључити у Регистар јавних тендера, који је јаван: објављује се у „Државном листу“ и бар још једним новинама. Мада се Законом то не захтева, информација у Регистру може да се нађе на Интернету и редовно ажурира.

Тренутно, главни изазов је преношења тог искуства на доношење одлука о набавци. Важно је гарантовати не само да се одлуке о набавци спроводе на транспарентан начин већ и да одражавају циљеве националне безбедносне и одбрамбене политике и да су реалне у погледу потребних ресурса. У вези с тим, постоји потреба да увећамо знање и стручност за анализу задатака, односно дефинисање недостатака везаних за задатке, дефинисање оперативних захтева на основу способности, одређивање трошкова животног циклуса, управљање програмом набавке и управљање ризиком набавке.

Коришћени оквир је исти као на шеми 1, с тим што се дефиниција „способности за одбрану“ проширује и на формацијско бројно стање људства, оперативне и техничке карактеристике главних система наоружања, укључујући очекивану расположивост (просечно време између кварова, планове одржавања итд.), нивое обуке (што подразумева добро схватање трошкова обуке с обзиром на коришћење одређеног система наоружања), потребе нивое (и трошкове) залиха муниције, резервних делова, горива и мазива, итд.

Да би тај процес био транспарентан, предвиђамо развој одговарајуће методологије и стварање „војног аквизицијског одбора“ Министарства за одбрану који треба да управља процесом набавке. Тај одбор ће блиско сарађивати са Саветом за програмирање да би се осигурало да одлуке о набавци одражавају приоритете бугарске одбрамбене политике и да се уклапају у предвиђања везана за буџет.

Потреба за даљом концептуализацијом

Не само реформа одбране већ и увођење ефикасне цивилне контроле војске предуслов су и последица демократског развоја. То су неопходни и обавезни елементи процеса трансформације којима ће се обезбедити европске карактеристике нашем друштву и администрацији. Као и сваки процес, реформа одбрамбеног сектора и, у вези с

њом, политичке и процедуралне промене треба стално да се посматрају, проверавају и развијају.

Поред очигледних разлика у величини, врсти и могућности појединачних оружаних снага, постоји разлика и у структури политичке власти која њима управља. У парламентарним демократијама премијер и кабинет образују извршну власт, одговорну изабраном парламенту за политику коју следи, док у председничком систему шеф државе, кога је изабрао народ, има, по правилу, велику уставну улогу у дефинисању политике одбране и безбедности. Сваки модел утиче на начин на који се:

- бирају стратегија и политичке опције;
- гради процес имплементације и управљања;
- решавају питања у вези с поштовањем војних институција и логалношћу (ко коме подноси извештај и када).

Уз специфична уставна решења, на цивилно-војне односе утиче историјска традиција земље, социолошке карактеристике и еволуција домаћег и међународног окружења. И на крају, али не најмање важно, поступке и понашање влада обликују личности и неформални односи, што такође може да утиче на равнотежу цивилно-војних односа. Они стварају разлике од земље до земље и веома често, у оквиру исте земље, између узастопних влада и од једног министра одбране (и начелника генералштаба) до другог. На основу тих претпоставки може се извести неколико закључака о резултатима трансформације цивилно-војних односа и демократске контроле војске дуге једну деценију.

Прво, за сваки даљи развој режима демократских цивилно-војних односа (у Бугарској и земљама као што је Бугарска) потребна је посебна теоријска подршка. Теорија цивилно-војних односа коју смо до сада користили, очигледно, није прилагођена условима 21. века, и још мање, врсти транзиције кроз коју пролазимо. Модел „војног професионализма“ који су развили Хантингтон и Јановиц шездесетих година очигледно се може применити на Бугарску само до извесне мере. Његова концепцијска основа је сувише блиско повезана с моделом политичког система, војном традицијом и економским потенцијалом који Бугарска нема и не може да има. Она одражава недоумице које постоје у њиховим земљама и тичу се понашања војске и њеног утицаја на доношење различитих одлука које се тичу домаће и спољне политике. У Бугарској нема примера, показатеља и симптома било каквог војног утицаја те врсте и обима. Нема разлога да се мисли да војска, ако до сада није интервенисала у политичком животу земље, неће то чинити ни у будућности.

Друго, са становишта цивилно-војних односа и демократске контроле, „војни професионализам“ показао се као концепција чији се резултат не може мерити (чак и у пракси САД, када се професиона-

лизам тестира у различитим условима, испоставља се да функционише у одређеним областима, док катастрофално опада у другима). Што се тиче објекта на који се оба облика цивилне контроле примењују, треба да прихватимо да то уопште није војска, већ њен професионализам, који се схвата као начин на који она обавља одређени посао за који су само они стручни и могу да га контролишу. Како са аналитичке, тако и с практичне стране, два аспекта треба да буду јасна. Прво, да цивилна контрола не треба да се примењује на све аспекте и нивое војних активности – то би значило превише труда ни око чега. Друго, да војни професионализам треба да се мери на основу критеријума које су дефинисале или, барем, одобриле цивилне власти. Разлог за то је ширење дефиниције појма „војна сфера“ који се користи за савремену војску и недостатак „професионализма“, који је подједнако адекватан за сваку прилику. У земљама као што је Бугарска, где се професионализам готово никада не проверава у правој војној средини, свако мерење војног професионализма је још контроверзније. У земљама које се суочавају са изазовом грађанског рата, или етничког или пограничног конфликта, војни професионализам треба да се одређује на нов начин – има довољно примера за добре и лоше стране те концепције.

Треће, Бугарска (као и многе друге земље) има специфичну структуру националног војног командног система. „Класични“ генералштаб има законом регулисана права и одговорности, директну везу с шефом државе (председником) и, истовремено, подређен је министру одбране. У већини наших земаља председник, као врховни командант, укључен је у планирање војне стратегије (одобрава ратне и мобилизацијске планове), коју припрема генералштаб (што значи да је извршна моћ одвојена од тог процеса), итд. За све те специфичности потребан је конкретан теоријски рад да би се западни демократски принципи и традиције прилагодили специфичном националном политичком систему и националном ланцу командовања.

Да би се утврдила потреба за даљим развојем те концепције треба размотрити могућност да се парадигма „контрола“ замени парадигмом „партнерство“. „Контрола“ није најбољи инструмент за интеграцију војске у друштво. „Контрола“ симболише сумњу, сумња доводи до неповерења, а неповерење производи заштитне мере које су најкраћи начин да се војска одвоји од страначке припадности. „Партнерство“ је могућа парадигма око које треба градити концепцијски модел наших цивилно-војних односа. Под „партнерством“ се подразумевају три основне карактеристике: подељена одговорност, мерљивост како цивили воде одбрамбену политику и мерљивост војног професионализма. „Партнерство“ указује не само на цивилну „контролу“ над војском већ и на политику изградње унутрашњег

консензуса. Политика заснована на консензусу подразумева стабилност одбрамбеног система, поверење у цивилно и војно руководство, мотивацију официра и војни професионализам.**

** Превод: Гордана Кубура.

Оцена успеха и неуспеха: практичне потребе и теоретски одговори

Вилхелм Церман*

Увод

Рад треба да допринесе разматрању успеха и неуспеха у спровођењу реформе безбедносног сектора (*Security Sector Reform – SSR*).¹ Његова сврха је уводне и методичке природе: да помогне у припреми основе за почетну анализу извођења поука из искустава земаља централне и источне Европе у успостављању принципа демократске контроле оружаних снага у оквиру целокупне реформе њихових сектора безбедности. У раду се намерно детаљно не коментаришу суштина реформе сектора безбедности у земљама централне и источне Европе нити до сада постигнути резултати. Тај аспект је и даље централна тема учесника из тих земаља.

У недостатку општег и стандардног скупа дефиниција и методологија за наредне расправе и аналитички рад у вези с тим питањем, рад треба да омогући:

- преиспитивање потреба за нормативним и методолошким оквиром за оцену напретка и оцену успеха или неуспеха.
- опште разумевање задатака и проблема разматрања елемената за даљу операционализацију;
- разматрање теоретских начина да се одреде, оцене и верификују чиниоци и критеријуми који треба да буду инструменти за успех или неуспех.²

Крајњи циљ којем треба да допринесу ти почетни кораци јесте стварање концепцијског оквира, односно одговарајућих оперативних инструмената – „система координата“ за систематско одређивање и операционализацију критеријума за успех и неуспех, који се могу универзално применити или имају одређени значај у одређеном регионалном контексту.³

* Аутор је сарадник Женевског центра за демократску контролу оружаних снага.

¹ Као општи оквир за структурну расправу, односно детаљно разматрање улоге и значаја присутних актера, проблема и механизма у раду се узима у обзир схватање ССР као смишљене концепције за значајне промене у изградњи безбедности једне земље која води ка ситуацији која више одговара њеним потребама. Та концепција обухвата све владине и друштвене актере и институције који имају легитиман удео у монопољу државе у спровођењу власти.

² Одговарајућа питање „како испунити методолошки јаз“ биће обухваћено додатним објашњењима професиора Мајкла Кларка са Кингс колеџа у Лондону.

³ То ће бити задатак радне групе о „критеријумима за успех и неуспех демократске контроле оружаних снага“ која треба да се оснује у оквиру институције за интелектуалне услуге *DCAF*-а. Та радна група треба да се усредсреди углавном на четири

Током протекле деценије, земље централне и источне Европе и друге земље у транзицији уложиле су знатне напоре у стварању демократских структура и политичког надзора над сектором безбедности, као основних циљева реформи. Много тога је учињено да би се унапредила цивилна контрола на пољу безбедности: уставна реформа, ради прецизирања власти парламента и председника, и реформа законодавства, да би се обезбедило да војском руководи цивилни министар, уместо униформисаног официра највишег чина, и министарство одбране, уместо генералштаба. Много је учињено и да се успоставе формалне структуре и поступци за демократску контролу: стварање парламентарних комисија за надзор креирања, програмирања и буџетирања одбранбене политике, увођење рутинских процедура за законодавни надзор у тим областима итд. Међутим, у неким државама је више урађено него у другим, а до сада постигнути резултати се умногоме разликују по обиму и интензитету, чак у многим случајевима не испуњавају „минималне критеријуме“ предвиђене за релативно гарантовање успеха.

Критичке процене процеса реформе у земљама централне и источне Европе, као и у последњем извештају о реформама, чији је аутор специјални саветник НАТО-а, указују на то да треба обратити директнију пажњу на чиниоце и критеријуме због којих нису обављени неки значајни задаци и послови. У вези са тим, у извештају пише: „... доста пажње посвећено је у свим земљама централне и источне

међусобно повезане области: а) обављаће *систематски преглед и хеуристичку историјску анализу стеченог искуства* земаља које су успеле да спроведу транзицију у демократским структурама и надзор у свом безбедносном окружењу или очигледно нису успеле (делмично или у потпуности) у својим напорима (одређивањем критеријума за успех или неуспех на основу изведених поука); б) настојаће да разради *договорен и успостављен нормативни скуп опште применљивих принципа и критеријума* за успостављање стабилног и поузданог система демократског надзора сектора безбедности према којем се могу оцењивати напредак, адекватност и ефикасност (шта је „добро“ у нормативном и функционалном смислу, а шта није? који су „минимални критеријуми“ за релативну гаранцију успеха? шта треба избегавати да би се спречио неуспех? да ли је разрада пречишћене стандардизоване листе за проверу опште прихватљивих критеријума изводљива? да ли би она била од користи?) итд. ц) испитаће *методологије, инструменте и критеријуме за оцену напретка*, проценом недоследности, мерењем и провером ефикасности контроле и конструкцијом практичних показатеља (мерила) према којима треба да се мери ефикасност (елеманат или систем надзора у целини); д) обављаће *емпиријски преглед и анализу прошлих и садашњих процеса и поступака имплементације* ради успостављања механизма за праћење и одређивање оних суштинских, организационих и односних критеријума који су спречили или ометају остваривање нормативних принципа и критеријума разрађених под тачкама а–ц. Наведени циљеви се могу постићи само сложеним, интегрисаним и међузависним, и у случајевима када је то потребно и погодно, фазним приступом.

Европе питању демократске контроле оружаних снага. Међутим, често занемариван аспект демократске контроле јесте питање да ли је влада стварно компетентна да одлучује о одбрамбеној политици, да је спроводи и усмерава укупан ток реформе војске. То је општи пропуст, с катастрофалним резултатима. Чињеница је да земље централне и источне Европе још не могу да развију тело цивилних стручњака за питања одбране које је потребно да би се осигурала равнотежа и обезбедио непристрасан савет. Брз преокрет влада земаља централне и источне Европе усложио је тај недостатак стручности. Када се владе ослањају на војску за савет о питањима одбране, онда су оружане снаге, а не влада, те које стварно одлучују о политици одбране. То стање се још увек одржало у неким земљама централне и источне Европе упркос постојању на папиру – и у закону – онога што би, у супротном, били адекватни механизми за демократску контролу.⁴

На основу тога, изгледа да је тешко одлучити одакле треба почети. Из садашње перспективе жалосно је то што су сви такви реформски напори предузимани без међународног консензуса о нормативним и оперативним критеријумима за успешно остварење демократских структура и надзора и потребне ефикасности контроле. Прилагођавање оружаних снага савременим друштвима (а нарочито у земљама у транзицији и процесу реформе) не односи се само на успостављање неколико уставних правила. Оно мора да се схвати као процес за који је потребно знатно време, пажљиво промишљање и напор који подржавају многи партнери, са заједничком одговорношћу. Мада постоје основни принципи који су заједнички свим демократијама за установљивање правог места и улоге њихових оружаних снага, начини на које се осигурава демократска политичка контрола оружаних снага и усклађује постојећи потенцијал за сукоб између демократске власти и војног хијерархијског поретка варирају од земље до земље зависно од специфичних политичких, економских, културних и других услова и околности. Стога постоји мала могућност за разраду појединачне теоретске или емпиријске парадигме која може да служи као опште применљив модел за анализу, усмерење и помоћ и сваки појединачан случај мора да се испита сразмерно постојећим специфичностима и околностима.

Ипак, треба признати и да је пропуст да се на прагматичан начин координишу и консолидују стратегије давалаца (успостављене демократије) и прималаца (новонастале демократије) на основу договореног скупа одговарајућих критеријума онемогућавао, и наставља да онемогућава, оптимално креирање и коришћење савета и подршке у вези с проблемом, а занемаре се значај уложених напора и потенцијал координисане акције и систематска сарадња у том погледу. Постоји јасна потреба да се пажљивије размисли о процени и провери одго-

⁴ Chris Donnelly, *Reform Realities*, NATO Review – Volume 49-No 3-Autumn 2001, p. 13–15.

варајућих програма и активности пружања услуга изван конвенционалних оквира и да се постави питање које су концепције и стратегије биле најуспешније, а које су неадекватне и на основу којих критеријума.

Штавише, због очигледних разлика у степену до којег су се спроводили у пракси установљена овлашћења и поступци и знатних разлика у ефикасности намераване контроле неопходно је неодложно побољшање метода и инструмената. Затим, треба одредити и испоштовати одговарајуће критеријуме за процену и вредновање напретка и за мерење ефикасности успостављених контролних механизма. Стално вредновање успеха и неуспеха у спровођењу адекватних норми, структура, механизма и поступака постало је предуслов за одговарајућа прилагођавања и вођење и проверавање даљих процеса. Расположивост одговарајућег скупа нормативних циљева и квалитативних и квантитативних критеријума треба да послужи за појашњење захтева и очекивања како давалаца тако и прималаца савета и помоћи, и за обезбеђење мерила за правилно вредновање реформе и постигнутог напретка.

Након догађаја од 11. септембра драстично је порасла свест о хитној потреби за додатним напорима у том правцу. Терористички напад на САД у великој мери је показао да су се савети у вези с реформом сектора безбедности уопште, и посебно последице везане за демократску контролу заснивали на кратковидим претпоставкама о садашњим безбедносним захтевима. То не може више да се упоређује са традиционалним, мада старомодним, концепцијама безбедности. Безбедност и одбрана не могу више да се користе као синоними, а снаге које су погодне за супротстављање већини претњи безбедности са којима се Европа сада суочава прилично се разликују од оних које се држе у арсеналима. Све европске земље, успостављене и новонастале демократије, „даваоци“ и „примаоци“, подједнако настоје да разреше ову дилему. Одговарајући механизми за демократску контролу сектора безбедности у измењеним околностима постали су обавеза и за земље „даваоце“. А како реформа сектора безбедности, нарочито аспекти њене демократизације, мора да се схвати као процес, а не као крајњи циљ, вредновање и процена успеха или неуспеха остаће саставни део плана рада за преглед и прилагођавање.

На основу тог предзнања треба предузети додатне аналитичке и оперативне напоре како би се обезбедило сажето упутство као и бољи практичан план напредовања у области сектора безбедности.

Потреба за договором око услова и циљева

Сваки покушај да се на одговарајући начин процене успех или неуспех реформе сектора безбедности и да се одреде потребни критеријуми, односно инструменти за позитивне или негативне резултате,

доводи до бројних питања, као, на пример, шта се подразумева под реформом сектора безбедности, која су питања и критеријуми значајни за остваривање принципа демократске контроле оружаних снага, које су импликације реформе сектора безбедности појединачно за земље централне и источне Европе (и других) у транзицији, шта значи „успех“ у различитим контекстима, који су референтни критеријуми за поређење и вредновање, који су квалитативни и квантитативни критеријуми релевантни за стварање мерила за напредак и проценивање крајњег успеха, да ли се може јасно одредити и проценити крајње стање реформе, какав је однос напретка у једној области реформе и неуспеха у другим областима према укупним настојањима.

Упркос досадашњем интересовању политичке науке за скицирање одговарајућих приступа и концепција не постоји заједнички и стандардни скуп дефиниција и методологија које би биле од користи у проналажењу разумљивих одговора. Емпиријска основа за успостављање концизног концепцијског оквира за систематску анализу свих компонената у вези с реформом сектора безбедности и њихових међусобних односа и даље је сувише ограничена на опште применљиве дефиниције и изграђивање теорије. Означивање референтних критеријума за процену тога шта се подразумева под делимичним или коначним успехом још је ограничено на суд политичких (или војнополитичких) штабова за планирање (који се руководе вредношћу, односно интересом). Критеријуми за вредновање успеха тешко да су резултат објективног научног разматрања. Напредак у вези с тим, изгледа, заочен је непотребним перфекционистичким покушајима да се усаврше дефиниције у којима би, од свих коришћених термина, довољно било употребити термин „операционализација“.

На основу наведеног, као предзнања, учињен је покушај да се допринесе скицирању значења и предмета коришћених термина и задатака како би се омогућио заједнички поглед на проблеме о којима је реч. У раду намерно није учињен покушај да се дефинише концепција реформе сектора безбедности и успостави кохерентна хијерархија нормативних категорија и обухваћених критеријума. Уместо тога, он представља предлог да се започне – ради прелиминарног разјашњења питања – од премиса и општих схватања.⁵

Реформа сектора безбедности: широка концепција

Реформа сектора безбедности мора да се схвати као широка концепција развоја и одржавања одговарајућих структура националне безбедности за појединачне националне ситуације и контексте.⁶ Она

⁵ У овом поглављу коришћена је дискусија са радног састанка о реформи сектора безбедности одржаном у Центру за одбрамбене студије у Лондону 8. октобра 2001, и ослања се на извештај о тој теми др Тима Едмундса.

⁶ Што се тиче материје и предмета онога што чини: „сектор безбедности“, у раду се следи прецизнија операционализација тог термина коју је дао Малколм Чалмерс

није циљ сама по себи, већ пре средство за систематско размишљање, руковођено проблемом, о питањима безбедности и њиховим међусобним односима. Она обезбеђује аналитичарима и креаторима политике оквир за одређивање онога чиме се треба бавити у оквиру реформе сектора безбедности у квалитативном и квантитативном смислу. Тај оквир варира сразмерно контексту и околностима, тако да нема концепције која се може прецизно дефинисати или обликовати. Шта се практично подразумева под реформом сектора безбедности у датом контексту и које политике могу бити ефикасне и успешне у реформама руковођеним изнутра или споља питање које мора да се дефинише у складу са околностима сваког појединачног случаја.

Један од главних циљева реформе сектора безбедности јесте оптимизација заштитне моћи оружаних снага једне земље и, истовремено, минимизирање опасности својствених принудном успостављању адекватних механизма за демократску политичку контролу. Задатак је да се на адекватан начин осмисли и формулише однос који снаге овлашћене од стране државе имају према питањима управљања и безбедности. Што се тиче обима таквог подухвата, прихваћено је да се проблеми међународне и унутрашње безбедности не односе само на регуларне ОС и да не зависе само од њих (често ни првенствено) већ да укључују и паравојне и нерегуларне ОС, полицију и друге снаге за примену закона, и судски и шири чиновнички апарат који доноси одлуке у вези с безбедношћу. Сваки од тих елемената треба посебно формулисати (на пример, реформа полиције, реформа командне структуре за регуларне снаге итд.). Међутим, мало је вероватно да ће активности на реформисању појединачних компонената тих интегралних саставних делова имати ефекта, односно успеха, ако не постоје свеобухватни приступи том сектору као целини и његовом односу са осталим секторима. То је важан предуслов за успостављање и одржавање чврсте структуре целокупне конструкције уз коју подржава одговарајућу трансформацију, и реформу и прилагођавања.

Реформа сектора безбедности у земљама у транзицији

За земље у транзицији реформа сектора безбедности је посебно сложена. Проблеми трансформације одбране за све европске земље у садашње време су велики треба их хитно решавати. Међутим за земље централне и источне Европе, са наслеђем Варшавског пакта, односно Совјетског Савеза, ти проблеми су екстремни. Нису само у пи-

(Реформа сектора безбедности у земљама у развоју: перспектива ЕУ, Безбеднији свет – University of Bradford, January 2000), према којој „сектор безбедности“ означава све оне организације које имају овлашћење да користе или нареду употребу силе, или претње силом, да би заштитиле државу и њене грађане, као и цивилне структуре одговорне за управљање и надзор над њима. Он обухвата: а) војне и паравојне снаге; б) обавештајне службе; ц) полицијске снаге, пограничну стражу и царинске службе; д) судске и кривичне системе; е) цивилне структуре одговорне за управљање и надзор над сектором безбедности.

тању прилагођавање и адаптација доктрина и структура снага већ и успостављање нове структуре за осигурање целокупне националне безбедности. Земље централне и источне Европе спровode и консолидују демократске структуре и механизме истовремено са свим другим значајним политичким, економским, културним и друштвеним реформама. То компликује процес, повећава временски притисак у вези с резултатима, изазива конкуренцију унутар владе за већ оскудне ресурсе и смањује политичку и друштвену смелост за конструисање и спровођење широких и скувих концепција реформе сектора безбедности. Консензус о једном таквом приступу потребан је стога да би се избегле друштвене тензије и изузетно важне фазе нестабилности у току процеса трансформације.⁷

Неопходно је да земље централне и источне Европе следе један међузависан, свеобухватан приступ да би могле да реформишу – успешно и трајно – свој сектор безбедности у складу са:

- националним циљевима, функционалним потребама и постојећим ресурсима;
- нормативним условима и предусловима које су поставиле институције под чијим покровитељством треба да се промене и прилагоде.⁸

Експлицитним, па чак и озакоњеним, очекивањем конкретних реформских циљева у погледу транспарентности и демократске политичке контроле читавог сектора безбедности одређују се предмет и обим дате реформе. У том погледу, радни програм партнерства НАТО-а акциони план Евроатлантског савета за партнерство и развој, акциони планови чланства главни су инструменти не само за убрзавање већ и за обликовање релевантних напора везаних за реформе сектора безбедности. Као резултат тога, савезници НАТО-а и земље партнери из централне и источне Европе раде заједно на постизању транспарентности у планирању и буџетирању националне одбране, демократске контроле оружаних снага итд. Уз уздржавање од постављања детаљних критеријума за демократску контролу (која не би

⁷ Одговарајући напори земаља централне и источне Европе због сложености захтева реформе сектора безбедности и изазова у вези с трансформацијом често нису дали резултате у целини. Упркос одговарајућим разликама у величини и саставу оружаних снага, у реформи војске свуда је слеђен прилично сличан модел. Поред бројних неодговарајућих административних, командних и војнообразовних инфраструктура и неефикасних неtransparentних кадровских система, националне владе су углавном биле потпуно неспособне за формулисање одбрамбене политике, планирање одбране и управљање кризама, што је посебно негативно утицало на ефикасност националне реформе и смањило степен стварне политичке контроле над оружаним снагама. (See Chris Donnelly, *Reshaping European Armed Forces for the 21st Century*, NATO think piece, October 2001, библиотека НАТО-а на Интернету).

⁸ То су посебно ЕУ, ОЕБС и Атлантски савез, односно Евроатлантски савет за партнерство (EAPC) чији се предуслови и критеријуми за чланство прихватају као упутства за одговарајуће процесе демократизације у земљама у процесу реформе.

била изводљива из политичких и других разлога), у одговарајућим радним програмима само се наводе бројне специфичне активности које треба обавити, укључујући политичке и правне концепције, образовање цивилног кадра и штабова у влади и парламенту у вези с одбраном и безбедношћу, развој уравнотежених цивилно-војних односа, напредак у спровођењу правила понашања у вези с војно-политичким аспектима безбедности и информисање о концепцијама одбрамбених структура.⁹

Све земље централне и источне Европе обавезале су се да ће реформисати своје секторе безбедности у складу са прописима из Правила понашања у вези са војно-политичким аспектима безбедности, из 1994. године, и утврди свеобухватан скуп правила о политичкој контроли, демократији и употреби војних, паравојних и снага унутрашње безбедности, као и информационих служби и полиције. Правилима, у основи, треба да се обезбеди да употребу оружаних снага (како унутрашња, тако и спољашња) регулишу институције које имају демократску легитимност, и које се придржавају принципа легалности, демократије, неутралности, поштовања људских и грађанских права и према међународном хуманитарном праву. На тај начин се још једном потврђује принцип индивидуалне одговорности званичника и потчињених за нелегитимна наређења и дела, како је предвиђено међународним правом. Та широка реформа постала је обавезна и у свим проценама успеха и неуспеха реформи сектора безбедности у земљама централне и источне Европе неизбежно ће морати да се обухвати мноштво одговарајућих прописа.

Критеријуми за успех или неуспех

Оно што чини успех или неуспех у институционалном, процедуралном, квалитативном и квантитативном смислу мораће да се процењује и одређује на основу:

- адекватности постављених циљева (норме, критеријуми, сврха и предмет одређених циљева и активности, компатибилност са унутрашњим околностима и међународним очекивањима или обавезама, прихватљивост и власништво итд.);
- адекватности и ефикасности концепција и програма за њихову реализацију;
- актера и прималаца до којих се дошло и који су умешани;¹⁰

⁹ За детаљну систематизацију одговарајућих критеријума видети: W. N. Germann, *Issues, Categories and Criteria of Democratic Control*, необјављен рад DCAF-а, (Женева, јануар 2001), приложен као анекс овог рада.

¹⁰ За дугорочну стабилност резултата постигнутих у реформи било би кратковидно циљати само на тренутно владајућу елиту. У циљном систему променљивих влада коначно друштво као целина треба да буде убеђено у предности које се постижу одговарајућим програмима реформи.

– функционисања успостављених механизма и правила;

– потенцијала за употребу садејства.

Треба анализирати сва наведена питања да би се одредили прео-влађујући и одлучујући чиниоци који утичу на успех или неуспех. Многи од критеријума могу да се утврде логичним закључивањем, описивањем или упоређивањем, док за друге може да буде неопходна и емпиријска верификација. То се односи на напредак и тамо где се могу дефинисати и где је подесно, на финалне резултате. Ефикасно вредновање достигнутих нивоа и напретка и даље је основни део сваке активности реформе сектора безбедности. Међутим, тиме се постављају и позната питања о томе на којем нивоу треба да се процењује одлучивање о политици, у односу на коју комбинацију објективних норми и поступака и из чије перспективе о томе треба да се суди. Нејасне и магловите премисе и динамичка природа процеса реформи чине да су обухваћени емпиријски и аналитички задаци прилично те-шки и да је за њих потребно много времена.

У погледу главних циљева постоји барем релативно добра основа као резултат трансфера западне политике о прихватању норми које су предложиле новонастале демократске земље.¹¹ Међутим, нема опште применљивог детаљног списка норми, захтева и критеријума демократске контроле оружаних снага који могу, без даље операционализације, да послуже као инструмент и препорука за одређивање *a priori* да елементи успеха или неуспеха и појединачни критеријуми буду и незаменљиви у том погледу. Обавезивање на циљеве о којима је постигнут договор на мултинационалном нивоу мора прво да се пре-веде на национално законодавство да би ступило на снагу, а да ли је

¹¹ Постоје основни предуслови и принципи за одређивање адекватне улоге и правог места оружаним снагама у оквиру њихових уставних и друштвених оквира који су заједнички за успостављене и, све више, за новонастале демократске земље. Они се односе на правила парламентарног надзора, као и на политичке и социјалне механизме контроле оружаних снага. Показују да ефикасно успешно спровођење тих принципа зависи од претходног или упоредног процеса и развоја демократских структура и цивилно-војних односа. Такође, показују да нема поуздане контроле ако не функционише демократија или ако није, барем, у току процес ка њеном остварењу. Мада се детаљна примена најважнијих принципа може разликовати од земље до земље, постоји широко прихваћена сагласност да предуслови обухватају: уставни оквир, функционисање парламента, цивилну владу с јасним разграничењем овлашћења, независно судство, установљену војну организацију, зрело цивилно друштво, образовану јавност и независне медије и слободу штампе. На основу тих претпоставки, подразумева се да је демократска контрола оружаних снага осигурана уколико су оне део извршног управљања и подређене демократски легитимном политичком руководству, ако прате политичка упутства, поштују владавину закона, држе се својих уставом дефинисаних задатака, политички су неутралне, немају присту-па некој другој финансијској подршци осим државном буџету и контролишу их парламент, политичко руководство, судство и грађанско друштво (детаљан резиме наведених квантитативних и квалитативних питања и критеријума видети у WP о „Питањима, категоријама и критеријумима“ у анексу).

тај започети процес успешан или није може се различито процењивати зависно од тога да ли се врши у земљи или споља. Импликације и ефективност таквих споразума између међународних институција за трансфер политике, интеграцију и имплементацију морају се даље анализирати (ко поставља циљеве реформе сектора безбедности и зашто, који су функционални захтеви за кретање ка нечему што више одговара потребама одређене земље и који су критеријуми за њихову реализацију? итд.). То, као и узимање у обзир интерних критеријума за увођење и промовисање одређене реформе ствар је даљег емпијског проучавања и аналитичког рада.

Теоретски одговори

У пракси не треба да буде нерешив проблем побољшање материјалне и методолошке основе за одговарајућу конструкцију неопходних концепција реформе и средства за њихово систематско спровођење са или без концизних теоретских модела реформе сектора безбедности. Мада, мора се признати, не постоји свеобухватан модел за оптималан избор норми, успостављање институција, одређивање уставних оквира, интегрисање различитих актера итд. Постоје разни статички елементи који се могу утврдити – на основу упоредних случајева или логичке процене и закључка – као значајни услови за успешна решења. Већина њих је неспорна без обзира на то ко је одговоран за њихово увођење или теоретске основе. Оно што је сложеније за успостављање успешног тока реформи јесу променљива становишта која произилазе из историјског и културног наслеђа, политичке и војне културе, статуса изградње цивилног друштва, економских ресурса итд.

Међутим, може бити различитих приступа у превазилажењу постојећих тешкоћа. Одлучујући чиниоци и критеријуми у погледу понашања, ставова и других друштвених аспеката могу се утврдити на основу аналогije са упоредним методологијама које су примењиване у много напреднијем истраживању о теоријама демократизације и трансформације¹². Они варирају између простог посматрања, здраво-разумског просуђивања и описних разматрања, са једне стране, и изградње математички подржаних системски оријентисаних теорија, с друге стране. Међутим, ниједан од њих није до сада пружио убедљиву, свеобухватну, концизну и опште применљиву парадигму или скуп алата за систематско упутство на плану који је првенствено политички.

У погледу разлика у условима, околностима, водећим принципима и индивидуалној динамици сваког случаја, можда би било боље да даваоци и примаоци трансфера одговарајуће политике у реформи

¹² Видети, на пример: Wolfgang Merkel, *Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung*, Opladen, 1999.

сектора безбедности изаберу прагматичнији, флексибилнији и, где је неопходно и погодно, намерно еклектичан начин коришћењем различитих аналитичких и емпиријских алата. Оквир за такав прагматичан, проблемски оријентисан интегрисан приступ (и присутан „систем координата“), за који је обавезна релативно широка емпиријска основа и концепцијска координација, могао би се успоставити кроз стварање одговарајућих „идеалних типова“ (или њихове хијерархије), на основу којих се могу мерити и процењивати индивидуалне околности.

Такав систем адекватних „идеалних типова“ демократске контроле оружаних снага, односно индивидуалних сектора безбедности, пројектовали би заједнички политички, војнополитички и научни кругови, стручњаци или штабови за планирање. То би водило ка бољем и координисаном свеобухватном механизму за процену и вредновање захтева за одређени случај, напретку у њиховој реализацији и одређивању чинилаца и критеријума који у коначном исходу могу да буду одлучујући за квалитет постигнутих резултата.¹³ Упркос томе што је потребна даља анализа и неизбежно проширивање емпиријске основе, тј. дубља анализа и обрада изведених поука, изгледа да постоје основни инструменти. Битно је да се ти инструменти припреме за усмеренију примену.

Анекс

Питања, категорије и критеријуми демократске контроле оружаних снага

Увод

Способности за заштиту споља дају оружаним снагама моћ принуде, што може, уколико се погрешно усмери, да прегази све елементе друштва. Зато демократске земље теже да учине оптималном одбрамбену моћ својих оружаних снага и, у исто време, да сведу на најмању меру постојеће ризике од принуде успостављањем и спровођењем механизма за њихову демократску политичку контролу.

Демократска политичка контрола оружаних снага и њихова одговарајућа интеграција са цивилним друштвом постале су тако незаменљив елемент унутрашње и спољашње безбедности и стабилности. Начини на које се осигурава демократска политичка контрола оружаних снага и решавају потенцијални сукоби између демократског управљања и војног хијерархијског поретка знатно се разликују. Они зависе, на пример од историје, уставних аранжмана, политичке и

¹³ Представљање примера из „затворених“ националних начина омогућава одређивање значаја индивидуалних елемената за успешно функционисање система као целине и извођење адекватних закључака у одређеном случају.

војне културе, економских ресурса и социолошке ситуације у земљи. Не постоји теоретска или емпиријска парадигма која може да послужи као опште применљив модел, па сваки појединачан случај треба испитати према његовим специфичностима и околностима.

Питања, категорије и критеријуми који су наведени и коментарисани у даљем тексту треба да послуже као инструмент у овом погледу. Они треба да помогну у анализи и одређивању одговарајућих механизма потребних да се осигурају ефикасан демократски надзор и контрола оружаних снага зависно од специфичних околности. То су отворене „листе за проверу“ питања која треба да буду постављена у напору да се креирају појединачни модели „идеалног типа“ за успостављање и функционисање одговарајућих процеса контроле. За то ће можда морати да се примене различите аналитичке категорије (или комбинација специфичних елемената изведених из њих).

Методологија

Не постоји ниједна генерално применљива методологија или модел који могу да послуже као укупни *passé-partout* за емпијске проблеме. Приступ (или одговарајућа комбинација критеријума) који одговара наведеним захтевима зависи од предмета и сложености сваког појединачног случаја. Стога се предлаже избор конкретних примера, односно приступа за илустративне, аналитичке и компаративне намене, који прати кораке од генералног ка специфичном (од генеричких категорија и критеријума ка њиховом специфичном спровођењу и систематизацији у кохерентним нормативним концепцијама).

Та селекција почиње са „безвредном“ недовршеном контролном листом главних питања за установљивање свеобухватног и кохерентног система квалитативних и квантитативних критеријума за уставни и бихевиорални аспект демократске контроле оружаних снага. Наставља се скупом нормативних циљева и предуслова које постављају институције под чијим покровитељством земље које су у процесу реформе и транзиције треба да промене и ускладе свој сектор безбедности, укључујући естаблишмент и праксу демократске контроле својих оружаних снага. То су пре свега ЕУ, ОЕБС и Атлантски савез/Евроатлантски савет за партнерство, чији су објављени предуслови и критеријуми за чланство прихваћени као водич за правилан процес демократизације у земљама у реформи. С обзиром на однос индивидуалних категорија и критеријума и ради поређења, додат је резиме питања и критеријума који су заједнички готово свим успостављеним демократијама, као и неки детаљнији додатни критеријуми изведени из националних концепција.

Избор питања и критеријума демократске контроле оружаних снага заснива се на следећим премисама и претпоставкама:

– У демократијама питања која се тичу безбедности уопште, и, посебно, оружаних снага представљају питања за друштво као целину.

– Демократизација сектора безбедности, укључујући успостављање и праксу демократске контроле оружаних снага, није изводљива без претходне или истовремене демократизације друштвено-економске средине.

– Политичка демократска контрола оружаних снага представља више од институционализације закона и пракси – то је друштвени процес који произилази из различитих односа моћи и друштвене интеракције.

– Важни критеријуми демократске контроле оружаних снага, као и њихова одговарајућа комбинација, разликују се од земље до земље зависно од специфичних услова и околности.

– Пропагирање демократске контроле оружаних снага треба обликовати према специфичним околностима држава прималаца јер њена реализација зависи од суштинске промене става а подразумева се и интернационализација демократских вредности и праксе како на политичком, тако и на друштвеном нивоу.

– Сталан консензус о демократским принципима и процедурама, укључујући демократску контролу оружаних снага, постићиће се само кроз процес сталног изграђивања свести у друштву.

– Демократска контрола оружаних снага није само проблем земаља у процесу реформи у централној и источној Европи већ је питање које треба стално да се разматра у успостављеним демократијама.

Категорије и критеријуми

Безвредносни, технички критеријуми

(Отворена, ажурирана и још проширена, „безвредносна“ листа за проверу питања и критеријума који су првобитно постављени 1995. године на радном састанку Универзитета у Берну)

Систематизација:

– главна политичка и уставна питања	– друштвено-економска основа и друштвени предуслови,
– главни актери	– захтеви и ограничења,
– предмети контроле,	– спровођење контроле
– сврха и циљеви,	– повратна реакција и адаптација.
– инструменти и средства,	

Основна (политичка) питања:

- одлучивање о рату и миру,
- употреба оружаних снага изван земље,
- унилатерално/мултилатерално,
- употреба оружаних снага у земљи,
- набавка опреме,
- аутономија или интеграција,
- нуклеарно наоружање /заштита /учешће
- кадровско управљање /систем квалификације,
- политика према иностранству и политика безбедности (концепција и реализација),
- одбрана и војна полиција (стратегијска концепција, статuti и правилници за имплементацију)
- удружења,
- обавеза коалиција/удружења,
- међународно учешће и сарадња,
- производња и трговина оружјем,
- процес(и) одлучивања,
- правила руковођења у земљи,
- унутрашња безбедност,
- улога и положај оружаних снага у друштву
- војна социјализација
- укупни цивилно-војни односи
- расподела ресурса.

Главни актери:

- парламент,
- парламентарни комитети,
- министарства одбране, иностраних послова, унутрашњих послова и финансија,
- председник,
- судови,
- јавно мишљење/медији,
- НВО /лобистичке групе/ интересне групе,
- влада,
- политичке странке,
- систем омбудсмана,
- народ/становништво,
- начелник штаба/генералштаба,
- предводници неформалног мишљења.

Објекти контроле:

- оружане снаге,
- војне академије,
- одобрена/неодобрена аутономија,
- принципи командовања и управљања,

- одбрамбена политика и политика безбедности
- одбрамбена и војна политика,
- систем регрутације,
- унутрашње и паравојне снаге безбедности
- политика и обавезе удружења,
- оперативна овлашћења,
- ланац командовања,
- политичка контрола оружаних снага под командом УН,

Сврха и циљеви:

- контрола (институције, структуре, акције, одлуке, понашање),
- усмеравање (акција и процеса),
- транспарентност,

Инструменти и оруђа:

- уставне одредбе,
- правосудни систем,
- правни систем,
- гласање и избори,
- индивидуална политичка права/политичко учешће,
- референдуми,
- политички притисак (медији, јавно мњење, интересне групе)

Друштвени предуслови:

- владавина закона,
- образовање, знање и интересовање јавности
- дијалог међу свим актерима,

- индустрија оружја,
- обавештајне службе и службе безбедности,
- поштовање људских и грађанских права,
- селекција и промовисање официра,
- свакодневни начин рада оружаних снага,
- расподела ресурса.

- оптимизација (ефикасност, ефективност)
- заштита,
- унутрашња и спољна стабилност.

- права контроле изабраних органа (парламент, парламентарне институције)
- људска и основна права,
- омбудсман,
- међународни уговори и споразуми,
- међузависни процеси доношења одлука,
- буџетски систем.

- ефективни (формални и неформални) инструменти контроле,
- демократска традиција или

- транспарентност питања,
- узајамна одговорност и повећење,
- релативна стабилност цивилно-војних односа,
- демократска политичка култура,
- борба за демократију,
- (културна) предиспозиција за питања контроле,
- постојање регрута/обавезе службења војног рока.

Захтеви и ограничења током периода криза:

- предуслови контроле у време кризе и рата,
- национални циљеви (у периодима кризе/тензија),
- трансфер оперативне команде,
- дужности команданата и међународног штаба у мултинационалним акцијама и активностима
- легитимност у оквиру закона,
- коришћење права/могућности контроле,
- границе ресурса – пропорционалност,
- делотворност и ефикасност.

„Критеријуми из Копенхагена“ за демократију

На састанку у Копенхагену, 21–22. јуна 1993, Европски савет је поставио – без утврђивања детаљних услова и специфичних захтева – политичке критеријуме које треба да испуне земље централне и источне Европе да би постале чланице Европске уније. У њима се захтева, између осталог: постизање институционалне стабилности као гаранта демократског поретка, владавина закона, поштовање људских права, поштовање и заштита мањина и функционисање тржишне економије. На те критеријуме експлицитно се упућује и у Пакту за стабилност за југоисточну Европу (Иницијатива, ЕУ, Колоњ, 10. јун 1999): „... земље које желе да буду примљене (у пуноправно чланство) морају да задовоље извесне минималне стандарде, укључујући Критеријуме из Копенхагена за демократију и тржишну економију постављене 1993. године... Стабилизациона политика Пакта за стабилност не бави се само економским развојем. Без државних институција које ефикасно раде и демократског развоја државе с владавином закона не може бити дугорочног економског развоја и просперитета.

Исто тако и демократизација и недискриминација фундаментални су предуслови за гарантовање унутрашње и спољашње безбедности...“

Политички обавезујући Критеријуми из Копенхагена укључени су и у резолуцију „Плана рада 2000“ Европског парламента, где се посебно велики значај придаје правној одговорности полиције, војске и тајних служби и прихватању принципа приговора савести у војној служби.

Кодекс понашања ОЕБС-а у вези с војно-политичким аспектима безбедности

На састанку на врху у Будимпешти, у децембру 1994, шефови држава и влада земаља чланица ОЕБС-а сложили су се, између осталог да је „основна повеља“ средство за усмеравање понашања држава у земљи и иностранству на војно-политичком плану. У основном делу документа из Будимпеште из 1994. године – „Кодексу понашања у вези с војно-политичким аспектима безбедности“ односи се на традиционалне концепције глобализма и недељивости безбедности, као и на потребу развоја у том правцу на основу развијања сарадње међу европским организацијама. Штавише, наглашена је значајна новина у одељцима који садрже правила политичке контроле, демократије и употребе војске, паравојске и снага унутрашње безбедности, као и информационих служби и полиције.

Кодекс, којим се регулишу питања која су у прошлости била у надлежности државе, у основи треба да осигура да се употреба (како у земљи, тако и у иностранству) оружаних снага подведе под власт слободних институција које имају демократску легитимност, и да се придржавају принципа легалитета, демократије, неутралности, поштовања људских и грађанских права и у складу су с међународним хуманитарним правом. У тим оквирима поново је потврђен и принцип индивидуалне одговорности званичника и потчињених за незаконита наређења и дела како је предвиђено домаћим и међународним правом.

Детаљне препоруке углавном су резимиране у одељцима VII и VIII Кодекса и обавезују земље учеснице да:

- наставе интеграцију својих оружаних снага са грађанским друштвом као значајан израз демократије;
- обезбеђују и одржавају, у свако доба, ефикасну контролу својих војних, паравојних и безбедносних снага према уставним и правним одговорностима;
- јасно дефинишу улоге и мисије таквих снага и њихову обавезу да делују само у уставним оквирима;
- обезбеде законско одобрење потрошње за одбрану;

– поставе ограничења у војној потрошњи и обезбеде транспарентност (тек треба да се спецификује) и јавни приступ информацијама које се односе на оружане снаге;

– осигурају да њихове оружане снаге буду политички неутралне;

– одржавају мере заштите од случајне или неовлашћене употребе војних средстава;

– не толеришу или подржавају снаге које нису одговорне или их не контролишу њихове уставом успостављене власти;

– осигурају да се њихове паравојне снаге уздржавају од набавке средстава за борбене мисије у већем обиму од установљеног;

– осигурају да регрутни или резервни састав буде обавештен о својим дужностима и обавезама у поштовању људских права или фундаменталних слобода;

– наведу у својим законима или другим релевантним документима права и дужности припадника оружаних снага;

– размотре увођење ослобађања од војне обавезе или алтернативног служења војног рока;

– поштују одредбе међународног хуманитарног ратног права и наведу их у својим програмима војне обуке и правилницима;

– осигурају да припадници оружаних снага буду појединачно одговорни за своје поступке, према националном и међународном праву;

– обезбеде да се командна власт спроводи према релевантном националном и међународном праву и да се не издају наређења супротна тим законима;

– инсистирају да одговорност надређених не ослобађа подређене од било какве њихове појединачне одговорности (поштовање ратног права, етичке и моралне основе за поштовање демократских принципа);

– обезбеде одговарајуће правне и административне поступке за заштиту права свих припадника својих снага.

Осим тога, државе учеснице треба да обезбеде следеће:

– да се њиховим оружаним снагама, командује у миру и у рату, да буду попуњене људством и обучене и опремљене на начине који су у сагласности са одговарајућим одредбама међународног права;

– да њихова одбрамбена политика и доктрина буду усаглашене с међународним правом и другим релевантним обавезама;

– да се свака одлука којом се њиховим оружаним снагама додељују мисије унутрашње безбедности доноси у складу са уставним процедурама.

Те одредбе су политички обавезујуће. Државе учеснице су се обавезале да установе одговарајуће документе и процедуре или, где је то требало, правне инструменте који одражавају те обавезе.

Примедба: наведене одредбе Кодекса понашања ОЕБС-а поставле су обавезна референца у оквиру циљева Програма „Партнерство за мир“ који су разматрани у даљем тексту.

„Партнерство за мир“ /Радни програм партнерства и Евроатлантски савет за безбедност категорије акционог плана демократске контроле

„Партнерство за мир“ (ПЗМ) увео је НАТО на састанку на врху у Бриселу, јануара 1994. године. Циљеви и задаци садржани су у „Оквирном документу ПЗМ“, који су издали шефови држава и влада. „Партнерство за мир“ је начелни механизам за стварање веза безбедности између НАТО-а и његових партнера у Евроатлантском савету за партнерство (*European Atlantic Partnership Council – EAPC*). Кроз детаљне програме, који одражавају могућности и интересе индивидуалних партнера, савезници и партнери раде на транспарентности у планирању и буџетирању националне одбране, демократској контроли одбрамбених снага, припремљености за цивилне катастрофе и друге опасности и развијању способности да се ради заједно, укључујући операције „ПЗМ“ које предводи Северноатлантски савез.

„Осигуравање демократске контроле одбрамбених снага“ један је од пет основних задатака наведених (без додатних детаља) у оквирном документу „Партнерство за мир“. Детаљи за те задатке формулисани су у општем одељку Радног програма „Партнерства за мир“ (*Partnership Work Program – PWP*) и одговарајућег акционог плана *EAPC*. У том општем одељку дефинисани су циљеви, које треба следи у свим областима сарадње „ПЗМ“ у наредне две године. Ти циљеви служе као упутство за НАТО и нације, и за њихове предлоге специфичних активности у Радном програму „Партнерства за мир“

Без спискова детаљних норми, захтева и критеријума у вези с демократском контролом оружаних снага (који не би били изводљиви због политичких разлога), у Радном програму „Партнерства“ тренутно се наводе следећи циљеви за спровођење специфичних активности под називом „Демократска контрола снага и одбрамбених структура“:

Политичке и правне концепције:

- седиште власти,
- уставне и правне провере и баланси на пољу безбедности и одбране;
- процес интеракције између владе, парламента и оружаних снага;
- парламентарни надзор над одлучивањем у одбрани;
- реформа одбране – усклађивање војне културе и традиције с реструктурирањем одбрамбеног естаблишмента;
- потреба за политичком неутралношћу војске;
- учешће војске у политичком животу;
- улога медија и независних цивилних стручњака;
- војна обука и употреба војних снага за подршку цивилним властима;

– образовање цивилног кадра и запослених у влади и парламенту за питања одбране и безбедности;

– развој уравнотежених цивилно-војних односа, укључујући улогу и изглед војске у демократском грађанском друштву и улогу регрутације (ако је има);

– напредак у имплементацији Кодекса понашања ОЕБС-а;

– информисање о концепцијама одбрамбених структура, као што су структура, организација и улоге министарства одбране у демократском друштву;

– цивилно-војна међувеза у Министарству одбране;

– структура и организација оружаних снага и командних структура;

– улога резервних снага и мобилизација;

– кадровска питања у систему уравнотежених цивилно-војних односа.

Да би убрзали успостављање и спровођење демократске контроле својих оружаних снага, као и одређивање њихове улоге и места у својим индивидуалним демократским друштвима према наведеним циљевима, државе партнери баве се следећим активностима за које је примарно одговоран Војно-политички управљачки комитет (*Political Military Steering Committee – PMSC*) „Партнерство за мир“:

– учествовању на стручним седницама Војно-политичког управљачког комитета о цивилно-војним односима, односно демократској контроли оружаних снага;

– учествовању на седницама 19+1 Војно-политичког управљачког комитета приликом разматрања са заинтересованим партнерима питања везаних за цивилно-војне односе, односно за демократску контролу оружаних снага;

– учествовању на курсевима, семинарима и радним састанцима и у активностима експертског тима, као и у другим активностима према договору.

Сваки партнер прави селекцију, на основу индивидуалних потреба и приоритета. На тај начин се признаје да су потребе сваке земље различите и да свака од њих треба да одреди облике активности и сарадње који највише одговарају њеним потребама. То подразумева индивидуалне критеријуме за демократску контролу оружаних снага. Тек се у контексту Акционог плана чланства на обавезујући начин разматрају кохерентни скупови норми и детаљних захтева.

Предуслови и принципи демократске контроле оружаних снага DCAF у успостављеним демократијама

Постоје основни предуслови и принципи за процену одговарајуће улоге и правог места оружаних снага према уставном и друштвеном оквиру који су заједнички за све успостављене демократије. Они се

односе на парламентарни надзор и политичке и друштвене механизме контроле оружаних снага. Успешна примена тих принципа зависи од претходног или паралелног процеса демократизације институционалних структура и цивилно-војних односа. Нема поуздане демократске контроле оружаних снага без демократије или барем, процеса који води ка њеном остварењу.

Предуслови

Тамо где детаљна примена најважнијих принципа за улогу и одговарајуће место оружаних снага у демократским друштвима може да се разликује од нације до нације постоји широко прихваћена сагласност да предуслови треба да обухватају уставни оквир и функционисање парламента.

Уставни оквир:

- постављање друштвених вредности (људско достојанство и права појединаца);
- дефинисање јасно разграничених улога, одговорности и задатака оружаних снага;
- успостављање правног оквира за деловање оружаних снага;
- владавина закона, укључујући раздвајање овлашћења (правна, извршна и судска власт);
- уставна одлука о усклађивању грађанских права активних војних лица са њиховим (војним) дужностима.

Функционисање парламента:

- слободни и праведни избори;
- самоизабрани посланици;
- вишестраначко представљање;
- незаменљиве подструктуре, као што су комитети за буџет и одбрану;
- институција парламентарног омбудсмана (где је погодно);
- цивилна влада с јасним разграничењем компетенција, ланцем командовања и управљања који укључује: (председника) – премијера – министра одбране;
- субординација начелника за одбрану министра одбране;
- интегрисано министарство одбране;
- независно судство;
- врховну власт националног система правде: без специјализованих судова изван његове одговорности (на пример, војни судови);
- успостављена војна организација: структурисана, образована, вођена и контролисана на начин којим се, и поред одржавања високе војне ефикасности, не залази у домен или не угрожава цивилно друштво;

- зрело грађанско друштво: уједињено према основним одредбама устава (основни консензус), које показује плуралистичко поштовање и толеранцију у друштвеном животу;
- усклађивање легитимне улоге војске у испуњавању националних циљева;
- образована јавност, спремна да учествује у политичком и друштвеном животу и способна да усклади индивидуалну слободу и независност са обавезама према општим добрима и вредностима (укључујући захтеве одбране);
- независност медија и слобода штампе (професионална интеракција са сектором безбедности);
- компетентна политичка и војна елита;
- квалификовани и самоуверени службеници у јавним установама (цивилни и војни) спремни да испуне обавезе, преузму одговорност и прихвате ограничења

Принципи

Сматра се да су, на тим основама, следећи принципи најзначајнији за улогу и право место оружаних снага у демократским друштвима и за њихову демократску контролу. Претпоставља се да је демократска контрола оружаних снага осигурана уколико оне:

- чине део извршне власти подређене демократски легитимном политичком руководству, са цивилним кадром у министарству одбране и цивилом министром одбране;
- прате политичко упутство (као и сви елементи извршне власти – војска није изузета);
- поштују владавину закона;
- усредсређене су на своје уставом одређене задатке (у основи одбрана и спољна безбедност, а у добро дефинисаним и јасно ограниченим изузетним случајевима и задаци унутрашње безбедности под командом полиције);
- политички су неутрални (не учествују у препиркама политичких странака, не подржавају *a priori* индивидуалне фракције и интересне групе);
- немају приступа другим изворима финансирања осим државног буџета који је одобрио парламент (транспарентног за јавност – заштита од злоупотребе финансијских ресурса и корупције);
- делују под контролом парламента, политичког руководства, судства и грађанског друштва (као и све друге државне институције – оружане снаге нису изузете).

Политичка/парламентарна контрола обухвата:

- правни оквир и уставне аспекте,
- структуре и величину,

- организацију и ланац командовања,
- унутрашњи поредак оружаних снага,
- стил руководства и праксу,
- обуку и образовање,
- прописе и правила,
- једнакост у регрутацији,
- социјално старање и безбедност,
- све аспекте цивилно-војних односа,
- интеграцију војске у друштво,
- планирање и буџетирање одбране,
- имплементацију планова и буџета,
- адекватност и ефикасност,
- функционисање и борбену готовост.

Додатне детаљне категорије и критеријуми

Следећи детаљни критеријуми одабрани су из неких националних концепција за осигурање демократске контроле оружаних снага. Они су додати ради илустрације и допуне.

Уставна/правна питања:

- заштита основних вредности: људског достојанства, личне слободе, владавине закона, социјалне правде;
- компетентност за националну одбрану и заштиту цивилног становништва;
- регрутни и/или добровољачки систем;
- заштита права и дужности активних војних лица и војника општим судством;
- непостојање посебног система војне правде;
- врховни командант оружаних снага у време мира је министар одбране (у рату: председник или премијер);
- војни начелник за одбрану/начелник генералштаба у сваком погледу подређен је и одговоран министру одбране;
- министар одбране је члан владе и његов рад контролише парламент.

Цивилна одбрамбена администрација:

- управљање кадром,
- финансије,
- истраживање и развој,
- набавка,
- социјално старање друштва,
- поштовање и заштита основних права сваког појединца од стране државног извршног субјекта који обавља контролу кроз одговарајуће уставне органе;

– законом о годишњем буџету треба јавно да се документује бројна снага и основна организација оружаних снага (најјачи елемент парламентарне контроле);

– успостављање одбрамбеног комитета са специјалним правима истраживања и компетентношћу за сва правна акта у вези са одбраном.

Цивилни министар одбране:

– члан кабинета;

– командује, контролише и управља оружаним снагама;

– разрађује дугорочне војно-политичке циљеве;

– дефинише и одређује границе и циљеве планирања оружаних снага;

– врховни је ауторитет над свим активним војним лицима која контролишу оружане снаге и њихову цивилну администрацију;

– помажу му цивилни службеници парламента (на пример, државни секретар у парламенту).

Пуномоћник у парламенту или „омбудсман“ (изабран међу члановима парламента):

– опуномоћен специјалним истражним прерогативима да посебно заштити основна права активних војних лица;

– подноси годишњи извештај парламенту.

Задаци оружаних снага:

– одбрана земље (територијалног интегритета и слободе политичког самоопредељења);

– одбрана чланова савеза;

– мировне операције;

– ограничено ангажовање оружаних снага у земљи у екстремним ситуацијама према уставним одредбама (унутрашња безбедност је искључива одговорност полиције под ауторитетом министарства унутрашњих послова);

– спасавање и евакуација;

– помоћ у случају природних непогода и других катастрофа.

Планирање и буџетирање одбране

Основни принцип за одговорност и транспарентност: оружане снаге не могу да троше друге фондове осим оних које је планирало у оквиру буџета министарство одбране и које је одобрио парламент на основу објављеног и слободно доступног буџета за одбрану.

Фазе у процесу планирања одбране, развоја снага и буџетирања:

– циклус планирања треба да започну министри (са посебним улогама које имају министри одбране, иностраних послова, унутра-

шњих послова и финансија), уз подршку савета за националну безбедност (где је то погодно);

– припрема их и спроводи министарство одбране у сарадњи с генералштабом;

– контролише их парламент (одобравање буџета као кључни прерогатив);

– неопходно је задовољавајуће знање о претпостављеним циљевима националне безбедности и одбране;

– планирање је дугорочан посао;

– планирање се стално спроводи у краткорочним, средњорочним и дугорочним фазама.

Одређујући фактори:

– политичке намере;

– мисије;

– расположиве финансије;

– расположиви кадар;

– кадар заснован на убедљивој концепцији националне безбедности, укључујући анализу ризика и/или других претњи;

– средњорочно и дугорочно предвиђање расположивих финансијских ресурса;

– политичко и финансијско упутство и ажурирање предвиђања у вези с развојем годишњег буџета за одбрану;

– прилагођавање промењеним околностима;

– смернице за планирање и директиве за трошкове које издаје министар одбране штабу оружаних снага;

– штаб оружаних снага даје нацрт неопходног детаљног и временски ограниченог годишњег плана снага који обухвата: структуру снага и команди, одговарајуће кадровске структуре, оперативне планове, планове за опрему и набавку, план мобилизације, планове и концепције логистике и план инфраструктуре;

– годишњи план снага (потребно одобрење министра), који се касније мења у трошкове за кадар, инфраструктуру, набавку техничке опреме, одржавање, обуку итд.

– план снага је основа за предлог годишњег војног буџета за одбрану и ажурирање финансијског предвиђања;

– преглед предлога буџетске управе министарства одбране који се разматра у министарству одбране на нивоу одељења и коначно га одобрава министар одбране; он га званично презентује министру финансија, који га укључује у нацрт државног буџета и представља кабинету;

– кабинет сачињава целокупан државни буџет са буџетом одбране као једним од његових делова за подношење парламенту;

– проверавање државног буџета на основу вишеструких тумачења у парламенту, на пленарним седницама (интензивни преговори из-

међу стручњака министарства за одбрану и чланова парламентарног комитета за буџет ради правдања сваког појединачног захтева);

– последње тумачење завршава се тако што парламент одобрава закон о државном буџету;

– начин на који оружане снаге троше додељена средства контролише министарство одбране;

– са новим политичким и финансијским управљањем започиње нови циклус планирања и буџетирања.

Унутрашњи поредак оружаних снага

Уставни принципи су основа за дефинисање правног оквира којим се усмеравају организација, систем безбедности друштва, принципи руковођења, процес селекције за официре, образовање и обука оружаних снага.

Војник појединац:

– очекује се да буде истовремено добар борац, одговорни грађанин и слободна личност;

– ужива иста основна људска права као и сваки други грађанин;

– има ограничења само према закону (како је наведено у уставу);

– писани закони и правила према којима повреде права и обавеза подлежу правним тужбама и санкцијама;

– грађанска права и војне обавезе активних војних лица експлицитно су установљени законом;

– активна војна лица бране се од тортуре и злостављања итд. подношењем извештаја о дужности, војних жалби, извештаја комесару парламента (омбудсман) за оружане снаге, петиција и жалби цивилном суду;

– шаље се позив војним дисциплинским судовима и одсецима војног суда општинских административних судова да би се добила легитимног за све акције надређених које надзиру независне судије.

Акт о служењу војног рока треба да обухвата:

– посебне обавезе и додатне дужности претпостављених у војсци;

– домет (и услове) војне послушности (где је крајњи господар војницима закон!);

– права и обавезе припадника војске (на пример, чланство у демократским странкама, учешће у демократским изборима, кандидатура за јавне канцеларије и места у парламенту, ограничења за неке јасно дефинисане политичке активности чија је повреда кривични прекршај – сарадња у интересним групама, синдикатима и струковним удружењима, итд.);

– закон о регрутацији, којим се регулишу обавеза служења војног рока и систем регрутације;

- правила за служење војног рока приговарача савести;
- механизме за решавање сукоба између обавезног служења војног рока и приговора савести;
- акт о алтернативном цивилном служењу војног рока;
- војни кривични кодекс: кривични прекршаји војне природе (на пример, непослушност, дезертирање, озбиљно злостављање подређених);
- пријава само од стране редовних цивилних кривичних судова. **

** Превод: Гордана Кубура.

Реформа сектора безбедности у Србији и Црној Гори

УДК : [355. 1 + 351. 74] : 321. 7 (497.11 + 497.16)

Проф. др Предраг Симић*

Аутор образлаже три групе разлога који чине нужном реформу сектора безбедности у Србији и Црној Гори: ратно и ауторитарно наслеђе из претходног режима, мањак традиција у „цивилној контроли оружаних снага“ и несагласност између држава чланица око сврхе, темпа и циљева реформе.

Позивајући се на искуства других земаља у транзицији, предвиђа да ће та реформа у СЦГ трајати од осам до десет година. У вези с тим, сматра неопходним: реформу законске регулативе сектора безбедности; реформу система одбране; реформу система унутрашње безбедности; реформу система обавештајних служби за контролу границе, и успостављање парламентарне контроле обавештајних служби и других служби безбедности.

Подсећајући да реформски захвати претпостављају заснивање стратегије националне безбедности, аутор нуди седам смерница за њено ваљано дефинисање: стварање законског оквира; стварање модерне и флексибилне командне структуре; развој ефикасног планирања националне одбране у којем главну одговорност преузима Министарство одбране; стварање новог система управљања људским ресурсима; прибављање реформског буџета; техничку модернизацију оружаних снага и демократизацију друштва.

Кључне речи: реформа сектора безбедности, ауторитарно наслеђе, демократска цивилна контрола војске, регионална безбедност, безбедносне претње, евроатлантске интеграције, стратегија националне безбедности.

Проблем реформе сектора безбедности у Србији и Црној Гори постављен је након победе демократских снага над режимом Слободана Милошевића на изборима одржаним крајем септембра 2000. године. У дебати вођеној о том питању у јавности током 2001. и 2002. године, заговорници реформе сектора безбедности и успостављања демократске цивилне контроле војске и полиције обично су помињали три разлога.¹ Прво, у друштву које се мења сектор безбедности не може да се остави по страни и мора да држи корак са привредном и друштвеном реформом у земљи. Мада је тај аргумент био уобичајен у

* Аутор је професор на Факултету политичких наука.

¹ Видети: Предраг Симић, *Три важна корака ка Европи*, „Политика“, Београд, 9. новембар 2001, стр. 6.

другим друштвима у транзицији током деведесетих година 20. века, суочавање с наслеђем десетогодишњих ратова било је у Југославији додатни мотив да се постави питање реформе војске и полиције и њихове улоге у том периоду. Друго, промењено је схватање опасности које прете националној безбедности. Иако је окончањем грађанског рата на простору СФРЈ знатно смањена могућност традиционалне војне агресије, десетогодишњи период оружаних сукоба и међународне изолације изазвао је дубоке поремећаје у друштву и појаву организованог криминала, корупције, нелегалне привреде и етничког и политичког екстремизма који угрожавају стабилност свих друштава југоисточне Европе. Треће, готово све земље које се граниче са Србијом и Црном Гором потражиле су решење својих безбедносних дилема у оквиру Северноатлантског савеза и програма „Партнерство за мир“. И тамо где није тако, као у случају Србије и Црне Горе и Босне и Херцеговине, НАТО чини главну компоненту међународних мировних снага (у Босни и Херцеговини и на Косову и Метохији). Чак и највећа криза на плану безбедности у Југославији после Милошевића, ако не и на Балкану – оружана побуна албанских екстремиста у јужној Србији у пролеће 2001. године – решена је уз помоћ тог савеза. Па ипак, у првим покушајима везаним за реформу сектора безбедности током 2001–2002, наишло се на озбиљне проблеме.

Пре свега, неопходно је указати на наслеђе, не само Милошевићевог него и претходног, комунистичког режима СФРЈ, у којој су оружане снаге биле изузетно идеологизоване и имале су улогу једног од главних чувара тадашњег друштвеног поретка. Када се владајућа партија – Савез комуниста Југославије (СКЈ) – распала 1990. године, Југословенска народна армија је покушала да створи политички сурогат претходне владајуће партије, тзв. Савез комуниста – Покрет за Југославију (СКПЈ). Тај покушај је пропао, а оружане снаге, препуштене саме себи, постале су главни протагонисти грађанског рата 1991 – 1992. године. Слободан Милошевић је касније маргинализовао утицај војске, ослањајући се на полицију и паравојне снаге, али се у завршници грађанских ратова на простору СФРЈ поново ослонио на војску. Она је политички инструментализована за време рата на Косову и Метохији 1998 – 1999. године. Мада је војно руководство отказало лојалност Милошевићу у септембру 2000. и прихватило изборну победу демократских снага, на челу војске и даље су били исти официри, који су, у најбољем случају, били спремни да прихвате извесне квантитативне, али не и квалитативне промене, пре свега успостављање цивилне контроле над сектором безбедности. Полиција је задржала сличну позицију – официри и специјалне снаге које су имале значајну улогу у ратовима током деведесетих и које су биле главни ослонац Милошевићевог режима током целог тог периода, задржале

су исти опсег. Сада се сматра да су те снаге биле и у позадини убиства српског премијера Зорана Ђинђића 12. марта 2003. године.

Други проблем био је недостатак традиције цивилне контроле над оружаним снагама, које су, слично као у другим комунистичким армијама, деценијама биле привилеговани део друштва на који ни влада ни парламент нису значајно утицали. Наиме, у дугогодишњој историји ослободилачких ратова у 19. и 20. веку створене су од војске и цркве главне националне институције у српском и црногорском друштву. Бројне стручне и политичке расправе организоване о тој теми током 2001. и 2002. године показале су непознавање те материје међу парламентарцима и страх политичких партија да би постављање тих питања у Парламенту могло да изазове негативне реакције изборног тела. У таквим околностима, војно руководство, пре свега тадашњи начелник Генералштаба Војске Југославије генерал Небојша Павковић, знало је да користи разлике међу политичким партијама у владајућој коалицији, покушавајући да сачува привилегован статус, мада је у то време било много официра који су реално схватили позицију оружаних снага и били спремни да прихвате реформе сектора безбедности. Када је, најзад, смењен са положаја, у августу 2002, одлуком тадашњег председника Југославије Војислава Коштунице, генерал Павковић је почео активно да се бави политиком, па се чак и кандидовао на председничким изборима у Србији у јесен 2002. године. Он и његови најближи сарадници представили су јавно своје политичке ставове и амбиције током расправа у Скупштини Србије, када су се отворено супротставили реформи оружаних снага. Међутим, такво политичко ангажовање официра, без преседана у српској војној историји, изазвало је негативне реакције чак и у конзервативним круговима.

Трећи, и можда највећи проблем реформи у сектору безбедности током 2001–2002. године одражавао се у различитим ставовима органа власти две чланице федерације – Србије и Црне Горе, наслеђеним из времена Милошевићевог режима. Наиме, до потписивања тзв. Београдског споразума² власти у Црној Гори нити су прихватале, нити финансирале југословенску савезну владу, па ни Војску Југославије. То је, између осталог, довело до кризе војног буџета. Чак и након усвајања Уставне повеље нове државне заједнице Србије и Црне Горе, мноштво тих разлика и даље постоји и биће потребно много времена и политичке воље да се оне превазиђу. У неком смислу, парадоксално је што је та ситуација подстакла многе, поготову млађе официре, да заузму активан позитиван став према чланству Србије и Црне Горе у Програму „Партнерство за мир“, сматрајући то приликом да се војска заштити од политичких неизвесности које прате прве

² Видети: www.info.gov.yu

кораке нове државе. Мада код црногорских стручњака постоје идеје о радикалном смањењу војске и укидању извесних сегмената оружаных снага – Ратне морнарице, на пример³ – међу руководиоцима заједничке државе преовладава опрезнији став и очекивање да би се чланством земље у Програму „Партнерство за мир“ створила основа за темељиту реформу оружаных снага и успостављање демократских цивилно-војних односа. У изјавама страних дипломата такође преовладава мишљење да би оружане снаге могле тако да постану значајан носилац демократских промена у друштву као целини.

До прекретнице у реформама сектора безбедности дошло је тек у првој половини 2003. године под утицајем два чиниоца. Први је било усвајање Уставне повеље (14. марта) и установљавање институција државне заједнице Србија и Црна Гора, што је у претходне две године ометало реформу оружаных снага и успостављање демократских цивилно-војних односа. Прва непосредна последица било је издвајање војних безбедносних служби из надлежности Генералштаба и њихово стављање под контролу Министарства одбране Србије и Црне Горе, након чега је уследило стављање самог Генералштаба под команду Министарства одбране. Истовремено су решене и политичке дилеме око приступања Програму „Партнерство за мир“. Новонаименовани и цивилни министар одбране Борис Тадић, рекао је да је то приоритетни циљ Србије и Црне Горе и да ће активности тог министарства бити усмерене у том правцу. Други чинилац било је убиство председника Владе Зорана Ђинђића, након чега је уследила одлучна акција власти у борби против организованог криминала и укидање свих паравојних формација и центара моћи који су опстали после пада режима Слободана Милошевића. Пошто су бивши чланови Јединице за специјална дејства у саставу Министарства унутрашњих послова Србије, тзв. црвене беретке, оптужене за убиство премијера, та јединица је расформирана, њени припадници за које се сумњало да имају везе са организованим криминалом су ухапшени, док су остали, након истраге, пребачени у друге полицијске јединице. Међутим, то су били само први кораки ка свеобухватној реформи сектора безбедности у Србији и Црној Гори. Према саветнику министра одбране Србије и Црне Горе, још се не може рећи да постоји детаљан план реформе њене одбране, а главни разлози за то су ограничења привреде, начин вођења државне заједнице и, нарочито, недостатак свеобухватне стратегије националне безбедности Србије и Црне Горе.⁴

³ У вези с тим, видети прилог генерала Благоја Граховца, војног саветника председника Црне Горе, у: Т. Winkler et al. *European Integration and the Balkan* (Европске интеграције и Балкан), CSES i DCAF, Београд и Женева, 2002, стр. 50 – 54.

⁴ Бојан Димитријевић, *Фазно реформисање Министарства одбране Србије и Црне Горе*, <http://www.ccmrbg.org>.

Окончањем оружаних сукоба на просторима СФРЈ и доласком на власт демократски изабраних снага у свим републикама претходне Југославије радикално је измењено схватање опасности по цео регион, што је довело не само до квантитативног смањења оружаних снага земаља западног дела Балкана него и до значајних реформи сектора безбедности и успостављања демократске цивилне контроле оружаних снага. У основи, може се рећи да војна безбедност Србије и Црне Горе сада првенствено зависи од две области у којима је дошло до оружаних сукоба изазваних распадом СФР Југославије.

Прва област је тзв. дејтонски троугао, који обухвата Србију и Црну Гору, Хрватску и Босну и Херцеговину. Мада је рат на тој територији окончан Дејтонским мировним споразумом, у децембру 1995, који је успешно реализован распоређивањем међународних мировних снага под вођством НАТО-а, постоји део отворених питања између земаља тог региона која још нису изазвала озбиљне тензије у њиховим међусобним односима. Један од најтежих наслеђених проблема бројне избеглице – решава се последњих година прилично успешно тако да се до почетка 2003. године чак 60% одсто српских избеглица са територије Босне и Херцеговине вратило у своје домове или је на други начин решило питање свог држављанства, права на пензију, имовину итд. Мада је тај проценат много мањи (17 одсто) у случају српских избеглица из Хрватске, Београд и Загреб предузели су више мера да реше њихове проблеме и ублаже режим виза на границама између те две земље.⁵ Поред тога, након окончања мировне мисије Уједињених нација за полуострво Превлака, на улазу у Бококорски залив, две земље су постигле споразум о прелазном режиму на том полуострву до коначног решења. Упркос чињеници да још има отворених питања између Хрватске и Србије и Црне Горе у вези с границом на Дунаву и да је 2002. године у том подручју дошло до неких граничних инцидената, они нису имали за последицу погоршање односа између две земље и решени су захваљујући брзом реаговању њихових председника и министара спољних послова. Генерално, могућност оружаног сукоба на тој територији је сасвим мала, а главни проблеми произлазе из релативно ниског интензитета политичких и економских односа између те три земље.⁶

⁵ Србија и Црна Гора укинула је за стално визе за хрватске држављане, док је Хрватска узвратила тако што је почетком јуна 2003. укинула визе за период од три месеца.

⁶ На иницијативу високог представника за Босну и Херцеговину Педи Ешдаун, у Сарајеву је средином 2002. године одржан тројни састанак на врху тих земаља. Главна питања су се односила на повратак избеглица и отклањање других последица рата. Мада је договорено да се следећи састанак на врху одржи у октобру 2002, у Београду, да би се разговарало о питањима везаним за обнављање економске сарадње, тај састанак није одржан због избора у Србији и Црној Гори и у Босни и Херцеговини.

Друга област оружаних сукоба, која обухвата Србију и Црну Гору, Македонију и Албанију, много је већи проблем, па се не може у потпуности одбацити могућност нових оружаних сукоба у будућности. Основни проблем у том региону јесу Косово и Метохија, који су од 10. јуна 1999. под контролом мировних снага Уједињених нација, под вођством НАТО-а (КФОР), и под административном управом УН (УНМИК). Упркос томе, од 1999. године око 250.000 неалбанских избеглица напустило је Косово и Метохију, од којих је већина (око 226.000) нашла уточиште на територији Србије. У међувремену, вратило их се само неколико стотина – мање од 0,5 одсто.⁷ Упркос напорима УНМИК-а и Владе Србије, односи између албанске и српске етничке заједнице на Косову и Метохији још су напети и праћени насиљем, углавном против неалбанаца, док се целокупна територија сада сматра једним од центара илегалне трговине наркотицима, оружјем и људима. У пролеће 2001. избила је на југу Србије оружана побуна Албанаца. Зауостављена је без употребе силе захваљујући ангажовању српских власти, ОЕБС-а и НАТО-а. Следећег лета поново је дошло до албанског револта у северној и западној Македонији, али је он заустављен посредовањем Европске уније. Упркос томе, на тој територији још има етничких тензија, активности организованог криминала и паравојних група, па се може сматрати да је још увек потенцијални извор ширег оружаног сукоба. Ипак, међусобни односи Србије и Црне Горе, Македоније и Албаније су у успону, и све три земље имају жељу да се придруже европским и евроатлантским интеграцијама, које сматрају оквиром за решавање безбедносних претњи које произлазе из напетих етничких односа.

Све земље тог региона сматрају активност екстремних политичких група и распрострањеног и организованог криминала, илегалну трговину оружјем, људима и наркотицима и опасним материјама највећом опасношћу, која угрожава њихове још нестабилне демократске политичке институције и привреде. Војне и полицијске снаге у њима обично су слабо организоване и неодговарајуће опремљене за борбу против тих нових облика безбедносних ризика. За борбу против екстремистичких организација те земље су раније организовале специјалне полицијске и војне формације, али су се неке од њих, у међувремену, повезале с организованим криминалом и постале претња за безбедност тих друштава. Стога је за све те земље, осим формирања специјалних полицијских и судских органа и све интензивније регионалне сарадње у борби против организованог криминала, приступање европским и евроатлантским интеграцијама једини начин да се трајно заштите од тих облика безбедносних ризика, који су последица десетогодишњег периода грађанских ратова на просторима СФР Југосла-

⁷ То се првенствено односи на повратнике у Осојанску долину који су се вратили у септембру 2001. захваљујући настојањима УНМИК-а и Владе Србије.

вије, као и друштва у којима су тржишно оријентисане реформе изазвале дубоку транзициону рецесију погодну за криминогено понашање. Чињеница да су многе од тих криминалних и паравојних организација у међувремену акумулирале огромну економску и, често, и политичку моћ, као и њихово настојање да се наметну као партнери (на пример, у процесу приватизације), а понекад и као противници државе, главни је извор опасности за безбедност у југоисточној Европи. То потврђују и напади на водеће државнике – на пример, покушај убиства бившег македонског председника Глигорова и убиство српског председника Владе Ђинђића, као и отмице и уцењивање водећих пословних људи у тим друштвима.

Реформа сектора безбедности

Мада се дебата о реформи сектора безбедности у Србији и Црној Гори води од доласка на власт демократских снага 2001–2002. године, постигнути резултати су умногоме ограничени. У том периоду, владине и невладине организације, самостално или у сарадњи са страним партнерима, организовале су расправе о тој теми, ток је током 2001. године и сама војска показала посебну заинтересованост и организовала неколико расправа о војним реформама, цивилно-војним односима и Програму „Партнерство за мир“.⁸ Због тога је тадашњи југословенски председник Војислав Коштуница ангажовао Центар за демократску контролу оружаних снага, са седиштем у Женеви (Geneva Centre for Democratic Control of Armed Forces – DCAF), и Институт за односе Исток– Запад из Њујорка (New York East-West Institute – EWI), који су израдили свеобухватну анализу сектора безбедности у СР Југославији. Међутим, када су Коштуница и други највиши званичници Владе СРЈ саопштили јавности предлоге за реформу сектора безбедности и успостављање демократске цивилне контроле оружаних снага на конференцији коју је организовала Војна академија у Београду, 9. октобра 2001, уследиле су реакције конзервативних кругова у Војсци и неким политичким партијама.⁹ Укратко, оне су се свеле на чињеницу да нема потребе да се ангажују инострани стручњаци, јер је војно руководство у стању да самостално спроведе реформе и да није неопходна никаква журба у тој области јер би то смањило одбрамбе-

⁸ Видети, на пример: Мирослав Хаџић, ед., *Цивилна контрола војске и полиције*, Медиа Центар, Београд, 2000; Мирослав Хаџић, *Демократска контрола војске и полиције у СР Југославији*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001; Мирослав Хаџић, *Хроничан мањак безбедности – случај Југославије*, Центар за цивилно-војне односе, Београд, 2001; *Компендијум југословенских закона о сектору безбедности: Људска права и аспекти демократског надзора*, DCAF и CCMR, Женева и Београд, 2002.

⁹ Записници са те конференције објављени су у књизи: *Цивилна контрола оружаних снага* (извод, приказ), Институт ратне вештине Војске Југославије, Београд, 2001.

ну способност земље.¹⁰ Током 2002. године Генералштаб Војске Југославије покренуо је пројекат војних реформи, које су свеле на укидање армија и њихову замену корпусима и смањење броја војника.

Политичко руководство земље, међутим, желело је да задржи контролу над реформама сектора безбедности, па је предложило установљивање Савета за националну безбедност¹¹, чији би први задатак био да предложи нову и свобухватну стратегију националне безбедности, изради неколико закона у тој области и предложи састав тела за демократску цивилну контролу оружаних снага. Поред иницирања и планирања реформи у тој области, Савет националне безбедности био би стручно нестраначко тело које би помагало председнику, Влади и Парламенту у контролисању војске и полиције, и посебно, војне и цивилне службе безбедности. Полазећи од искустава других европских земаља у транзицији, процењено је да ће реформа сектора безбедности бити дугорочан процес, који ће трајати од осам до десет година, у којем ће се посебно решавати следећа питања:

- реформа законске регулативе сектора безбедности, укључујући усавлашавање закона којима се усклађује положај војске и полиције са стандардима ОЕБС-а, Савета Европе и Европске уније;

- реформа система одбране која ће одражавати националне интересе и политичке циљеве земље, нарочито када је реч о декларативној политичкој оријентацији према приступању европским интеграцијама;

- реформа система унутрашње безбедности, који ће се заснивати на стандардима који важе у европским интеграцијама и који ће одговарати новим безбедносним претњама (корупција, организовани криминал и тероризам);

- реформа система обавештајних служби за контролу границе, који ће се заснивати на стандардима одређеним у Шенгенском споразуму;

- успостављање парламентарне контроле обавештајних служби и других служби безбедности.

У расправи о изради савремене стратегије националне безбедности закључено је да је неопходно поћи не само од нове дефиниције националног интереса у савременим околностима, него и да треба проценити војне и невојне безбедносне ризике који одређују карактер, структуру и обим оружаних и безбедносних снага и улогу Владиних и друштвених институција у тој области. С обзиром на међународни

¹⁰ Те примедбе су доспеле у јавност преко говора неких генерала блиских бившем начелнику Генералштаба Војске Југославије пред истражном комисијом Скупштине Србије у августу 2002. године.

¹¹ У пролеће 2001. тадашњи председник југословенске владе Зоран Жижич покренуо је иницијативу за установљивање савета за националну безбедност у оквиру Савезне владе, али се од те идеје одустало након његове оставке средином 2001. године.

аспект одбране и безбедности у савременим околностима, дефиницијом националног интереса морало би да се одговори на два питања. Прво, колико је и у којим областима земља способна да одговори на претње својој националној безбедности властитим ресурсима и, друго – у којим областима она мора да се ослони на системе колективне безбедности. Мада те дилеме нису биле велике када је реч о великим системима опште (УН) или регионалне безбедности (ОЕБС), у то време су изазвале много контроверзних ставова у вези са односом са НАТО-ом и Програмом „Партнерство за мир“ због расположења јавности након војне интервенције НАТО-а против Југославије у пролеће 1999. године.

Југославија је у вези с тим имала контроверзно искуство јер је почетком педесетих година 20. века примила огромну војну помоћ од НАТО-а преко балканског савеза са Грчком и Турском. Она је посредно имала безбедносне гаранције Североатлантског савеза. Међутим, 1999. године постала је прва и до сада једина суверена земља на коју је НАТО извео војну интервенцију. У пролеће 2001. године у директном споразуму и у сарадњи с НАТО-ом југословенске снаге су успоставиле мир у кризном подручју на југу Србије и повратиле га у тзв. Копнену зону безбедности. Однос наше земље према тој организацији, која је нашла свој идентитет и која доминира том облашћу, подлеже политичкој одлуци која ће умногоме зависити не само од схватања опасности које прете националној безбедности него и од целокупне стратегије националне одбране.

Смернице у дефинисању стратегије националне безбедности засноване су на искуствима других европских земаља и могу се сажети у следећих седам тачака:

– Прво, реформа сектора безбедности мора да се заснива на одговарајућем законском оквиру који обухвата ефикасну и демократску политичку и цивилну контролу оружаних снага. Саставни део тих промена јесте концепција „грађанин у униформи“, тј. људска права припадника оружаних снага која не смеју да угрожавају њихово функционисање. Значајан део је и законска регулатива којом се прописују функционисање оружаних снага у миру, мобилизација и њихова употреба у рату.

– Друго, неопходно је да се установи модерна и флексибилна командна структура која ће успешно функционисати и у миру и у рату. На основу искуства, један од главних проблема у тој области јесте успостављање хијерархије и расподела одговорности између Министарства одбране, као превасходно цивилне компоненте, и команде оружаних снага, као превасходно војне компоненте управљања оружаним снагама. С обзиром на савремене околности, вероватно највећа новина у вези с тим може да буде увођење компоненте међународне

војне сарадње и у мирнодопским и у ратним условима (на пример, учешће у међународним мировним мисијама).

– Треће, неопходно је да се развије ефикасан систем планирања националне одбране којим ће се пренети велики део одговорности са војних на цивилне институције, на пример, на Министарство одбране. У случају СЦГ, као и у случајевима других земаља у транзицији, проблем ће вероватно бити недостатак буџетских средстава. То ће бити условљено привредним развојем земље и другим проблемима, као што је очување релативно развијене војне индустрије, јер је она технолошки најразвијенији део државне привреде и треба да се много више прилагоди цивилним потребама (конверзија војне индустрије).

– Четврто, неопходно је стварање нових система управљања људским ресурсима. У условима транзиције и релативног недостатка буџетских средстава војна каријера или полицијска каријера могу да буду мање атрактивне за младе људе од каријера у другим областима. То може да утиче не само на динамику реформи у тој области, него и на укупну ефикасност оружаних снага.

– Пето, буџет је суштински значајан део реформи оружаних снага и снага безбедности јер без одговарајућих средстава реформе сектора безбедности неће успети. Значајан аспект је и транспарентност буџета у тој области, јер доношење одлука о ресурсима додељеним за одбрану и безбедност јесте најзначајнији начин цивилне контроле војске и полиције.

– Шесто, техничка модернизација оружаних снага значајна је компонента реформи, али не и њен суштински део. Она је директно условљена схватањима опасности које прете националној безбедности, расположивим буџетским средствима, степеном укупне модернизације оружаних снага и расположивим људством. Сем тога, она мора да буде резултат спроведених промена.

– Седмо, демократизација друштва, схватање смањења опасности, које прете националној безбедности, смањење војне обавезе и могућност цивилног служења војног рока у Југославији, као и у другим друштвима у транзицији, у потпуности усмеравају јавно мњење ка професионалним оружаним снагама. С друге стране, због објективних материјалних могућности друштва биће неопходно да се оружане снаге и снаге безбедности и даље ослањају на институцију војне обавезе.

Током 2003. године дебата о реформи сектора безбедности била је потиснута у други план, с тим што је приоритет дат дебати између две чланице југословенске федерације – Србије и Црне Горе – о трансформацији заједничке државе, без које није било могуће започети реформе у тој области. Истовремено, избијање афере у вези са извозом југословенског оружја Ираку поново је покренуло питање некад

моћне југословенске војне индустрије, која је након распада СФРЈ запала у дубоку кризу у свим југословенским републикама.

Током седамдесетих и осамдесетих година 20. века војна индустрија је била међу технолошки најнапреднијим и извозно-оријентисаним гранама југословенске привреде, изузетно добрим односом између увоза и извоза од 1:8. Жеља да се сачува барем део тога била је првенствено резултат настојања да се сачувају бројна радна места, као и њен технолошки потенцијал, који би могао да има велики значај за будући цивилни сектор привреде Србије и Црне Горе. Штавише, жеља да се приступи „Партнерству за мир“ била је мотивисана безбедносним и унутрашњим политичким разлозима исто колико и очекивањем да би се конверзија војне индустрије могла успешно извести и њен потенцијал за истраживање и развој сачувати за потребе цивилне индустрије (само у њеном оквиру).¹² Терористички напад на Њујорк 11. септембра 2001. схваћен је у Југославији као озбиљно упозорење на опасност која прети од међународног тероризма и као потреба за међународном сарадњом у борби против тероризма, што је био још један аргумент у корист оних који подржавају реформе сектора безбедности и, нарочито у приступање Програму „Партнерство за мир“.¹³

Српска полиција је подржала победу демократске опозиције у септембарским изборима 2000. године и није интервенисала против масовних демонстрација 5. октобра, али су је и даље привремено предводили људи дискредитовани због сарадње са режимом Слободана Милошевића. То је био разлог првих сукоба међу руководиоцима нових органа власти. Шеф тајне полиције (ДБ) смењен је убрзо са положаја а затим ухапшен, са групом својих најближих сарадника, под оптужбом да је умешан у убиства неких водећих опозиционара у периоду 1999–2000. године. Нешто касније, озлоглашена тајна полиција распуштена је и замењена новом службом државне безбедности – Безбедносно-информационом агенцијом (БИА) – која је у свој састав примала само некомпромитоване полицајце. Већ је тада део нових органа власти захтевао отварање досијеа бивше тајне полиције и увођење закона о лустрацији, али је тај закон усвојен тек у јуну 2003. године. Међутим, испоставило се да је највећи проблем била Јединица за специјалне операције (ЈСО) Министарства унутрашњих послова Србије која је била нека врста преторијанске гарде Милошевићевог режима и чије су припаднике и Међународни кривични суд за претходну Југославију и српски судови оптуживали за неке од најтежих

¹² Истина, на основу недавних истраживања процењено је да је технолошки значај војне индустрије много мањи (*Fact-finding Mission for Military Conversion as an Element of Security Sector Reform, UNDP*, Београд, 2-17. април 2002, <http://www.undp.org.yu>).

¹³ Видети: Мирослав Хаџић, *Партнерство*, Билтен Центра за цивилно-војне односе, бр. 4, Београд, октобар 2001, <http://www.ccmr-bg.org>.

злочина почињених током 1999–2000, укључујући и убиства опозиционара. Пошто је и та јединица одбила послушност режиму Слободана Милошевића, као и да интервенише против опозиције у јесен 2000, нове власти су неко време оклевалe да је укину. Распуштена је тек након убиства председника Владе Србије Зорана Ђинђића, у пролеће 2003, када су неки њени бивши припадници ухапшени и оптужени да су организовали и извели то убиство, као и многа друга, и да стоје иза једне од највећих организација мафије у Србији.

У међувремену, полиција у Србији пролазила је кроз дубоке промене како у погледу састава људства, тако и у погледу организовања државне и јавне безбедности. Појава етнички подстрекиваног тероризма у јужној Србији и организованог криминала била је мотив за формирање жандармеријских јединица, које су биле намењене да попуне празнину на плану безбедности између класичне полиције и војске. Жандармерија је први пут интензивније ангажована за време једномесечног ванредног стања уведеног у Србији након убиства премијера Ђинђића и, према општем мишљењу, обавила је веома добро свој посао. Ванредно стање је убрзо прерасло у масовну кампању против организованог криминала током које је ухапшено више од 11.000 особа под сумњом да су умешани у то убиство и организовани криминал, али су до јуна 2003. подигнуте оптужнице само против неколицине. Упоредо са том акцијом полиције, усвојен је скуп закона о борби против организованог криминала и корупције, а установљени су и нови специјализовани истражни и судски органи за борбу против организованог криминала. Међутим, организације за заштиту људских права и међународне организације (на пример, ОЕБС и Савет Европе) протествовале су против неких одредаба у новим законима којима се крше људска права и дају полицији и судским органима већа овлашћења него што је прописано европским стандардима у тој области. Нека од хапшења која су изведена у марту и априлу, забрана неких опозиционих листова и извесне изјаве и мере српских власти за време ванредног стања жестоко су критиковани у јавности, која је у њима видела покушај власти да се избори са опозицијом и ограничи демократска права и слободе. Под притиском локалне јавности и међународних организација, укинуте су неке законске одредбе усвојене за време ванредног стања, али ће ефикасност новог законодавства бити тестирана тек када у јесен 2003. почну суђења особама оптуженим за учешће у убиству Зорана Ђинђића и организованом криминалу.

Настанком нове заједничке државе Србије и Црне Горе и мерама против организованог криминала и бивших центара моћи који су били повезани са режимом Слободана Милошевића током марта и априла 2003. суштински је измењена политичка сцена земље. Мере органа власти добиле су широко одобравање у јавности Србије, па је то створило повољне услове за убрзавање реформе сектора безбед-

ности. Подршка међународне заједнице демократским процесима у Србији и Црној Гори након убиства премијера Ђинђића такође је поговорила том циљу: средином марта земља је примљена у Савет Европе, док су се односи између Србије и Црне Горе и НАТО-а кретале узлазном линијом, па се нове власти надају да би ускоро могли да буду испуњени услови за пријем у Програм „Партнерство за мир“. Према преовлађујућем мишљењу, то би био корак којим би се неповратно трасирао курс не само реформи сектора безбедности него и генералном курсу демократских и прореформских процеса у земљи. Међу првим мерама нове владе државне заједнице било је издвајање службе војне безбедности из оквира Генералштаба Војске Србије и Црне Горе и њено пребацивање у надлежност Министарства одбране, док је убрзо након тога и Генералштаб потчињен истом министарству. Главна настојања нове власти у тој области усредсређена су на пријем у „Партнерство за мир“, од чега се очекује да пружи главни подстицај за радикалније промене у концепцији одбране и реорганизацији оружаних снага. Дилеме око уставне позиције оружаних снага у новој заједничкој држави такође су важан разлог за приступање Програму „Партнерство за мир“.¹⁴

Закључак

Три године након пада режима Слободана Милошевића и доласка на власт демократских и проевропских снага биле су период интензивних, мада понекад контроверзних промена у Србији и Црној Гори. Иако се на крају тог периода може рећи с великом сигурношћу да је епоха Слободана Милошевића дефинитивно прошлост и да је повратак политичких идеја и снага које су обележиле његов период мало вероватан, државна заједница Србија и Црна Гора пролази кроз тежак период, обележен не само привредним, друштвеним и политичким проблемима ране транзиције него и наслеђа из претходних деценија. Од наслеђених проблема најзначајнији су: неизвесност односа између Србије и Црне Горе, чијим ће се решењем, у крајњем, одлучити будућност заједничке државе; нерешен статус Косова и Метохије, што директно утиче не само на демократске процесе у Србији и Црној Гори, него и у региону; хватање у коштац са остацима претходног режима, пре свега борба против организованог криминала и корупције, који имају, након деценије грађанских ратова и међународне изолације, развијен центар моћи и настоје да се наметну као партнер, а понекад и као противник државе и њених институција.

Младе демократске институције у Србији и Црној Гори, свесне своје садашње слабости, покушавају да ојачају своју позицију ослања-

¹⁴ Видети: Милорад Тимотић, *Повезља*, Билтен Центра за цивилно-војне односе, Број 5, Београд, јун 2002, <http://www.ccmr-bg.org>.

jući se na evropske i evroatlantske organizacije i na reformске процесе и европске интеграције. Већ током политичких дебата о будућности земље издвојена су три стратегијска приоритета на плану спољне политике: чланство у Савету Европе, Програм „Партнерство за мир“ и потписивање Споразума о стабилизацији и придруживању са Европском унијом. Мада је у марту 2003. Србија и Црна Гора коначно примљена у Савет Европе, изгледа да највећи проблеми тек долазе након ратификације Европске конвенције о људским правима у Парламенту након чега се могу очекивати бројне жалбе њених грађана Европском суду за људска права у Стразбуру због кршења људских права током претходне деценије (и раније). Поред тога, Савет Европе поставио је више захтева за измену правног поретка у Србији и Црној Гори у тој области које би требало испунити у периоду од три године након потписивања, о чему ће бринути институција за појачани надзор Савета Европе. Управо би резултат тог повратног утицаја чланства у Савету Европе требало да буде комплетно усаглашавање законодавства и праксе институција државне заједнице у области људских права, укључујући аспекте који се односе на сектор безбедности, тј. на војску и полицију. За једну бившу комунистичку земљу, која је током прошле деценије прошла кроз трагично искуство ауторитарног режима и бројних етничких сукоба, и поготову за мултиетничку заједницу као што је државна заједница Србија и Црна Гора, чланство у Савету Европе је прилика да достигне европске стандарде у области људских права и да отклони неке садашње изворе опасности које прете њеној безбедности.

Мада су током последње две године под утицајем рата из 1999. године српска јавна и политичка сцена биле подељене око питања чланства у Програму „Партнерство за мир“, на основу анкете спроведене почетком 2003. године, већи део изборног тела сада је наклоњен приступању том програму Северноатлантског савеза. Међутим, циљеви и очекивања од чланства у „Партнерству за мир“ још увек се разликују. Мада је за део јавности и политичара приступање том програму крајњи циљ, а модели се траже у искуствима неутралних европских земаља као што су Швајцарска и Шведска, за друге је чланство у „Партнерству за мир“ само станица на путу ка пуноправном чланству Северноатлантском савезу.¹⁵ Оно што сада изгледа неоспорно јесте то да већи део јавности верује да су „тврде“ безбедносне претње наслеђене из претходне деценије, као на пример проблем Косова и Метохије, проблеми који произлазе из тзв. дејтонског троугла, па чак и организовани криминал, нерешиви изван оквира које нуди тај програм. Прекретница у том погледу свакако је била криза у јужној Србији у пролеће 2001. и у Македонији у лето 2002. године, када се испостави-

¹⁵ Видети: Жељко Иваниш, *Партнерство за мир. Југославија пред одлуком да ли да се прикључи*, Школа цивилне одбране, Београдски универзитет, Београд, 2001.

ло да је сарадња са НАТО-ом неизбежна за решавање такве врсте безбедносних претњи. Они који подржавају чланство Србије и Црне Горе у „Партнерству за мир“ наводе бројне разлоге за свој став: пре свега, тврде да би као члан „Партнерству за мир“ Србија и Црна Гора престала да буде „црна тачка“ на мапи Балкана и Европе кад је реч о безбедности; друго, била би успостављена директна комуникација са ближом и даљом околином у области безбедности; треће, придружила би се државама које су успоставиле демократску цивилну контролу над оружаним снагама; четврто, била би успостављена сарадња са земљама чије су оружане снаге на много вишем техничком нивоу; пето, били би осигурани услови за конверзију војне индустрије; шесто, био би отворен пут за ефикасну трансформацију Војске Србије и Црне Горе; седмо, војни буџет би постао транспарентнији и мање подложен утицају нелегалне привреде; осмо, била би искључена сила као средство решавања контроверзних питања у региону и, девето, повећале би се могућности за мирно и политичко решење проблема Косова и Метохије.¹⁶

Пошто се утицај политичких снага повезаних са бившим Милошевићевим режимом у међувремену знатно смањило, све је већа подршка приступању „Партнерству за мир“ јавности Србије и Црне Горе која то сматра значајним чиниоцем за консолидовање нове државне заједнице. Чак и у војсци и полицији, чланство заједнице у том програму добија подршку из сасвим специфичних разлога, који имају везе с положајем и реформама сектора безбедности. Проблем који се у међувремену појавио везан је за актуелне разлике између САД и ЕУ и посебно је дошао до изражаја током рата у Ираку. Наиме, Вашингтон је захтевао да Београд потпише споразум о неизручивању америчких грађана Међународном кривичном суду, што је супротан захтеву из Брисела којим су власти у Београду и Подгорици доведене у незгодан положај да бирају између „старе“ и „нове“ Европе. У дебати отвореној у јавности у вези с тим преовладава мишљење да је приступање Европској унији главни стратегијски циљ нове заједничке државе и да се „тврди“ безбедносни проблеми у региону (на пример, проблем Косова и Метохије, и слично) не могу решити без одлучујуће улоге Вашингтона и Северноатлантског савеза.

Сасвим сигурно, коначно решење за проблеме безбедности, као и за друге проблеме са којима се суочава Србија и Црна Гора, већи део јавности и политичке елите види у приступању Европској унији. Свесни да би то био дуготрајан процес, већина политичара одређује рок до 2010. године, мада се мањина проевропских партија у Србији нада да би се земља могла придружити другој групи садашњих земаља кандидата које очекују улазак у Европску унију након 2007. годи-

¹⁶ *Предности прикључења Партнерству за мир*, Билтен Центра за цивилно-војне одnose, Но. 6, Београд, децембра 2002, <http://www.ccmr-bg.org>.

не. Можда су највећа опасност претерана очекивања јавности и политичке елите, при чему се занемарују упозорења да су Србија и Црна Гора још далеко од тог циља, да неки од ранијих проблема још нису решени и да земљу очекује веома дуготрајан и напоран процес усклађивања са тренутно важећим стандардима и, што је можда и важније, са онима који ће важити у време када и ако Србија и Црна Гора постане кандидат. Можда је највећи ризик то што је државна заједница Србија и Црна Гора, према Београдској повељи, обавезана за период од три године, након чега ће бити донета коначна одлука о будућој судбини заједничке државе, мада је заједнички именилац нове државе обострана жеља да се ступи у Европску унију. Не би требало превидети ни да од опстанка заједничке државе зависи решење многих других регионалних проблема, почев од коначног статуса Косова и Метохије. Према томе, велика очекивања се везују за будућу политику Европске уније према западном Балкану. Да би се поткрепила та тврдња, често се наводи да је то последњи део географске Европе који још није уврштен у политичку Европу, да ће политика Европске уније према западном Балкану можда бити одлучујући тест заједничке спољне и безбедносне политике ЕУ и да је за приближавање Европске уније земљама западног Балкана потребна нова и много активнија политика Брисела према том региону.

Утицај особина личности војних руководилаца на квалитет интерперсо- налних односа у војној организацији

УДК : 316.472.42 : 159.9.072] : 355.133.4

Мр Ранко Лојић, мајор*

Полазећи од петофакторског модела личности „Big Five“, затим Стогдилове теорије интерперсоналног постигнућа, теорије размене Тибоа и Келија, Шуцове теорије интерперсоналног привлачења и теорије интерперсоналне атракције, у овом раду су одређене особине личности старешина које значајно утичу на квалитет интерперсоналних односа у војној организацији.

У истраживању су примењени тест личности НЕО-ПИ-Р и скала процене квалитета интерперсоналних односа (СПКМО-02), а испитивање је обављено на узорку од 514 војника и 54 командира јединица. Поступком факторске анализе утврђена је структура интерперсоналних односа, а затим су мултиваријантном регресијом одређене црте личности испитаника које највише утичу на издвојене факторе квалитета интерперсоналних односа.

Кључне речи: руковођење, руководилац, моћ, ауторитет, интерперсонални односи и особине личности руководиоца.

Увод

Војни руководилац, да би успешно руководио и имао најутуцајнији положај у структури војне јединице, треба успешно да остварује две функције: да реализује задатке који су постављени јединици и да брине о потчињенима. Дакле, он се стално налази у процесу сукобљених улога, потчињеног и претпостављеног, а мора да обавља задатке добијене од надређених и не сме да изневери очекивања потчињених.

* Аутор је запослен у Секретаријату Министарства одбране.

Према Звонаревићу, због тих особина војни руководиоци су прави „индивидуални центри социјалне моћи“. Моћ војног руководиоца огледа се у обиму утицаја (ограничења слободе одлучивања потчињених) и дубини утицаја (власт над животом потчињених). Такође, он обједињује правни систем друштва на свом нивоу (истраге, осуде), прописује норме понашања и правила играња улога у потчињеном колективу. Војни руководиоци потпуно контролише средства информисања и обавештавања која су у вези с колективом.

На интерперсоналне односе утиче много чинилаца, али је несумњиво да је личност главни феномен за њихово објашњење. Пошто особине личности у највећој мери одређују све човекове активности, претпоставља се да ће оне бити одлучујуће и у интерперсоналним односима. Стога су проучавању особина војних руководиоца војни психолози увек придавали велики значај. Најчешће су испитиване пожељне особине старешине и особине које га чине успешним вођом. За утврђивање црта личности вође коришћена су два поступка. Први је спровођен путем тестова личности и других инструмената. Други поступак, који је прво коришћен у армијама за избор војних руководиоца, а касније је примењиван у системским емпиријским истраживањима личности вође, чини експериментални поступак који се назива „групна дискусија без вође“.¹

Руководиоци, осим што треба да пренесу своју поруку другима, треба да умеју и да саслушају туђе проблеме, отклоне сопствене предрасуде и упознају самог себе. Према Џејмсу Холу, регулисање интерперсоналних односа је најважнија вештина коју руководиоци мора да поседује² – руководиоци мора да влада интерперсоналним односима.

Утицај личности на интерперсоналне односе посматра се зависно од тога како се схвата личност. Због схватања личности као збира мноштва особина истраживање се усмерава на проналажење оних особина личности које су значајне за интерперсоналне односе.

Досадашња испитивања особина личности руководиоца у војној организацији

Познавање особина старешина неопходних за успешно руковођење војном организацијом један је од основних предуслова за квалитетну селекцију и адекватно припремање кандидата за обављање руководећих дужности. Избору кандидата за војне старешине одувек се посвећивала велика пажња, али су због промене природе оружане борбе мењани захтеви у односу на пожељна својства личности војног

¹ М. Рајков, *Људска страна менаџмента*, ФОН, Београд, 1996, стр. 117.

² *Вештина управљања*, СГИ, Београд, 1994, стр. 24.

руководиоца. Процена особина војних руководилаца на научним основама тесно је везана с развојем психологије као науке.

За особине личности руководиоца у војној организацији, односно особине личности војних старешина, постојало је интересовање још у време појаве ратова. Сократ каже: „Генерал мора да зна да обезбеди војницима њихове оброке и све друге потребе за рат. Он мора да има маште да ствара планове и практичног смисла и енергије да их спроводи у дело. Он мора да буде пажљив, неумољив и оштроуман; добронамеран и окрутан; једноставан и препреден; стражар и разбојник; издашан и шкрт: великодушан и себичан; напредан и конзервативан. Мора да поседује све ове, а и друге урођене или стечене квалитете...“³

На основу врста социјалне моћи (легитимна моћ, моћ казне и награде, моћ присиле, стручна моћ и моћ информисања) јавља се висок статусни положај у групи који се испољава количином поштовања, престижа и привилегија. Војни руководиоци су примерно обележени статусним симболима (униформама, ордење, специфичан војни церемонијал, и слично), а као последица моћи и власти, могу се јавити страхопоштовање и веровање у непогрешивост претпостављеног.

Проблему проучавања особина личности вођа и руководилаца посвећени су многи радови. Међутим, особинама личности које су значајне за успешно руковођење постоје различита мишљења.

На пример, Кристенс и Хемфил, приликом истраживања међуљудских односа у авионским посадама у ваздухопловству САД, утврдили су да су међуљудски односи добри ако је њихов командир процењен добро, и обрнуто.⁴ Одељење за стратегијску службу америчке армије које је спровело испитивање у Другом светском рату у закључцима наводи да успешне вође поседују барем *просечну интелигенцију, просечне физичке способности и натпросечну социјабилност, посебно изражену у тактичности и добронамерности.*⁵

Једна од најсвеобухватнијих анализа особина старешина јесте студија америчког психолога В. Хелма. Он је на узорку од 735 официра, одабраних међу 4.000 официра америчке армије, који су праћени пет година, утврдио да постоје два типа руковођења у војсци: *мирнодопско* и *ратно*, и да свако од тих типова има две компоненте: *персонално-мотивациону* и *техничку компоненту*. Резултати истраживања показали су да је *успешан ратни старешина* онај који издаје јасна и прецизна наређења, показује бригу за своје људе и даје добар пример. *Успешан мирнодопски старешина* показује истрајност у раду, успо-

³ Коупленд, *Збирка чланака из војне психологије*, Београд, 1965, стр. 141.

⁴ П. Костић, *Пожељне особине личности официра неких савремених армија*, Зборник радова, 10, ВА КоВ, Београд, 1984, стр. 224.

⁵ Д. Арнаутовић, *О методама процене особина војних старешина*, „Војно дело“, бр. 6/1982, стр. 88.

ставља јасне комуникације и оставља добар утисак код својих потчињених о свом стручном знању.⁶

К. Ланг је испитивао квалитете војних старешина, на узорку 42 командира вода америчке армије који су учествовали у Корејском рату. Испитивања су показала следеће особине: *јасно показује шта жели; поставља високе захтеве воду у обављању борбених задатака; боље мотивише људе за борбу (успешно користи подстицајна средства), способан је да у својим рукама држи канале негативних утицаја; боље познаје људе и даје боље савете и информације.*⁷

М. Волф и Г. Ман издвојили су следеће особине које би требало да поседују амерички официри: *оданост домовини, храброст, поштење, спремност за чување војне тајне, предузимљивост, обзир према људима, смисао за шалу, скромност, деловање на људе личним примером, енергичност, оптимизам, стабилно понашање и висок ниво васпитно-образовних постигнућа* (стручно и опште знање али и „лепо васпитање“).⁸

Испитивањем у ваздухопловству Halpin је утврдио да претпостављени боље службено процењују официре које потчињени сматрају „специјалистима“ за задатке него оне који су „специјалисти“ за међуљудске односе (за ту категорију старешина добијене су негативне корелације). Када су те исте посаде бомбардера В-92 биле у Корејском рату, задовољство чланова посаде било је сагласно са командировом оценом из обе групе задатака. То је показало да неког официра боље процењују његови потчињени него његови претпостављени. На основу тога, Санфорд (1952) предлагао је, што није прихватила ниједна армија света, да официре оцењују претпостављене старешине, старешине исте по чину и положају и потчињени.⁹

Испитивање успешности командира група које су оцењивали и припадници група и претпостављени спровео је Флејшман. То испитивање је показало да су процене успешности командира које су дали њихови потчињени значајно повезане са обе оријентације командира у руковођењу. Супротно томе, није утврђена повезаност између тих оријентација командира и процене њихове успешности од стране претпостављених старешина. Флејшман је такође установио да су оцене командира у вези са старањем о задацима негативно ($r = -0.29$) повезано са склоношћу за недемократско руковођење, али недемо-

⁶ Исто, стр. 90.

⁷ Ј. Марчек, *Профил официра као чинилац интерперсоналних односа у трупној средини*, ВА КоВ, Београд, 1988, стр. 81.

⁸ П. Костић, *Пожељне особине личности официра неких савремених армија* (зборник радова), 10, ВА КоВ, Београд, 1984, стр. 233.

⁹ Исто, стр. 224.

кратско руковођење није повезано у пропорцији са старењем о људима ($p=0.03$).¹⁰

Испитивањем 48 командира посада питомачких ескадрила Њу-порт је пронашао да се високо процењени командери посада питомачких ескадрила разликују од ниско процењених у погледу следећих особина: *изражена лична тежња за успехом, мали отпор социјалном притиску, јака жеља са влашћу, јака жеља за сарадњом и јако потишнуто или испољено непријатељство према људима*.¹¹

Особине војних старешина изучавали су и совјетски војни психолози, који су посебно наглашавали значај морално-политичких квалитета војног старешине. Тако су, на пример, Бељајев и Плехов издвојили три групе особина доброг старешине: *научно-политичка својства; професионално-организаторске способности и морално карактерне црте*.¹² Слично њима, Рјабчук и Коваљов наглашавају да су за старешину совјетске армије битне следеће групе особина: *вредносна усмереност и опредељеност, умне способности, карактерна својства, емоционална својства, физичке способности и професионална својства*.

Истраживањима која су обављана у нашој армији потврђен је значај већине наведених особина војног старешине, али је указано и на важност неких нових особина. Т. Кроња као најважније особине личности официра ЈНА, наводи: *високе умне способности; способност за уочавање људских поступака и, на основу њих, за извођење закључака о мотивима и разлозима за одређено понашање; својства личности која помажу стварање и развој добрих међуљудских односа; поседовање свеопштих знања и способности; примерна психофизичка кондиција и духовно и физичко здравље, емоционалну стабилност и способност контролисања сопственог страха, ако га осети; чврстину вербалног израза и одговарајућу мимику; љубав према другима, према професији, армији, народу, домовини и друштвеном поретку у којем живи*.¹³

На основу испитивања припадника Одрета ЈНА на Синају, у време арапско-израелског сукоба 1967. године, закључено је да у критичној ситуацији изузетан значај имају лични пример старешине, који се изражава: *сталоженим (хладнокрвно) понашањем, трезвеним одлучивањем, достојанственим држањем и одлучним командовањем, уз наглашену бригу за животе потчињених*.¹⁴

У истраживањима Центра за андрагошко-психолошка истраживања у ЈНА, објављеним 1969. и 1970. године на основу мишљења вој-

¹⁰ Ј. Марчек, *Преференција интерперсоналних особина личности војних старешина*, „Војно дело“, бр. 3/2000, стр. 90.

¹¹ П. Костић, *исто*, стр. 225.

¹² Д. Арнаутовић, О методама процене особина војних старешина, *исто*, стр. 90.

¹³ *Исто*, стр. 93.

¹⁴ З. Килибарда и П. Костић, *Васпитно деловање командира питомачког вода личним примером*, „Теорија и пракса ратне вештине“, бр. 21-22, Београд, 1990, стр. 221.

ника о особинама које највише цене и поштују код својих старешина, резултати су показали да се код наших старешина највише цене *хуман однос према потчињенима и брига за људе*, а затим *стручна оспособљеност, оданост, храброст, одговорност и доследност*. Испитивањем истог центра у току маневра „Слобода 71“ (2.507 испитаника), добијен је следећи редослед особина личности старешина: *стручност, одлучност, упорност, блискост с војницима, правичност и савесност*.¹⁵

На основу испитивања морнара и старешина флоте, Д. Арнаутовић, као најзначајније особине старешина издваја: *увереност у оправданост рата; снага личног примера која се највише испољава кроз емоционалну стабилност старешина; стручно знање; хуман однос према потчињенима, који се испољава кроз поштовање људи, бригу за њихове потребе и личну и колективну афирмацију*.¹⁶

У оквиру истраживања међуљудских односа у ЈНА (у току 1984, 1985. и 1987. године) испитиване су стварне и пожељне особине командира чета (батерија). Испитаници су имали обавезу да рангирају 10 особина (способности) које поседује њихов командир (скала „А“), а затим да рангирају исте те особине према критеријуму пожељности (скала „Б“). Према првом критеријуму, на првом месту је *способност позитивног утицаја на војнике*, а затим *разумевање за личне проблеме војника и подједнак однос према свим војницима у јединици*. Процене пожељних својстава командира чета (батерија) указују на то да војници највише очекују од њих да *имају разумевање за њихове личне проблеме и да поступају подједнако према свим војницима у јединици*, а нешто мање их занимају њихове војнострукне способности, опште образовање, смисао за организацију колективног живота и рада у јединици, и друго. То истраживање је потврдило раније налазе о значају особина војних старешина усмерених на развијање добрих међуљудских односа.¹⁷

Касагић и сарадници између осталог, испитивали су мишљење питомаца ВА КоВ о пожељним (унапред задатим) особинама личности командира питомачких колектива. Према њиховом мишљењу, најзначајније особине командира питомачког вода су: *1) праведност; 2) ошита и војнострукна образованост; 3) способност за разумевање потреба и проблема питомаца; 4) познавање личности питомаца и колектива у целини; 5) спремност да се помогне питомцу; 6) поштовање личности питомаца; 7) способност за развијање и неговање добрих међуљудских односа* итд. Из наведеног се може закључити да питомаци више вреднују особине командира које су „оријентисане на међуљудске односе“.

¹⁵ Група аутора *Сазнања и поуке маневра – Слобода 71*, ВИЗ, Београд, 1972, стр. 62 и 189.

¹⁶ Д. Арнаутовић, *исто*, стр. 93.

¹⁷ *Међуљудски односи у ЈНА*, ССНО, Београд, 1988, стр. 46 и 47.

У истраживању З. Килибарде добијени су слични резултати. Према том истраживању, питомци највише цене оне поступке претпостављеног старешине које доприносе успостављању складних међуљудских односа у колективу. Најпожељнијим обликом понашања командира вода питомци процењују *хуман однос према члановима колектива*, односно *поштовање личности потчињеног*. *Стручна оспособљеност* командира такође се високо вреднује, али она у том случају није била на првом месту. Због тога питомци од претпостављеног старешине првенствено очекују да буде „специјалиста за међуљудске односе“, па тек онда „специјалиста за извршавање задатака“. Разлог за то, како наводи Килибарда, јесте специфична улога командира у питомачком колективу у процесу реализације васпитно-образовних задатака.

Килибарда и Костић су на узорку од 322 питомца прве и друге године у Војној академији испитивали значај личног примера командира вода приликом решавања проблема у раду са људима. Резултати испитивања су показали да би трећина (92) питомаца проблеме у раду са људима решавала по угледу на свог командира, веома ретко или никада 109 питомаца, а остали питомци (121) би то понекад чинили. Питомци друге године у већем броју процењују да им командир вода не може послужити као пример у решавању проблема у раду с људима. Питомци старијег узраста су критичнији према поступцима командира и може се претпоставити да је за васпитно деловање личним примером у раду са „старијим питомцима“ неопходан виши ниво општељудских и професионалних квалитета командира.¹⁸

Истраживање о *профилу командно-штабног официра Војске Југославије* показало је да би, према мишљењу испитаника, професионалну структуру профила командно-штабног официра требало да чине: *висок ниво војностручних знања и способности (30 одсто)*; *склоност за руковођење и тимски рад (20 одсто)*; *моралне и етичке вредности (20 одсто)*; *функционални послови и задаци (10 одсто)*; *општа култура и образовање (10 одсто)* и *техничка култура (10 одсто)*. Испитаници су изјавили да садржаји и организација рада у процесу професионалног образовања треба да омогуће развијање следећих карактеристика профила командно-штабног официра: *позитивне моралне квалитете, високу војностручну оспособљеност, општу културу и образованост*.¹⁹

Шипка је, испитивањем карактеристика претпостављеног у војним академијама утврдио следећи ранг особина: *стало му је до добрих односа међу потчињенима, инсистира на квалитету рада, тражи потпуно поштовање рокова, инсистира на поштовању субординације, има разумевање за приватне проблеме потчињених, другарство* итд. Најниже

¹⁸ З. Килибарда и П. Костић, *исто*, стр. 166–170.

¹⁹ М. Даљевић и П. Костић, *Утицај васпитно-образовног процеса у ВА на припремљеност и оспособљеност официра за прве старешинске дужности*, Билтен ГШ ОС СФРЈ, 18, 63, Београд, 1988, стр. 21.

скеале вредности имају следеће особине: *веома је строг, попушта под притисцима потчињених, од људи тражи више него што они могу, одлуке препушта потчињенима и радије кажњава него што награђује.*²⁰

Марчек и Пајевић ради одређивања пожељних особина војних старешина са становишта интерперсоналних односа, у истраживању на пригодном узорку од 342 испитаника, помоћу Скале процене особина интерперсоналног понашања која се састојала од три субскеале (диспозиција за улоге, социометријске и експресивне диспозиције), добили су три групе интерперсоналних особина војних старешина.²¹ У домену диспозиција за улоге утврђене су следеће интерперсоналне особине војних старешина: *одговорност на послу и у понашању; ауторитарна ускогрудост; демократичност у одлучивању; експедитивност у организовању посла; праведност у одмеравању радних обавеза; доследност у поштовању односа субординације; истрајност у обављању задатака, коришћење ауторитета претпостављеног и уважавање мишљења других.* Интерперсоналне особине војних старешина у домену социометријских диспозиција су: *хуманистичност и патернализам; правичност и доследност у понашању према потчињенима; толерантност у опхођењу; прихватање потчињених и флексибилност у односима.* У домену експресивних диспозиција добијене су следеће интерперсоналне особине: *испољавање радних квалитета; строгост и захтевност у опхођењу; комуникативност и ведрина расположења; спољашњи изглед и пристојност у понашању; амбициозност у послу и склоност ка каријеризму.*²²

Приступ проблему истраживања

Природу војне организације карактеришу бројне и веома развијене интерперсоналне везе и односи, а успешност руковођења умногосте зависи од руководиоца. Због тога су многи аутори настојали да истраже које особине личности треба да поседује добар руководилац. У вези с тим, Рајков сматра да се ефикасност организације не може постићи само осигурањем добрих руководилаца. Без обзира на то каква је личност на положају руководиоца, потребни су и одређени услови да би група или организација остваривала своје задатке. Међутим, када се на положају руководиоца не би нашла одговарајућа личност, не би били искоришћени одређени услови за успех.²³ Вођство није генерално, већ специфично, па будући да се групе или орга-

²⁰ П. Шипка и сар., *Међуљудски односи у војној академији*, ВА КоВ, Београд, 1991, стр. 29.

²¹ Интерперсоналне особине официра дефинисане су као „релативно трајне и доследне диспозиције официра за карактеристичан начин остваривања интеракцијских односа с осталим припадницима сталног састава, као и с војницима у војној средини“, (Ј. Марчек и Д. Пајевић, *Интерперсоналне особине и интерперсонални стилови*, „Психологија“, бр. 3–4, Београд, 2000, стр. 417).

²² Ј. Марчек и Д. Пајевић, *исто*, стр. 418–423.

²³ М. Рајков, *Људска страна менаџмента*, *исто*, стр. 121.

низације међусобно разликују, неопходни су различити руководиоци. Војна организација има више специфичности од других организација у друштву. Да би квалитет интерперсоналних односа у војној организацији био на потребном нивоу потребне су и одређене особине личности старешина који обављају улогу руководиоца. Досадашња истраживања била су усмерена или на истраживање особина личности старешина или на истраживање интерперсоналних односа у војној средини. Утицај особина личности руководиоца на квалитет интерперсоналних односа у војној организацији до сада није истраживан.

Начин истраживања

Испитивање је обављено у основним јединицама једне веће организацијске јединице Војске, чиме је обезбеђена поузданост добијених резултата. У истраживању је коришћено скалирање као техника испитивања. За испитивање структуре интерперсоналних односа коришћена је *Скала процене квалитета интерперсоналних односа у војној организацији (СПКМО-02)* која садржи 42 индикатора. *Поузданост* скале испитана је помоћу класичних модела мерења, при чему су утврђени следећи коефицијенти који указују на њену високу поузданост:

– *Кронбахов* алфа коефицијент = 0,888,

– стандардизовани алфа коефицијент = 0,891.

Обавештења о особинама личности добијена су попуњавањем стандардизованог *упитника* NEO-PI-R, који се користи у војним академијама. Упитник садржи 240 тврдњи. *Ревидирани инвентар личности NEO-PI-R*, намењен је за мерење пет главних (базичне) димензија личности или домена и 30 значајнијих црта (аспекти) које дефинишу свако подручје. Домени личности су: *емоционална неравнотежа (N)*, *друштвена оријентисаност (E)*, *ментална оријентисаност (O)*, *доброта (A)*, и *моралност (S)*. Сваки овај домен садржи по шест значајних црта (аспекти) личности.

Статистичка обрада података обављена је на рачунару методама мултиваријационе анализе. Поступком факторске анализе добијено је пет латентних димензија квалитета интерперсоналних односа који су у истраживању коришћени као пет зависних варијабли. То су: *брига за људе и поштовање достојанства личности, појаве недисциплине у колективу, појаве невојничког понашања у колективу, међусобно поверење и здрава атмосфера у колективу и правилан однос према задацима и обавезама.*

Регресиона анализа примењена је ради одређивања значајности и величине утицаја особина личности руководиоца на квалитет интерперсоналних односа. *Критеријумске варијабле* чине су димензије квалитета интерперсоналних односа добијене претходним поступком факторске анализе, док су *предиктивне варијабле* чиниле изворне црте личности

мерене петофакторским моделом личности *Big five*²⁴. Мултиваријантном регресијом одређене су црте личности испитаника које највише утичу на издвојене факторе квалитета интерперсоналних односа.

Резултати истраживања

С обзиром на то да је требало испитати утицај више особина личности руководиоца (као назависне варијабле) на латентне димензије квалитета интерперсоналних односа понаособ (као зависне варијабле), хипотеза о повезаности тих варијабли тестирана је помоћу *вишеструке регресионе анализе*, при чему је улога критеријумске варијабли имала једна од латентних димензија квалитета интерперсоналних односа, а скуп предикторских варијабли чиниле су особине личности мерене *петофакторским моделом личности Big Five*. Помоћу те мултиваријантне анализе, односно добијених вредности стандардизованих коефицијената регресије (бета) и коефицијената мултипле регресије R, утврђена је могућност предвиђања резултата у датој критеријумској варијабли на основу резултата у предикторским варијаблама. То значи да су идентификоване особине личности руководиоца које најзначајније утичу на издвојене факторе квалитета интерперсоналних односа у војној организацији.

Резултати *прве* регресионе анализе показују да је *први фактор* међуљудских односа (*брига за људе и поштовање достојанства личности*) објашњен 89 одсто склопом особина личности непосредног старењине зато што је $R = 0,95$ значајан на нивоу $p < 0,017$ (табела 1).

Табела 1

Сумарни резултат регресионе анализе предикторских и критеријумске варијабле

Критеријумска варијабла	Коефицијент мултипле корелације (R)	Квадрат коефицијента мултипле корелације (R Square)	Кориговани коефицијент мултипле корелације (Adjusted R Square)	T-тест	Ниво значајности
Брига за људе и поштовање личности војника	0,95	0,89	0,76	-2,57	0,017

Објашњењу највише доприносе *позитиван аспект 06 „вредности“* („стреми ка надличним вредностима и узвишеним идеалима“), *негативан аспект N4 „усредсређење“* („ефикасно усредсређен на проблеме и задатке“), *позитиван аспект 03 „осећајност“* („субјективно осећајан“) и *позитиван аспект C1 „ефикасност“* („ефикасан је и убеђен да је стручан за посао који прихвати; склон такмичењу“), што је приказано у табели 2.

²⁴ К. Момировић, *Прилог познавању стварних метријских карактеристика актуелне операционализације модела Big-Five*; „Психологија“, бр. 1–2, Београд, 1997.

Оптимални склоп особина (аспекти) личности старешина које највише утичу на бригу за људе и поштовање достојанства личности

ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ	Бета	Т-тест	Ниво значајности
Об: склон је приземним вредностима („насе, усе и подасе“): <i>стремити ка надличним вредностима и узвишеним идеалима</i>	1,63	6,53	0,000
Н4: <i>ефикасно усредсређен на проблеме и задатке; бојаљиво усредсређен на себе и своје доживљавање</i>	-1,40	-5,37	0,000
О3: <i>објективан: субјективно осећаја</i>	2,09	5,35	0,000
С1: <i>прихвата све послове (и оне за које није сигуран да уме да их одреди): ефикасан је и убеђен да је стручан за посао који прихвати; склон такмичењу</i>	1,48	5,29	0,000

Прогностички посматрано, старешине које одликују особине личности као што су ефикасна усредсређеност на проблеме и задатке, осећајност, склоност такмичењу, спремност на сарадњу (као члан тима или екипе), смиреност и разложност, блага нарав, предузимљивост, несклоност машти, поверење у људе, склоност да у другима виде сараднике, оптимистичка осећања, контролисаност и мекоћа, имају умеће да изграђују војничке колективе у којима ће владати поштовање личности свих војника и старешина и брига за људе.

Другом регресионом анализом добијени су резултати који показују да је други фактор међуљудских односа („појаве недисциплине у колективу“) објашњен 72 одсто склопом особина личности непосредног старешине зато што је $R = 0,85$ значајан на нивоу $p < 0,068$ (табела 3).

Табела 3

Сумарни резултати регресионе анализе предикторских и критеријумске варијабле

Критеријумска варијабла	Коефицијент мултипле корелације (R)	Квадрат коефицијента мултипле корелације (R Square)	Кориговани коефицијент мултипле корелације (Adjusted R Square)	Т-тест	Ниво значајности
Појаве недисциплине у колективу	0,85	0,72	0,35	-1,92	0,068

Објашњењу највише доприноси *негативан аспект С4 „неамбициозност“ („неамбициозан“)* и *позитиван аспект С3 „осећање“ („склон осећању дужности“)*, приказан у табели 4.

Оптимални склоп особина (аспекти) личности старешина које највише утичу на појаве недисциплине у колективу

ОСОВИНЕ ЛИЧНОСТИ	Бета	Т-тест	Ниво значајности
С4: неамбициозан; тежи високим постигнућима	-1,51	-3,40	0,002
С3: неодговоран; склоп осећању дужности	1,42	2,64	0,015

Резултати показују да ће старешине које одликују склоп неамбициозне личности изграђивати колектив у којем ће бити појава недисциплине. То су старешине које нису заинтересоване да колектив што успешније обави постављене задатке. За њих успех у послу није значајан – не желе да се доказују, не теже за самопотврђивањем и нису самоуверени и амбициозни. У захтевима према потчињенима нису принципијелни и доследни.

На основу треће регресионе анализе утврђено је да је трећи фактор међуљудских односа („појаве невојничког понашања у колективу“) објашњен 88 одсто склопом особина личности непосредног старешине зато што је $R = 0,94$ значајан на $p < 0,023$ (табела 5).

Табела 5

Сумарни резултат регресионе анализе предикторских и критеријумске варијабле

Критеријумска варијабла	Коефицијент мултипле корелације (R)	Квадрат коефицијента мултипле корелације (R Square)	Кориговани коефицијент мултипле корелације (Adjusted R Square)	Т-тест	Ниво значајности
Појаве невојничког понашања у колективу	0,94	0,88	0,73	-2,45	0,023

Објашњењу највише доприносе позитиван аспект 05 „радозналост“ („интелектуално радознао“), негативан аспект С1 „прихватање“ („прихвата све послове“), позитиван аспект О1 „маштање“ („машта, фантазира и прогнозира“) и позитиван аспект N5 „плаховитост“ („плаховит и напрасит“), што је приказано у табели 6.

Прогностички, старешине које одликују: интелектуална радозналост, прихватање свих послова (и оних за које нису сигурни да их умеју одрадити), склоност машти, фантазирању и прогнозирању, плаховитост и напраситост, осећајност за дужности, склоност приземним вредностима („насе, усе и подасе“), бојажљивост у усредсређењу на себе и своје доживљавање, неамбициозност, оштра и несентиментална нарав, самодисциплинованост и скромност израђиваће колективе у којима ће бити појава невојничког понашања.

Оптимални склоп особина (аспекти) личности старешине које највише утичу на појаве невојничког понашања у колективу

ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ	Бета	Т-тест	Ниво значајности
О5: затворен ум у који тешко продиру научне и практичне новине: <i>интелектуално радознао</i>	2,05	5,71	0,000
С1: <i>прихвата све послове (и оне за које није сигуран да их уме одрадити)</i> : ефикасан је и убеђен да је стручан за посао који прихвати; склон такмичењу	-1,61	-5,50	0,000
О1: не машта, не воли да мисли „шта би било кад би било“: <i>машта, фантазира и прогнозира</i>	0,86	5,15	0,000
Н5: неконтролисан: <i>плаховит и напрасит</i>	2,39	5,09	0,000

У том склопу има, условно, и „позитивних“ својстава (осећајност за дужности, самодисциплинованост и скромност), али је и то део склопа који је оптимално балансиран као математичка једначина спецификације. Другим речима, те особине се не смеју посматрати изоловано (без осталих сачинитеља једначине), али (осим тога) прва четири наведена кардинална аспекта одређују понашање непосредног старешине које има за последицу разне појаве невојничког понашања.

Резултати четврте регресионе анализе показују да је четврти фактор међуљудских односа („међусобно поверење и здрава атмосфера у колективу“) објашњен 86 одсто склопом особина личности непосредног старешине зато што је $R = 0,94$ значајан на нивоу $p < 0,009$ (табела 7).

Табела 7

Сумарни резултат регресионе анализе предикторских и критеријумске варијабле

Критеријумска варијабла	Коефицијент мултипле корелације (R)	Квадрат коефицијента мултипле корелације (R Square)	Кориговани коефицијент мултипле корелације ($Adjusted R$ Square)	Т-тест	Ниво значајности
Међусобно поверење и здрава атмосфера у колективу	0,94	0,86	0,74	2,86	0,009

Објашњењу највише доприносе *позитиван аспект А1* „веровање“ („верује људима“), *позитиван аспект С3* „осећање“ („склон осећању дужности“), *позитиван аспект С4* „постигнућа“ („тежи високим постигнућима“) и *негативан аспект Е5* „мир“ („тежи мирним животним токовима и пипљивим активностима“).

Оптимальни склоп особина (аспекти) личности старешина које највише утичу на међусобно поверење и здраву атмосферу у колективу

ОСОБИНЕ ЛИЧНОСТИ	Бета	T-тест	Ниво значајности
A1: не верује људима: <i>верује људима</i>	1,82	5,05	0,000
S3: неодговоран: <i>склон осећању дужности</i>	1,68	4,91	0,000
S4: неамбициозан: <i>тежи високим постигнућима</i>	1,31	4,63	0,000
E5: тежи мирним животним токовима и <i>иницијативним активностима</i> : чулан и склон снажним осећањима у „адреналинским активностима“	-1,46	-4,51	0,000

Резултати регресионе анализе указују на то да ће старешине које одликује склоп аспекта личности као што су: веровање људима, склоност осећању дужности, тежња високим постигнућима, тежња мирним животним токовима и опипљивим активностима, самоконтрола, повредљивост и мекоћа, непромишљеност, ефикасност, убеђеност да су стручни за послове које прихватају, склоност такмичењу, динамичност и предузимљивост, ширење позитивних и оптимистичких осећања, предузимљивост и активност, топлина у међуљудским контактима („добар човек“), храброст и опуштеност, блага нарав, субјективна осећајност, покорност и мекоћа изграђивати војничке колективе у којима ће владати међусобно поверење и здрава атмосфера.

Закључак

У раду је испитан утицај више особина личности руководиоца (као независне варијабле) на латентне димензије квалитета интерперсоналних односа понаособ (као зависне варијабле). Повезаност тих варијабли тестирана је помоћу *вишеструке регресионе анализе*.

Добијени резултати регресионе анализе показују различит утицај појединих особина личности старешина на квалитет интерперсоналних односа. На четири (од пет изолованих) латентних димензија квалитета интерперсоналних односа значајно утичу особине личности руководиоца. Једино пета критеријумска варијабла („*правила однос према задацима и обавезама*“) није условљена ниједном предикторском варијаблом.

Резултати прве регресионе анализе показују да објашњењу првог фактора интерперсоналних односа („*брига за људе и поштовање личности војника*“) највише доприносе аспекти: 1) стреми ка надличним вредностима и узвишеним идеалима, 2) ефикасно усредсређен на про-

блеме и задатке, 3) субјективно осећајан и 4) ефикасан је и убеђен да је стручан за посао који прихвати; склон такмичењу. Помоћу друге регресионе анализе утврђено је да објашњењу другог фактора интерперсоналних односа „*појаве недисциплине у колективу*“) највише доприносе аспекти: 1) неамбициозан и 2) склон осећању дужности. Резултати регресионе анализе показују да објашњењу трећег фактора интерперсоналних односа („*појаве невојничког понашања у колективу*“) највише доприносе аспекти: 1) интелектуално радознао, 2) прихвата све послове, 3) машта, фантазира и прогнозира и 4) плаховит и напрасит. На основу четврте регресионе анализе утврђено је да објашњењу четвртог фактора интерперсоналних односа („*међусобно поверење и здрава атмосфера у колективу*“) највише доприносе аспекти: 1) верује људима, 2) склон осећању дужности, 3) тежи високим постигнућима и 4) тежи мирним животним токовима и пипљивим активностима.

Кривица, одговорност, катарза и казна

УДК :343.221 (= 861) : 341.322 (497.1)

Проф. др Жарко Требјешанин*

У раду се аналитички и објективно сагледава крупан и деликатан проблем тзв. српске кривице за ратне злочине у недавно минулим ратовима на простору СФР Југославије.

Аутор критикује екстремна становишта, како оно са којег се негира да је злочина било на српској страни, тако и оно друго – да је злочина било готово искључиво на српској страни и да је за њих крив цео српски народ. Аутор је образложио своје мишљење да не постоји колективна кривица и да свако инсистирање на њој води на траг до трибалистичког схватања правде.

Постоји само индивидуална кривица, коју утврђују надлежне институције (судови), и треба је разликовати од одговорности (моралне, политичке, објективне и субјективне). Право питање није да ли је крив или није целокупан српски народ, него ко је, за шта и у коликој мери крив за конкретне злочине, а ко је све (организације, удружења, институције, појединци) и колико одговоран за стварање атмосфере нетрпеливости и за подстицање дискриминације и прогона грађана на верској и националној основи.

Кључне речи: ратни злочини, кривица, одговорност, казна, катарза, денацификација.

Крајње деликатна, веома осетљива, болна и комплексна тема српске кривице и одговорности за једну промашену политику која је довела до ратова, ратних злочина, „етничког чишћења“ и многих других несрећа, најрадије се прећуткује, „гура под тепих“, или се отвара на груб и непримерен начин, од којег има више штете него користи.

Порицање и потискивање непријатне истине не доноси ништа добро и може да има само рђаве последице. То што о кривици ћутимо,

* Аутор је професор на Дефектолошком факултету у Београду.

неће учинити да она волшебno нестане. Потискивање свести о кривици и одговорности, напротив, може само допринети да нерешени проблем постане још већи и тежи. Ми се са болном истином морамо суочити, а основни услов за то јесте да можемо о том проблему отворено, аргументовано и разговетно да говоримо. За сада, таквог разговора није било.

Када се код нас, спорадично и стидљиво, поведе деликатни разговор о ратним злочинима почињеним од стране Срба у име „виших националних интереса“ и о „српској кривици“, расправа је, по правилу, блокирана већ на самом почетку, и то из два разлога. Први је тај што је наша јавност веома оштро подељена око питања кривице српског народа, а други разлог је то што се само питање не поставља довољно добро и прецизно, што је нужан услов за плодну расправу.

Једна половина грађана Србије, према истраживањима јавног мњења, пориче да су Срби чинили било какве злочине или тврди да нема сазнања о томе. Део оних који и признају да је било злочина и са српске стране одмах додају да је било много више злочина на другој страни (хрватској, муслиманској, албанској), баш као да то умањује или чак потиरे српске злочине. Можда тек четвртина грађана Србије признаје да је било злочина који су починили Срби и да је, отуд, неизбежно суочавање са том горком истином. У мањини су, али веома гласни, они који захтевају да се цео народ суочи са кривицом и који траже да се изврши „денацификација“ у Србији.

Српски народ је колективно крив или колективно невин

Питање српске кривице често се у нашој јавности поставља не само агресивно, већ исувише грубо, паушално, што, наравно, већ на почетку сваки разговор о томе чини неуспешним, јаловим. Не може се питање кривице поставити тако што ће се целом народу гурати прст у око, и, потом, очекивати да он доживи „катарзу“! Тако, на пример, не може питање српске кривице да отвара филозоф, познати „антиратни профитер“, који је нескривено пристрасан, који прави пропагандне филмове и организује хајку на Србе, као што је то недавно покушао Бернар Анри Леви у REX-у. „Дијалог“ таквог типа своди се на дељење моралистичких лекција с једне стране, и на агресивну одбрану свог народа, с друге стране. Уместо отпочињања истинског конструктивног разговора, тако замишљен дијалог може да буде само разговор глувих или обична кафанска свађа, са обоостраним вређањем и псовкама. А још мање имају моралног права да говоре о српским злочинима и потреби да сви осумњичени Срби за ратне злочине одмах испоруче ад хок суду у Хагу, они шефови невладиних

организација за заштиту људских права који су истовремено спремни да све америчке ратне злочинце бланко, унапред, ослободе одговорности пред сталним Међународним кривичним судом у Хагу!

На кључно питање о томе *да ли је српски народ крив* не може се озбиљно и одговорно одговорити са „да“ или „не“. Наиме, неопходно је да се, прво, адекватније дефинише наш проблем, да би и расправа о њему била плоднија и конструктивнија, а да би се у томе успело треба, пре свега, у најкраћем размотрити два изразито супротстављена, оштро поларизована гледишта.

Да ли постоји колективна кривица/невиност?

Они који се залажу за „денацификацију“ и колективно покајање тврде, експлицитно или имплицитно, да се може говорити о *колективној кривици српског народа*. Према том, веома радикалном схватању нису криве само вође него и цео народ, који их је изабрао, обожавао и следио. Крив је српски народ који је на изборима више пута дао легитимитет и плебисцитарну подршку свему ономе што је Милошевић чинио у њихово име. Криви су чак и они који су се бунили јер се нису довољно жестоко и ефикасно побунили против деспотије.

Таквом становишту се може ставити више озбиљних приговора. Са становишта права, не може се говорити о колективној кривици, јер то подразумева трибалистичку логику, односно регресију на обичајно право племенске заједнице према којем је за злочин који је починио било који припадник племена одговорно цело племе, па „праведна освета“ може да стигне било ког његовог члана. У савременом праву злочин мора да се индивидуализује и кажњава се само онај појединац за кога је судски доказано да је прекршио закон и починио злодело.

Али и са другог становишта, са становишта етике и политике, тешко је бранити тезу да су сви Срби криви без обзира на то да ли су на било који начин допринели учвршћивању Милошевићевог режима и да ли су подржавали његову политику (зар могу бити криви и данашњи млади људи који су у време успона Милошевића били малолетни, дакле, деца?) Неморално и цинично је оптуживати све Србе да су криви, без обзира на то да ли су подржавали недемократски режим или су се свим силама – у опозиционим политичким странкама, на грађанским протестима и митинзима, у Отпору, на трибинама, у медијима, на Универзитету – борили против њега и због такве активности били прогањани и кажњавани! Како се, само зато што су Срби, могу изједначити коловође и целати деспотског режима, с једне, и њихове жртве, с друге стране?

Када је реч о становишту којим се постулира колективна политичка кривица Срба и тражи њихово колективно покајање и извиње-

ње другим народима жртвама, оно је у том екстремном виду неприхватљиво, али и садржи извесно скривено зрно истине. Наиме, свакако да се питање „српске кривице“ не може истински решити ако се сва одговорност свали на Слободана Милошевића и неколико његових сарадника или само на оне који су непосредно чинили злочине. То би значило да је кривице ослобођен велики број људи за које се с правом може сумњати да нису невини у суровим ратовима који су се водили на простору СФР Југославије.

Друго екстремно становиште: да је целокупни *српски народ у потпуности невин*, да су невине и његове вође јер су само водиле дефанзивну политику усмерену на одбрану права на опстанак српског народа, такође је тешко озбиљно и аргументовано бранити. Људи који бране то националистичко становиште спремни су да зажмуре пред злочинима полицијских, војних и паравојних снага који су у име српског народа убијали и пљачкали, правдајући те злочине фразама да су „почињени у самоодбрани“, „да су у сваком рату злочини неизбежни“, да су „наши злочини много мањи“ или, пак, да су те злочине чинили не Срби, већ „изроди“ српског народа. Један мањи број националиста спреман је одскоро, нарочито после детронизовања диктатора, да сву кривицу свали искључиво на Милошевића, те да му тако додели улогу жртвеног јарца.

То гледиште о тобож свеопштој невиности Срба, који су били само жртве насиља, нажалост, није тешко побити аргументима, а то су доказани злочини које су чиниле оружане снаге у име српског народа. Да ти злочини нису чињени једино у самоодбрани лако се може закључити чак и из извештаја режимских медија, који су извештавали, на пример како, „голоруки браниоци српских огњишта“, километрима далеко од својих кућа, бомбардују, руше пале и „чисте“ куће „агресора“. А када се за непобитно утврђена масовна стрељања заробљених војника и цивила од стране српских војних и паравојних снага каже да то и нису Срби, већ „олош“, „кукољ“ и слично, то је онда, заправо, једно циркуларно, псеудообјашњење, а заправо оправдавање, којим се увек, већ унапред, може оспорити сваки злочин учињен „са наше стране“, по принципу да то и нису „наши“, већ су неки „изроди“. Логика таквог закључивања је таутолошка: прави Срби се у рату понашају витешки и никада не чине злочине, те, дакле, ако се утврди да је негде неки Србин учинио злодело, то значи да он није „прави“.

Ко је све, за шта и колико крив?

За почетак успешног разговора о злочинима и кривици, дакле, неопходно је само да се питање постави довољно добро артикулисано, јасно и прецизно. Уместо да се, као до сада, безуспешно питамо да

ли смо сви криви или не, треба се упитати *ко је све и за шта крив*. Сигурно је да нису исто криви они политички моћници који су доносили одлуку о рату и миру, о бомбардовању или стрељању, и они њихови поданици који су то отворено или прећутно подржавали, нису исто криви, „добошари рата“ и „пси рата“.

Неопходно је, даље, установити и тачан *степен кривице* свих оних који су на овај или онај начин учествовали у злочинима. Мора се судским путем установити кривица оних који су издавали налоге за злочине, који су подстицали мржњу и нагонили на злочине, као и непосредних извршилаца. Нико од њих не би смео да остане некажњен.

Огромна је кривица оних који су издавали наређења за отпочињање међуетничких ратних сукоба и за извођење ратних операција, као и оних који су започињали и водили операције „чишћења терена“ и слично. Неоспорна је кривица и оних који су били слепо послушни у спровођењу тих монструозних планова и конкретних злочиначких наредби. Више се нико, после суђења нацистима у Нирнбергу, не може уверљиво и успешно бранити тиме да је само извршавао наређења својих претпостављених. Они су несумњиво криви што нису одбили да почине злочине.

На оптуженичку клупу морају да седну и сви они који су здушно, добровољно или по наредби, дували у ратне трубе: политичари, уредници државних медија (пре свега РТС-а, „Политике“, Радио-Београда) и новинари који су плански, организовано и бесрамно агресивно подстицали међунационалну, међуверску и идеолошку мржњу и позивали на истребљење „усташа“, „балија“, „домаћих издајника“ и других „непријатеља“.

Ко је и колико одговоран?

Али, осим правне *кривице* постоји и *одговорност*. Зато је, даље, потребно да се утврди политичка и морална одговорност оних који су подржавали и правдали апсолутистички и злочиначки режим Слободана Милошевића. То су, пре свега, чланови странака (СПС, ЈУЛ и СРС) које су биле на власти у доба Милошевићевог режима а који сnose политичку одговорност за једну промашену, дубоко ирационалну, националистичку и шовинистичку политику, чије су последице катастрофалне не само по српски народ него и по друге народе са којима смо дошли у крвави сукоб управо захваљујући таквој политици. Али и сви грађани, симпатизери тих странака, који су својим гласовима подржали самоубилачку политику која је Србију изоштила из света и уназадила за цео век морају да сnose последице и да се суоче са својом моралном одговорношћу за све оно што нас је снашло (ратови, убијени, рањени, избеглице, санкције, хиперинфлација, криминал, материјална и духовна беда, разарање основних вредности дру-

штва). Сви они који су се, прилично касно отрежњени непрестаним ударањем главом у зид, тек на последњим изборима одрекли Слободана Милошевића и његове штеточинске политике морају да се питају шта би било, колико би живота било сачувано, колико би прогнаних живело у својим кућама и где би Србија била данас да су то схватили раније, пре десет, пре пет или, макар, пре две – три године.

Према томе, тек сада, после тих неопходних анализа и разјашњавања, може се поставити питање о томе *ко је све* (конкретно, појединачно) и *колико крив, и ко је све* (у Влади, Скупштини, правосудју, медијима, културним институцијама, у бирачком телу) и *колико одговоран* (по свом положају или свим оним што је чинио или није чинио) *за ратне злочине који су почињени тобож у име српског народа*. Тако издиференцирано питање, чини се, добра је подлога за озбиљан, подстицајан и конструктиван разговор и омогућава добијање изнијансираног, а не грубог, црно-белог, одговора на питање о „српској кривици“.

Денацификација – кога и чему?

На крају, можемо се упитати да ли је Србији збиља потребна и да ли би била корисна „денацификација“. Та „социјално хигијенска мера“ требало би да се спроведе по угледу на сличне мере у другим земљама зараженим вирусом нацизма или расизма. Најпознатији процес „денацификације“ спровели су победници у Немачкој пошто је изгубила рат, са циљем да кроз њега прође више од три милиона Немаца за које је постојала сумња да су саучесници или извршиоци нацистичких злочина. А пошто је та мера код Немаца дала одређене добре резултате, сматра се да би је, по аналогiji, сада требало применити и на српски народ. Аналогija: Србија после Милошевића – Немачка после Хитлера, међутим, просто речено – није могућа. Пре свега, Немце је војно поразила савезничка армија, а Хитлеров нацистички режим је пао тек када су савезници окупирали Немачку. Срби су се сами обрачунали са режимом Слободана Милошевића, који је убедљиво изгубио на демократским изборима децембра 2000, а доцније су тај резултат само заштитили својом одлучном побуном у октобру исте године. Друго, владајуће партије тзв. црвено-црне коалиције (СПС, ЈУЛ и СРС), за разлику од националсоцијалистичке партије, у својим програмима (пракса је бивала другачија) никада нису проповедале националну и расну мржњу и уништење других народа или раса. Оне нису ни сада забрањене, па нема никаквог правног основа да се сматра да је свако ко је био њихов члан аутоматски крив. Сасвим је друго питање политичке одговорности чланова тих странака што су, из страха или конформизма, допустили да њихове вође во-

де политику која је била чак директно супротна страначким програмским начелима (то нарочито важи за СПС).

Али, чак и да неко пренебрегне све те аргументе и да организује масовни процес „денацификације“ у Србији суочио би се с великим отпорима и доживео би неуспех, а чак би тако непопуларном мером, можда, довео и до јачања национализма, јер би се таква операција доживела као споља наметнута казна и још једно велико национално понижавање.

Србији и њеним грађанима су за истинско освешћивање потребне сасвим друге, примереније мере. Србији је, пре свега, потребна изградња чврстих и угледних државних, друштвених и културних институција, као и установљивање и развијање демократске политичке културе и, пре свега, демократске свести и толеранције.

Анастас Палигорић, пуковник у пензији

У чланку је указано на период успешног развоја и извоза наших одбрамбених идеологија, као и на неповољна политичка, друштвена и војна збивања у Европи и на Балкану у периоду 1990–2000. због којих је онемогућена њихова даља афирмација и производња. Такође, разматрана су негативна дејства војно-политичких чинилаца на територији СФР Југославије и неадекватне политике истраживања, развоја и научноистраживачког рада у области одбрамбене технике. Аутор закључује да су могући ревитализација наше индустрије везане за одбрану и извоз наоружања и војне опреме и одбрамбених технологија. У вези са тим, предлаже начине обезбеђења потребног капитала и указује на пројекте и циљеве који се могу остварити у садашњим условима.

Кључне речи: одбрамбене технологије, политика развоја и производње НВО, обнова одбрамбених технологија, извоз НВО и одбрамбених технологија.

Крајем 2002. године у медијима је створена афера због индиција да је било извоза нашег наоружања и војне опреме (НВО) у земље у које је, на основу резолуције Савета безбедности ОУН, забрањен извоз такве опреме. У дневним и недељним листовима, стручним расправама и анализама страних невладиних организација (на пример, извештај Међународне кризне групе од 3. децембра 2002) о садржају и квалитету наших одбрамбених технологија¹ писали су и говорили многи „аналитичари“. На жалост, највећи публицитет су добијали они који су тенденциозно (са екстремним претеривањем у оба смера) говорили о квалитету наших одбрамбених технологија и нашег наоружања и војне опреме.

Референце наших одбрамбених технологија

У периоду 1981–1985. године, великим пројектима војног инжењеринга и трансфера технологија реализованим у неколико земаља,

¹ Чак и уз ризик да се то назове наглашеним еуфемизмом, аутор се свесрдно залаже за неопходне измене до сада коришћених термина у жаргону војних аналитичара. Стога се у овом раду уместо термина *војне технологије* користи у свету уобичајен термин *одбрамбене технологије*.

због технолошке сложености и финансијског обима (појединачна вредност пројеката износила је од по неколико десетина и стотина милиона долара до више од једне милијарде долара) афирмисане су, у Европи и свету, југословенске одбрамбене технологије (табела 1). Крајем те декаде, када је талас војног и политичког прекрајања света и Европе већ пристизао на Балкан, у нас није адекватно (стручно и професионално) медијски представљена чињеница да су експерти у пословима везаним за наоружање били изненађени серијом успеха наших предузећа обједињених у Савезној дирекцији за промет и резерве производа са посебном наменом (СДПР). Хронолошки, најзначајнији су били следећи успеси:

– у јесен 1988, после успешних верификационих испитивања у пешчаном и тропским условима Блиског истока, светској стручној јавности представљен је самоходни вишецевни лансер ракета Оркан, домета 50 km;

– маја 1989, победивши на међународном тендеру афирмисане светске произвођаче тенкова, СДПР закључио је уговор са једном земљом у Персијском заливу за продају 215 југословенских тенкова М84А (са припадајућом муницијом и комплетном логистичком подршком за петогодишње одржавање). Светски медији су објавили сензационалну вест да посао деценије нису склопиле престижне западне компаније, већ Југославија;

Табела 1

Структура промета НВО у СФРЈ у најуспешнијем периоду (1981–1990. година)
(у милионима америчких долара)

Година	Укупни промет	Увоз	Укупни извоз	Извоз НВО и услуга	Извоз војног инжењеринга
1981.	1.280,103	300,484	979,619	459,819	519,800
1982.	2.073,573	380,164	1.693,409	573,505	1.119,904
1983.	2.279,789	400,944	1.878,845	487,740	1.391,105
1984.	1.875,268	389,200	1.486,068	528,204	957,864
1985.	1.599,800	394,349	1.205,451	601,091	604,360
1986.	1.473,540	390,949	1.082,591	637,838	444,753
1987.	1.491,581	409,098	1.083,483	684,571	398,912
1988.	1.418,997	467,056	951,941	567,342	384,599
1989.	1.316,832	392,300	924,532	350,845	573,687
1990.	900,923	201,255	699,668	448,693	250,975
Укупно	15.711,406	3.725,799	11.985,607	5.339,648	6.645,959

– по повратку са божићних и новогодишњих празника 1990. године, маркетиншки менаџери водећих компанија Запада и Истока били су затечени вешћу да је последњег дана децембра 1989. СДПР закључио уговор (са купцем из Азије) за модернизацију чак 1.000 тенкова

T-55. Основу понуђеног програма модернизације чинили су модуларна погонска група (МПП) са дизел-мотором снаге 780 KS и систем за управљање ватром (СУВ), чија је вероватноћа погађања првим метком већа од 70 одсто;

– после вишегодишњих испитивања многих понуђених решења СУВ-а за модернизацију тенкова *T-55* и *T-72* (углавном реализованих у компанијама западних земаља), маја 1990. купац из југоисточне Азије ипак је закључио уговор са СДПР-ом за куповину 300 југословенских система (са ласерским мерачем даљине и дневно-ноћном нишанском справом са појачавачем светлости друге генерације) за модернизацију својих тенкова *T-55* (уговорен је и трансфер технологије за тај СУВ);

– после запажених наступа на међународним изложбама наоружања, две ескадриле југословенског школско-борбеног авиона Супер галеб (познатог под називом Г-4) продате су 1990. године купцу из југоисточне Азије;

– полицији једне медитеранске земље продата је 1990. године прва партија (четири комада) брзих патролних чамаца нове генерације, тип *23 JET*, пројектованих и изведених применом нових материјала, са уграђеном софистицираном страном опремом.

Наведени пословни успеси били су резултат: а) плански вођеног и адекватно финансираног програма истраживања и развоја нових борбених система наоружања за потребе ЈНА; б) високог технолошког нивоа и на светском тржишту доказаног квалитета производа наше одбрамбене индустрије, и ц) подршке државних институција у активностима маркетинга, уговарања и кредитирања великих извозних пројеката.

Подстакнути значајем потписаних уговора, надлежни руководиоци у војнопривредном сектору тадашњег савезног секретаријата за народну одбрану, (ССНО), током 1990. и 1991. године, одобрили су СДПР-у обиман програм маркетиншких активности. Међу најзначајнијим биле су: учешће на међународним изложбама у Атини, Паризу, Вашингтону, Куала Лумпуру и Дубаију; приказивање и динамичко испитивање тенка *M84A* у још једној азијској земљи заинтересованој за његову куповину; испитивање СУВ-а (уграђених у тенкове *T-55*, *T-59* и *M-60*), реалним гађањем, у више земаља северне Африке и Азије; приказивање авиона Супер галеб за оружане снаге САД (у оквиру тендера за избор новог школског авиона), Израела и Индонезије. Очекивало се да ће се у наредном петогодишњем периоду само на пословима продаје и трансфера технологије сложених борбених система (без инвестиционих радова у иностранству) остварити извоз већи од три милијарде долара. Тако би се, уз традиционално стабилан извоз класичне муниције, противоклопних средстава и пешадијског наоружања очувала репродукциона способност југословенске одбрамбе-

не индустрије и створила финансијска средства (изван војног буџета) за развој нових средстава и система оружја и за осавременавање одбрамбених производних технологија.

Захваљујући стеченим референцама и наведеним маркетиншким активностима, били су створени услови да се 1990. и 1991. године уговоре нови послови велике вредности.

Најзначајнији су били:

- трансфер технологије за тенк *M84A* (вредност већа од 1,5 милијарди долара);
- продаја тенкова *M84A* (вредност већа од 600 милиона долара);
- испорука тенковских система за управљање ватром;
- продаја система вишецевног лансера ракета Оркан;
- испорука артиљеријских оруђа, артиљеријске муниције и друге опреме;
- продаја бродова и брзих патролних чамаца;
- заинтересованост америчке компаније „Ценерал дајнамикс“ за производњу модернизованог авиона Супер галеб у варијанти *Турбо-5*;
- изградња комплекса станова у Русији за породице официра повратника из трупа стационираних у Западној Немачкој.

Дејство неповољних економских и војно-политичких догађаја

Даља афирмација наших одбрамбених технологија и потпуна за-посленост капацитета фабрика одбрамбене индустрије умањене су или сасвим онемогућене због политичких, друштвених и војних збивања у Европи и на Балкану у периоду 1990–2000. године. Најзначајнија су била:

– *Споразум о ограничењу конвенционалног наоружања у Европи*. Земље чланице НАТО-а и Варшавског уговора (ВУ) потписале су 19. новембра 1990. споразум према којем су СССР и остале земље чланице ВУ биле дужне да у Европи значајно смање број тенкова, оклопних борбених возила и артиљеријских оруђа. Тако су се на тржишту наоружања појавили вишкови јефтиног квалитетног конвенционалног наоружања, што је директно неповољно деловало на понуду наше одбрамбене индустрије.

– *Распад СССР-а и Варшавског уговора*. Захваљујући комплементарности понуда (за потребе ЈНА из СССР-а увозили смо сложену борбена средства а продавали подсистеме, најчешће из домаћег развоја, оплемењене применом западних технологија), повољним међудржавним споразумима и погодностима клириншког плаћања, била је успостављена обимна војноекономска сарадња са тим земљама, посебно са СССР-ом у којој је Југославија остваривала значајан извозни суфицит. Процес државне и војне дезинтеграције Источног блока

имао је за последицу нестанак значајног тржишта за пласман компонената, резервних делова и ремонтних услуга југословенске одбрамбене (и цивилне) индустрије.

– *Распад СФР Југославије.* Због унутрашњих националистичких аспирација и сепаратистичких покрета ескалирао је грађански рат у СФРЈ који је довео до распада земље, што је праћено економским и политичким санкцијама међународне заједнице према новоформираној СР Југославији. Распадом бивше Југославије прекинута је технолошка повезаност војнотехнолошких капацитета који су складно формиран и развијани на целокупној територији претходне државе, па ниједна од новоформираних државних целина није могла самостално да производи не само сложене борбене системе значајне за видове (авиони, борбена возила, артиљеријски ракетни системи), већ ни средства наоружања за ниво рода.

– *Ембарго на промет НВО, економске и друге санкције.* Почев од јуна 1991 (заведен ембарго на промет НВО) до краја 2000. године наша земља је пролазила кроз више етапа потпуних или (повремено) селективних санкција међународне заједнице којима су систематски уништавани или отежавани сваки креативни рад и производни ресурси у установама и предузећима војнопривредног сектора.

– *Дејтонски споразум.* Одредбама војног дела тог споразума који је формализован и спецификован половином 1996. године у Фиренци, ограничен је број средстава наоружања и људства у новоформираним војскама СР Југославије, Хрватске и Босне и Херцеговине. Осим тога, у дужем периоду осећале су се негативне последице тог споразума због ограниченог увоза за потребе Војске Југославије (ВЈ).

– *Агресија НАТО-а на Југославију.* Током тромесечних ваздушних напада озбиљно су разорени или делимично уништени витални производни погони у скоро свим фабрикама одбрамбене индустрије на територији Србије.

– *Актуелна економска ситуација у земљи.* Предузећа која се баве производњом НВО потрошила су своје залихе репроматеријала, производних алата и новца. Чак и у случајевима уговорених извозних послова нема уобичајене банкарске подршке (нема кредитирања или је оно финансијски неповољно и нередовно), али ни подршке државе (мерама за стимулацију извоза).

Контрола промета наоружања и војне опреме

Државна заједница СЦГ, као чланица ОУН, има обавезу да поштује и спроводи мере из Повеље УН које су прописане у 7. глави и које је усвојио Савет безбедности. Неке од тих мера се односе на забрану промета НВО и средстава за њихову производњу и одржавање.

Поред ембарга УН², на снази су и мере ограничења промета НВО појединих држава или организација уведене унилатерално према неким државама и побуњеничким покретима. Иако немају обавезујући карактер, непоштовање тих мера може да утиче на међународну позицију и углед државе која их се не придржава и да проузрокују увођење унилатералних санкција од стране најутицајнијих држава и организација према земљама које те забране не поштују.

Администрација САД завела је унилатерални ембарго извоза НВО многим земљама.³ Према нотама Стејт департмента поводи за увођење ембарга били су различити а најчешће се односе на све категорије НВО, мада има и примера селективно одређене категорије НВО и примењених технологија (пример Индонезије). За нас је посебно интересантан податак о мотивима увођења ембарга земљама које припадају тржишту на којем је годинама оствариван значајан извоз а и даље је технолошки могућ пласман наших средстава наоружања и војне опреме. Тако је, на пример, Либији, Ирану и Сирији уведен ембарго због стављања на списак земаља које подржавају тероризам, а Индији и Пакистану због једностраних одлука да изведу нуклеарне пробе.

Други важан сегмент унилатералног ембарга јесу декларације Европске уније (ЕУ) којима се забрањује увоз НВО у неке земље света.⁴ Међутим, у разговорима са припадницима компанија и влада земаља чланица ЕУ добијен је податак да ЕУ нема чврст и јасан став о питању промета НВО, већ да се сваки случај посебно решава. Таквим селективним приступом крије се допунска мера заштите интереса ЕУ или неких њених чланица и отежава пословање партнерима који желе технолошку сарадњу са компанијама у земљама ЕУ или земљама које су на путу да јој се придруже. Нашој државној заједници, због наведених разлога, потребна је технолошка подршка (набавка репроматеријала, опреме, резервних делова и нових производних технологија) компанија из ЕУ за скоро све пројекте оријентисане на извоз.

Регионалне организације Југоисточне Азије (ЈИА), као што су АСЕАН (заједница држава ЈИА), АПЕС (Азијско-пацифички еко-

² На основу резолуција СБ на снази су санкције извоза НВО у следеће земље: Ирак, Либерiju, Сомалију, Сијеру Леоне и Руанду, а односе се само на побуњеничке снаге, (подаци су преузети са веб-сајта СБ УН).

³ Санкције су заведене према следећим земљама: Авганистану, Азербејдану, Анголи (селективно), Белорусији, Вијетнаму, ДР Конгу, (Заир), Зимбабвеу, Индији, Индонезији (селективно), Ирану, Ираку, Јемену, Јерменији, Кини, Куби, Кипру, Либерiji, Либији, Мјанмару (Бурма), Пакистану, Руанди, Северној Кореји, Сомалији, Судану, Сирији, Хаитима (подаци су преузети са веб-сајта Бироа за контролу промета НВО Стејт департмента).

⁴ Декларацијама ЕУ санкције за увоз НВО уведене су следећим земљама: Авганистану, Босни и Херцеговини, ДР Конгу, Либану, Либерiji, Либији, Мјанмару и Зимбабвеу (подаци су преузети са веб-сајта Бироа за контролу промета НВО Владе Велике Британије).

номски савет), ЗПФ (Пацифички форум) и АДЦ (Азијски савет за развој), нису увеле санкције према некој од својих чланица или према трећим земљама. Међутим, регион ЈИА подложен је унилатералним забранама од стране западних земаља.

Земље чланице Афричке уније још нису усвојиле процедуре увођења ембарга и санкција за промет НВО према својим чланицама. Међутим, најављује се формирање савета за мир и безбедност који ће имати надлежност и овлашћења да прописује мере принуде према чланицама које угрожавају мир. Економска заједница западно-афричких земаља увела је новембра 1998. мораторијум на промет и производњу оружја малог калибра и лаког наоружања за све чланице те заједнице.⁵

Јужноамеричка трговинска асоцијација (Аргентина, Бразил, Парагвај, Уругвај и придружене чланице Боливија и Чиле) у свом споразуму не регулише питања војно-економске сарадње, па ни санкција према земљама које угрожавају међународни мир и безбедност и обављају промет наоружања и војне опреме. Као чланице ОУН, чланице те асоцијације обавезне су да поштују све актуелне резолуције Савета безбедности Уједињених нација.

Политика развоја и производње наоружања и војне опреме

На статус наших одбрамбених технологија, поред дејстава наведених војно-политичких чинилаца, значајно је утицала и политика истраживања, развоја и производње у области наоружања и војне опреме. У научноистраживачки рад (НИР) у области одбрамбене технике у СФР Југославији највише је улагано крајем седамдесетих година 20. века – око 20.000 долара по једном истраживачу годишње.⁶ Касније, током осамдесетих година (период припреме државне дезинтеграције, праћен смањењем војног буџета) та улагања су значајно смањена – на око 10.000 долара по истраживачу годишње.⁷ Последњих година постојања СФР Југославије (период 1986–1990. године), због политичких и економских сукоба на релацији републике – федерација (што значи и ЈНА) и између појединих република, средства за истраживање и развој у оквиру војног буџета била су значајно смањена. Да би се стекао увид о корелацији између улагања у истраживање и развој и у опремање сопствених оружаних снага (ЈНА), с једне стра-

⁵ Бенин, Буркина Фасо, Кејп Верде (Зеленортска острва), Обала Слоноваче, Гамбија, Гана, Гвинеја, Бисао, Либериа, Мали, Мауританија, Нигер, Нигерија, Сенегал, Сијера Леоне и Того.

⁶ Александар Стаматовић, *Војна привреда друге Југославије 1945–1991*, ВИЗ, Београд, 2002.

⁷ Исто.

не, и производних и извозних резултата наше одбрамбене индустрије, е друге стране, у табели 2 приказани су подаци из последњег петогодишњег периода СФР Југославије (иако тај период, из наведених разлога, није репрезентативан за период 1975–1990. године). Уочљиво је да је извоз у периоду 1986–1990. године, иако с тенденцијом опадања, ипак био задовољавајући управо захваљујући улагањима у истраживање и развој у претходном периоду.

У дужем временском периоду, од 1991. године до сада истраживање и развој за потребе ЈНА (ВЈ) нису били адекватно финансирани. Чак и у условима недовољног војног буџета стиче се утисак да су у структури буџета последњих година потпуно запостављени истраживачко-развојни рад (издваја се симболичан износ од само око 0,1–0,15 одсто) и опремање ВЈ (издваја се само до пет одсто)⁸. Директна последица тога је заостајање наше понуде на светском тржишту НВО, у сегменту одбрамбених технологија конвенционалног наоружања, после укидања ембарга међународне заједнице на промет НВО, у односу на понуде конкуренције са становишта асортимана, борбених карактеристика средстава и нивоа примењених технологија, и чињеница да не одговара увек и у потпуности захтевима наших потенцијалних купаца. Тако је рестриктивном политиком у сегменту научноистраживачког рада земља изгубила једно од водећих места у Европи и свету у области одбрамбених технологија, а самим тим и у извозу НВО и војног инжењеринга.

Табела 2

Издаци за НИР, опремање ЈНА (из домаће производње и увоз) и извоз НВО у периоду 1986–1990. године⁹

		Планирано годишње	Остварено				
			1986.	1987.	1988.	1989.	1990.
Истраживачки и развојни рад	милиона долара	112,3	98,1	88,4	66,2	52,1	46,8
	% војног буџета	3,64	3,65	3,45	3,11	2,70	2,63
Производња НВО у домаћим фабрикама за потребе ЈНА	милиона долара	636,2	569,0	556,2	468,6	297,0	286,4
	% војног буџета	20,6	22,2	21,7	22,0	15,4	16,1
Увоз НВО за потребе ЈНА	милиона долара	185,0	206,1	195,4	165,6	74,1	66,2
	% војног буџета	6	7,7	7,6	7,8	3,8	3,7
Извоз НВО (из нове производње + стокови)	милиона долара		638	685	567	351	449
Извоз војног инжењеринга	милиона долара		445	399	385	574	251
Укупно извоз	милиона долара		1.083	1.084	952	925	700

⁸ Милан Шушњаревић, *Стање и перспективе развоја наше војне индустрије* (саопштење), Саветовање о статусу југословенске наменске индустрије, Београд, 2000.

⁹ Александар Стаматовић, *исто*; Анастас Палигорић, *Монографија – Пола века „Југоимпорт – СДПР“*, Београд, 1999.

Резултат неадекватне политике финансирања НИР-а у сегменту одбрамбених технологија сада је очигледан. На путу „повратка“ или „уласка“ наше државе у Европу (који наши политичари прокламују већ више од деценије) и уласка у Програм „Партнерство за мир“ наша државна заједница је на самом зачељу колоне земаља у транзицији. Поред свих политичких услова које постављају уједињена Европа и НАТО, сасвим је сигурно да због укупног технолошког заостајања не испуњавамо основни услов за интеграцију с технолошки напреднијим од нас. Директна последица такве политике у развоју напредних технологија, са нажалост дугорочним дејством, јесте значајно смањење истраживачко-развојних ресурса и одлазак бројних афирмисаних истраживача из Војнотехничког института (ВТИ) и цивилних института у иностранство.¹⁰

Обнова наше одбрамбене индустрије и извоз наоружања и војне опреме и одбрамбених технологија

У периоду од 1992. године започет је поступак супституције производних програма чији су носиоци били произвођачи из република које су остале изван СР Југославије. Нажалост, он није остварен из више разлога. Први и основни разлог било је то што ВЈ није имала одговарајући буџет, који би јој омогућио да континуирано опрема своје снаге, пре свега из домаће производње, ради занављања потрошених ресурса и нужне модернизације, и да конципира развој и/или набавку сложених средстава НВО, чији је недостатак очигледан.

У агресији НАТО-а на Југославију, 1999. године, значајно су физички и разорене фабрике одбрамбене индустрије, војнотехнички ремонтни заводи и пратећа цивилна индустрија. Ипак, у агресији није уништен основни технолошки потенцијал (кадар, знање и искуство, техничка документација, део специјалне опреме), што је добра основа за процес ревитализације који треба заједнички да дефинишу држава (својом стратегијом развоја система безбедности и стратегијом одбране), предузећа одбрамбене индустрије (својом политиком развоја) и Југоимпорт – СДПР (проспекцијом могућег обима извоза НВО и одбрамбених технологија).

Одмах по престанку постојања СФР Југославије требало је спровести програм конверзије дела вишка капацитета одбрамбене индустрије у напредне тржишне технологије, али се томе до сада, нажалост, није приступило. Због последица агресије НАТО-а програм

¹⁰ Према подацима Института за међународну политику и Института „Михаило Пупин“, у периоду 1990–1994. године земљу је напустило 918 истраживача (1990 – 126; 1991 – 180; 1992 – 190; 1993 – 223; 1994 – 299). Најбројнији су били из области електронике, физике, математике, хемије и медицине (саопштење са Округлог стола „Миграције научника и стручњака“, Милочер, 1995).

конверзије постао је неактуелан у већини наших предузећа војно-привредног сектора и наметнуо се као неодложан програм ревитализације базних производних капацитета наше одбрамбене индустрије. Надлежност за његово хитно креирање и спровођење треба да буде на нивоу нове државне заједнице и обе републичке владе (Министарство одбране СЦГ и републичка министарства за науку и технологију или индустрију). Није неопходно да се грађевинска инфраструктура обнавља у размерама које је имала пре агресије, а сам концепт будуће одбрамбене индустрије треба да се заснива на широј технолошкој повезаности укупне индустрије и привреде државе, без амбиције да се стварају заокружени војнотехнолошки комплекси на јединственој локацији. Уз вођење рачуна о технолошкој комплементарности, треба успоставити пословну и индустријску сарадњу са државама насталим после распада СФР Југославије и другим државама у окружењу (пре свега, Словенија, БиХ, Македонија, Бугарска, Румунија и Словачка).

Процес обнављања производних капацитета наше одбрамбене индустрије условљен је обезбеђењем свежег капитала. Нажалост, извесно је да се не може очекивати да ће држава и Војска СЦГ бити значајнији инвеститори тог пројекта. Такође, предузећа не могу да рачунају на добијање значајнијих кредита за ту намену. Преостаје, што је једино реално и најпогодније, да се тај капитал обезбеди: а) извозом наших одбрамбених технологија заинтересованим страним партнерима (још су атрактивне и савремене оне које су освајане у периоду после 1980. године) и б) инвестирањем капитала у поступку приватизације предузећа одбрамбене индустрије. Иако је убрзање поступка приватизације „наменских“ производних капацитета пожељно са економског аспекта, треба га темељито припремити и обезбедити јасну државну политику којом ће се сачувати основна делатност приватизованих предузећа, јер та делатност садржи ембрион очувања државног суверенитета.

Неповољна последица концепта екстензивног трансфера домаћих одбрамбених технологија јесте то што ће се потенцијалним инвеститорима омогућити да нам у скорој будућности буду конкуренција за пласман готових производа. Ипак, заступници идеје да не треба, наводно, „јефтино распродавати знање“ треба да имају на уму: а) да у садашњим условима наша индустрија нема услова за производњу сложених средстава наоружања; б) да у року од три до, највише, пет наредних година скоро све наше одбрамбене технологије неће бити атрактивне потенцијалним инвеститорима, и ц) да ће новчана средства добијена продајом лиценци и трансфером технологије која су усмерена на развој нових средстава и технологија и обнављање одбрамбене индустрије бити „замајац“ за нове пројекте развоја.

Учесници у технолошком ланцу од развоја, преко производње, до промета (ВТИ, део цивилних института, предузећа одбрамбене индустрије)

стрије и војних ремонтних завода, државно извозно предузеће Југоимпорт – СДПР), интегрисани на основу извозно оријентисаног маркетинга ради трансфера нашег знања, уз војнотехничку сарадњу са потенцијалним инвеститорима – купцима, треба (и могу) да реализују следеће пројекте:

- пренос производње наших савремених средстава НВО чији је развој завршен и успостављена серијска производња у нашим фабрикама у већ инсталисане производне капацитете потенцијалних инвеститора. По потреби, зависно од технолошких захтева за поједина средства, треба да се дефинише и додатно опремање постојећих производних капацитета инвеститора;

- успостављање производње наших средстава НВО која су у завршној фази развоја у већ инсталисане производне капацитете потенцијалних инвеститора. По потреби, зависно од технолошких захтева за поједина средства, треба да се дефинише и додатно опремање постојећих производних капацитета инвеститора;

- заједнички развој и производња наших средстава НВО која су у почетним фазама развоја;

- развој и производња средстава НВО за која је инвеститор посебно заинтересован а ми имамо потребан кадар и лабораторијску опрему. По потреби, зависно од тактичко-техничких захтева за поједина средства, треба да се дефинише и додатно опремање постојећих специјализованих лабораторија наших института, фабрика и опитних центара.

Тако постављеним програмом војнотехничке сарадње могу да се остваре следећи циљеви:

- продаја комплетног трансфера технологије за средства у серијској производњи, укључујући и трансфер пратећих специфичних производних технологија;

- продаја техничке документације (конструкциона документација, прописи о контроли квалитета производа, техничке инструкције, стандарди, и слично) и, евентуално, дела технолошке документације за средства у завршној фази развоја;

- финансирање завршетка развоја за средства у почетној фази развоја;

- запошљавање кадра наших института, опитних центара и других институција које се баве истраживањем, развојем и испитивањем средстава НВО уговарањем услуга развоја за средства за чији је развој заинтересован инвеститор;

- запошљавање капацитета наших фабрика за израду компоната, агрегата и подсистема за потребе комплетирања производње код инвеститора за било коју групу наведених средстава НВО;

– уговарање послова доопремања производних капацитета инвеститора и пружања услуга техничке помоћи при инсталирању опреме и трансферу производних технологија.

Да је спровођење наведеног програма реално може се закључити на основу наших најзначајнијих референци. На пример:

– успешно је завршен развој и освојена производња савремених система наоружања (као што су авиони „Супер галеб“ и „Орао“, тенк *M84A* и борбено возило пешадије *БВП М80*, самоходни вишецевни лансери ракета „Оркан“ и „Огањ“, више класичних средстава ватрене подршке калибра 122 mm, 152 mm и 155 mm) и респектабилних средстава за противоклопну борбу, противваздушну одбрану и пешадијска дејства;

– током деведесетих година конципирани су програми модернизације наших најзначајнијих система наоружања (авион *Супер галеб – М*, тенк *M84A – М* и самоходни вишецевни лансери ракета *Оркан – М*), завршен је развој већег броја подсистема намењених за модернизацију тенкова серије „Т“, ракетних система противваздушне одбране и фамилије радара руског порекла, класичних и ракетних средстава ватрене подршке (на пример, значајно повећање домета руског ракетног система „Град“ заменом горива или увођењем у употребу ракете нове генерације), пасивизације уређаја и система за ноћно осматрање и нишањење на основу примене појачача светлости друге генерације, и друго;

– развијена је фамилија наставних и вежбовних средстава за потребе ваздухопловства и копнене војске;

– освојене су технологије производње савремених барута, експлозива и специјалних материјала, као и специјалне процесне технологије.

Формирање групације за производњу и промет наоружања и војне опреме

Процес оспособљавања одбрамбених производних капацитета не може се заснивати само на извозним пројектима, па се очекује да ће временом и Војска Србије и Црне Горе, на основу својих наруџбина, поново постати значајан подстицајни чинилац развоја нових средстава и технологија. Када је средином седамдесетих година 20. века усвајан перспективни план развоја наших одбрамбених индустријских капацитета рачунало се на њихово запошљавање за потребе извоза од око 30 одсто, што је у периоду од око 15 година углавном и остваривано. Сада је ситуација измењена (потребе Војске су мање, а веће су извозне амбиције одбрамбене индустрије), па би будуће планове инсталисаних капацитета требало сачинити са оптимистичким захтевом

да се ангажују на извозним пословима 30 – 40 одсто, зависно од врсте производње.

У потпуности треба обновити базне капацитете (да би се избегла зависност од страног чиниоца) за производњу: барута, експлозива, иницијалних пиротехничких средстава, стрељачког оружја, муниције свих калибара (закључно с калибром 155 mm, уз освајање технологија за производњу модела муниције источних и западних калибара) и ракетних средстава за противоклопну борбу. У области производње сложених система треба успоставити одговарајућу међународну сарадњу са земљама чија је одбрамбена индустрија компатибилна нашој (на пример, није рационално успостављање потпуне производње тенка, али је, на пример, реална производња елемената погонске групе, ходног дела, хидрауличних компонената, система за управљање ватром итд.).

Да би амбициозан програм пласмана наших одбрамбених технологија и обнове наше одбрамбене индустрије могао да се реализује, потребно је да се без одлагања и компромиса унутар земље створе услови за придобијање потенцијалних инвеститора и за ефикасну и правремену реализацију уговорених обавеза. То подразумева промене правне и организационе структуре у војнопривредној делатности. Пре свега, требало би да се измене одговарајуће законске одредбе, пре свега у *Закону о производњи и промету наоружања* и у *Закону о јавном предузећу Југоимпорт – СДПР*, тако да се омогући страно улагање (у поступку приватизације или на други начин) у предузећа која се баве производњом и прометом наоружања и војне опреме. При томе, држава треба да задржи контролни пакет акција само у предузећима која се баве базним технологијама, односно да буде већински власник капитала.

По угледу на већ проверена светска решења, треба груписати предузећа која се баве производњом и прометом наоружања и одбрамбене опреме, на пример, формирањем холдинг-групаације или концерна. За нас је посебно интересантан пример Словачке,¹¹ која успешно решава проблеме политичке и власничке транзиције и која по величини и технолошкој снази своје одбрамбене индустрије може да се пореди са нашом земљом. Наведеним или сличним структурним променама и довођењем или именовањем на руководећа места кадра који је већ стручно афирмисан у својој делатности, али и растерећен од партијских интереса и бирократских навика, створиће се пословни

¹¹ У Словачкој је формирана група DMD, у чијем су саставу 17 фабрика одбрамбене индустрије, три института и предузеће DMD TRADE A.S., које се бави спољнотрговинским прометом наоружања и војне опреме. За сада је већински власник у тој групи држава, а власник преосталог капитала су фабрике и друга предузећа из њеног састава. Страни инвеститори могу да откупе акције и постану већински власници, а део акција дат је на продају запосленима.

амбијент који одговара основном циљу – извозној реafirмацији технолошких могућности обновљене одбрамбене индустрије Србије и Црне Горе.

Држава треба политичким и дипломатским деловањем да помогне наставак успешне војно-економске сарадње са до сада традиционалним партнерима и да створи амбијент (први корак је остварен уласком у Савет Европе, а наредни значајан корак биће приступање Програму „Партнерства за мир“) за потенцијалну технолошку сарадњу и индустријску кооперацију са земљама Европске уније и Северноатлантског савеза.

Спољна политика Сједињених Америчких Држава крајем 20. века

Др Жељко Иваниш*

(Приказ књиге: Хенри Кисинџер, *Да ли је Америци потребна спољна политика – у сусрет дипломатији 21. века*, БМГ, Београд, 2003)¹

Хенри А. Кисинџер се родио у Немачкој 1923. године. У САД до-
селио се 1938. године. Основне, као и последипломске студије завр-
шио је на Харварду, где је и докторирао 1954. године. Војни рок је
служио од 1943. до 1946, а од 1946. до 1949. године, као капетан у ре-
зерви, имао је обавезе према војној обавештајној служби Сједињених
Америчких Држава. Државни секретар САД био је од 1973. до 1977.
године. За заслуге у успостављању мира у свету добио је 1973. године
Нобелову награду за мир. Након што је напустио Владу, основао је
фирму за међународни консалтинг на чијем се челу и сада налази.

Написао је већи број књига и чланака о спољној политици САД,
међународним односима и дипломатској историји. Најпознатије су:
*Нуклеарно оружје и спољна политика (Nuclear Weapons and foreign po-
lity, Harper, New York, 1957)*; мемоари који обухватају период од 1968.
до 1973 (*The White House Years Little Brown, Boston, 1979*); мемоари који
се односе на период од 1973. до повлачења председника Никсона, који
су код нас објављени под насловом *Године обнове (Years of Unhaval,
Little Brown, Boston, 1982)* и историјска анализа модерне дипломатије
(*Diplomacy, Simon & Schuster, New York, 1994*).

Последња објављена књига Х. Кисинџера *Да ли је Америци по-
требна спољна политика* (2001) садржи седам поглавља: „Америка на
врхунцу: царство или вођство?“, „Америка и Европа: светске демо-

* Аутор је доцент на Факултету цивилне одбране Универзитета у Београду.

¹ Наслов оригинала: Henry Kissinger, *Does America Need a Foreign Policy?*

кратије“ (I), „Западна хемисфера: светске демократије“ (II), „Азија: одржавање равнотеже“, „Блиски исток и Африка: светови у транзицији“, „Политика глобализације“ и „Мир и правда“. Следе закључак, поговор, напомене и индекс.

Нема сумње у то какав је одговор на питање из наслова књиге, посматран у бинарном систему. Зашто Кисинџер, ипак, поставља то питање? Он тврди да је, с једне стране, знатно смањена заинтересованост Американаца за област спољне политике. То илуструје помањкањем занимања медија, па и Конгреса САД, за спољнополитичке теме, као и чињеницом да председнички кандидати током три последње предизборне кампање нису „озбиљно разговарали о спољној политици“ (стр. 14). Што се медија тиче, они знају да дижу тензију јавног мишљења у вези с појединим темама онолико дуго колико њима одговара.² Новинари круже светом у потрази за узбудљивим дневним вестима из живота, које уопштено приказују као игру добра и зла; веома ретко то чине у контексту „дугорочних изазова историје“. С друге стране, необично питање из наслова књиге има покриће у схватању да су спољнополитичке теме саставни део социјалне политике. Наиме, САД као крајњи арбитар националног развоја широм света имају демократско решење за свако друштво, без обзира на културне и историјске разлике. Одатле произилази да понашање САД према другим субјектима међународних односа може да се схвати као елемент америчке унутрашње политике: „Сједињене Државе себе сматрају и извором и гарантом демократских институција широм света, а све више се постављају као судија правичности код избора у иностранству и примењују економске санкције или друге притиске уколико се ови критеријуми не задовоље“ (стр. 11).

Након образлагања нужности постојања спољне политике САД, Кисинџер расправља о томе чиме та политика треба да се руководи: да ли вредностима или интересима, односно идеализмом или реализмом, сматрајући изазовом 21. века спајање та два приступа? У њеном утемељењу, дуго после Другог светског рата, било је учење Ханса Моргентауа, који се у одговору на то питање определио за шему интерес–сила–интерес, промовишући реалистичку теорију у међународним односима.³ Кисинџер показује да то моргентауовско разумевање спољне политике у савремено доба наилази на озбиљно преиспитивање.

² На свом врхунцу, залиwsка или косовска криза или самит у Кемп Дејвиду били су у штампаним и телевизијским медијима 24 часа дневно. Од тада, изузев повремених блесака добијали су врло мало свакодневне пажње, чак и ако су се основни трендови настављали јер се њима могло све теже управљати што су дуже остајале нерешене. (X. Кисинџер, Да ли је Америци потребна спољна политика, стр. 23–24).

³ Видети: Hans Morgenthau, *Politics among Nations*, A. A. Knopf, New York, 1959.

Будући да је велики део седамдесетих и осамдесетих година 20. века провео у коридору моћи, бавећи се реалполитиком у Стејт департменту и Савету за националну безбедност, Кисинџер даје сопствену анализу изазова с којима се САД суочавају у новом веку. У тој важној књизи угледни амерички дипломата објашњава зашто Сједињеним Државама треба нова, кохерентна спољна политика и какви би требало да буду циљеви те спољне политике у свету после хладног рата.

Др Кисинџер обухвата мноштво спољнополитичких дилема са којима се САД суочавају на почетку новог миленијума. Посебна пажања усмерена је на Русију Владимира Путина и нову Кину, глобализовану светску економију и захтеве за хуманитарним интервенцијама. Он позива Американце да схвате да њихова спољна политика мора да буде заснована на америчким трајним интересима и да бране оно што ти интереси јесу или би требало да буду у будућности. Читаоцима нуди своја размишљања о проблемима спољне политике, као и о могућностима с којима се у тој области суочавају Сједињене Државе. Обрађује могућност да Америка сопственом трансформацијом у једину преосталу суперсилу и светског лидера уједини друге земље против њених претпостављених империјалних тежњи. Његов закључак се не слаже с оценом да Америка треба да намеће своје вредности и своју моћ, наиме, сматра потребним да обезбеди да то други добровољно прихвате у свету који је наизглед против тих вредности, али ипак важи за просвећеним вођством.

У седам поглавља обезбеђена је прецизна анализа уздизања САД на ниво једине супер силе у 20. веку. Проучавајући садашње и будуће америчке односе са свима у свету, укључујући отворена питања која доносе глобализација, забрана производње и употребе нуклеарног оружја, слободна трговина и угрожавање животне средине, др Кисинџер излаже свој приступ новој спољној политици Сједињених Држава. Прво у својој књизи даје кратак преглед изазова с којима се тренутно суочавају САД, једина преостала супер-сила, показујући како они утичу на њене националне интересе. Потом се осврће на цео свет. У четири поглавља бави се разним регионима, описујући како САД треба да се односе према њима. То су: Европа и западна хемисфера у целини, Азија, Блиски исток и Африка. Кисинџер наглашава да је сваки од тих региона посебна међународна заједница и да би америчка политика према њима требало да буде издиференцирана. Свако поглавље садржи историјски сажетак, како и зашто је међународна заједница дошла до стања у којем се тренутно налази, а онда и предлоге о корацима које САД треба да предузму у одређеном региону.

Аутор сматра да је савезништво са Европом у самим темељима спољне политике Сједињених Држава. У том смислу је неопходно предузимати мере да ЕУ Сједињеним Државама остане политички

партнер, а не супарник. За односе између Америке и Европе посебно су значајне две теме с којима ће Бушова администрација морати да се суочи: противракетна одбрана и Атлантски савез.

Питања везана за противракетну одбрану Кисинџер сматра изузетно важним и недвосмислено се залаже за развијање ефикасног система противракетне одбране: „Прва обавеза америчког председника је да обезбеди безбедност за амерички народ од напада на домаћем тлу, на америчке снаге у иностранству на америчке савезнике и да смањи утицај таквих напада уколико застрашивање не успе“ (стр. 64). Хенри Кисинџер се залаже за ту идеју иако нема јасну визију о томе какав систем противракетне одбране треба да буде и против каквих претњи треба да буде дизајниран. Да ли је тај систем могућ или није зависиће од бројних техничких и политичких питања која су компликована и нејасна да би се нешто могло предвидети. Како су све водеће државе изразиле озбиљне резерве по питању противбалистичког одбрамбеног система, а неколико је отворено против тога, курс који он заступа у вези с тим садржи озбиљне ризике.

Што се тиче друге важне теме, Кисинџерови предлози су некомплетни. Питање како најбоље осигурати безбедност у Европи било је доминантно код одлучилаца у САД током „хладног рата“ и о тој теми је тај теоретичар говорио и писао с ауторитетом током скоро пола века. Он прихвата логику јачања НАТО-а, али је против политике укључивања Балтичких земаља у ту војно-политичку асоцијацију. То за њега није академско питање, већ питање реалног односа снага у свету, будући да је Русија ставила до знања да се противи њиховом укључивању у војне евроатлантске интеграције. Због тога је то питање морало да стигне до врха америчке политичке агенде и сигурно ће још извесно време остати у тој зони важности.

У књизи су посебно добро обрађена питања односа САД с Русијом. Кисинџер је познавалац тих односа у дугогодишњем периоду па његове оцене о томе имају посебну вредност: „Након 11. септембра, трендови који су већ били почели у америчко-руским односима добили су ново убрзање. Ови односи су садржали потенцијал да постану симбол нове ере, као што је био случај са отварањем према Кини 1972. године. Држање председника Путина и пре и после 11. септембра показује да први лидер истински посткомунистичке Русије прилагођава традиционалну руску политику новој међународној стварности“ (стр. 352).

За Азију и Блиски исток – две важне регије где мир, просперитет и демократија нису широко распрострањени – Кисинџер предлаже америчким одлучиоцима конзервативни циљ: одржавање равнотеже снага. Мада би Кина сигурно била боља земља да прихвата америчке политичке вредности, Јапан можда просперитетнија земља са америчком економском праксом, а свака земља Персијског залива би си-

гурно била боља да прихвати једну или обе те варијанте САД немају моћ да остваре те идеје. Њен приоритет у обе те регије требало би да буде осигурање да ниједан локални моћник не стигне до војне премоћи која би могла да угрози његове суседе и америчке интересе.

Аутор се у последња два поглавља бави глобализацијом и хуманитарним интервенцијама. Посебно је информативан део о глобализацији, у којем Кисинџер оштро протестује против антиглобалиста. Чак и онај ко се не слаже с његовим ставовима, видеће да је његова дискусија занимљива. Кисинџер признаје огромне користи које је свету донело ширење слободних тржишта. Али он упозорава на људску цену социјалне дислокације која настаје због тржишта и на тешкоће у случају да балони које створе тржишта пукну, као што се десило у Источној Азији касних деведесетих година прошлог века. Он је посебно незадовољан оним што сматра преревносним захтевима ММФ-а за политике економске суровости као одговор на азијску кризу; имплементација тих политика у тим земљама је угрозила политички консенсус у корист праксе либералне економије на којој почива слободно тржиште.

Поглавље које се односи на хуманитарне интервенције садржи ауторову анализу „хуманитарних“ војних акција Клинтонове администрације. У духу конзервативизма, Кисинџер у књизи упозорава да се слепим праћењем хуманитарних интервенција или политиком спутавања (*containment*) Кине ризикује да се отуђе друге земље и изолује Америка.

Најважнији есеј у књизи односи се на тежње после „хладног рата“ да се америчка спољна политика претвори у инструмент правде у свету путем хуманитарних интервенција – употребе силе против суверене државе, да би се зауставила њена власт која злоставља своје грађане. Кисинџер гаји симпатије према импулсу који је мотивисао ту политику и разуме дубоке корене које она има у америчком искуству. Али, наглашава да је примена такве политике, у већини случајева, још више погоршала стање и наводи (стр. 17 и 18) земље у свету у којима су током последње деценије 20. века спроведене хуманитарне акције: Сомалија (под вођством САД), Хаити (под вођством САД), Босна (под вођством САД), Косово и Метохија (под вођством САД) Источни Тимор (под вођством Аустралије) и Сијера Леоне (под вођством Велике Британије).

Кисинџер сматра да је примена хуманитарне интервенције за време Клинтонове администрације била веома неконзистентна. Покренуте су две војне акције против Србије, а у исто време је игнорисан још већи покољ у Африци. Исто тако, правдан је руски напад на Чеченију, а топло је дочекан у САД други по реду војни званичник једне од држава које су највише кршиле људска права на планети – комунистичке Северне Кореје. Тој политици су, према Кисинџеровом ми-

шљењу, недостајале јасноћа и предвидљивост, неопходни предуслови за одржавање јавне подршке у Сједињеним Државама. Одлазећи у рат против Србије због Косова, без одобрења УН и уз противљење држава као што су Русија, Кина и Индија, Клинтонова администрација је ту интервенцију лишила онога што је свакој глобалној доктрини потребно: међународног легитимитета.

Након читања књиге нико неће бити изненађен што је Хенри Кисинџер потврдио одговорио на питање из њеног наслова. Наравно да Америци треба спољна политика. Није се могло ни претпоставити да би Кисинџер могао да сугерише супротно, тим пре што је управо он тај ко ће нам рећи каква би спољна политика САД требало да буде. Наиме, учинио је све да истакне како би једна добра спољна политика могла да изгледа. Штавише, Хенри Кисинџер у књизи амбициозно креће у тотално преправљање америчке спољне политике. То је неопходно зато што САД, иако у свету имају доминацију без преседана у савременој историји, недостаје „дугорочан приступ свету у транзицији“. Скорашња спољна политика САД сматра он, постала је опасно *ad hoc* одређена решавањем проблема од случаја до случаја.

Кисинџер је најбољи кад разматра питања традиционалне безбедности (као у контексту Блиског истока) и равнотеже снага, коју још увек сматра неопходном. Међутим, његови коментари о светској економији су мање оригинални и има тешкоћа да се помири с кориштењем војске у хуманитарне сврхе, будући да наступа с позиције заговарања националне безбедности. Ипак, књига је свеобухватна, јер залази у све релевантне аспекте међународних односа (политичке, економске, војне, хуманитарне), и истовремено веома приступачна.

Security Sector Reform Management

Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces
and New York EastWest Institute

By publishing these three papers from the Section on the Security Sector Reform Management, *Vojno delo* has completed translating the selected papers from a comprehensive Study of the Security Sector Reform suggesting most suitable solutions for our country. The Study was made late in 2001 by a number of experts gathered together by Geneva Center for Democratic Control of Armed Forces and New York EastWest Institute.

Reform of the Security Sector in Serbia and Montenegro

by Predrag Simić, Ph.D., Prof.

The author discusses three sets of reasons that make the security sector reform in Serbia and Montenegro necessary: the heritage of war and authoritarian regimes; the absence of the traditions in the civilian control of the armed forces; and different positions of the member states on the purpose, pace and goals of the reform.

Proceeding from the experiences of other countries in transition, it is estimated that this reform in Serbia and Montenegro will last eight to ten years. In this regard, the author believes that it is necessary to carry out the reform of legal regulation of the security sector: the reform of defense system; the reform of the system of internal security; the reform of the system of border control intelligence services; and to establish the parliamentary control of the intelligence services and other security services.

Pointing out that the reform encompasses the making of the national security strategy, the author offers seven guidelines for its proper definition: forming an appropriate legal framework; establishing a modern and flexible command structure; developing efficient system of planning of the national defense where a major responsibility will be taken over by the Ministry of Defense; creating a new system of human resources management; gaining reform budgetary resources; accomplishing technical modernization of the armed forces; and the democratization of the society.

Key words: security sector reform, heritage of authoritarian regime, democratic civilian control of the military, regional security, security threats, Euro-Atlantic integrations, national security strategy.

The Influence of Military Leaders' Personality Traits on the Quality of Interpersonal Relations within a Military Organization

by Major Ranko Lojić, M.A.

Proceeding from the five-factor personality model „Big Five“, Stogdill's theory of interpersonal accomplishments, Thibault and Kelly's exchange theory, Schutz's theory of interpersonal allure and the theory of interpersonal attraction, the paper establishes those personality traits of officers that significantly affect the quality of interpersonal relations in a military organization.

The examination has involved the application of NEO-PI-R personality test and the interpersonal relation quality validation scale, and has been carried out on a sample of 514 soldiers and 54 unit commanding NCOs. The structure of interpersonal relations has been determined by means of the factor analysis procedure, and the examinees' personality traits most affecting the singled-out factors of interpersonal relation quality have been then determined by means of the multiple-variant regression.

Key words: leadership, leader, power, authority, interpersonal relations, leaders' personality traits.

Guilt, Liability, Catharsis and Punishment

by Žarko Trebješanin, Ph. D., Prof.

The paper analytically and objectively considers a profound and delicate issue of Serb nation's liability for war crimes in recently waged wars on the territory of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia. The author criticizes extreme viewpoints, both those denying war crimes of the Serbian party, and the others claiming that only the Serbian party committed the crimes and that the entire Serb nation is to blame. The author explains his opinion that there is no collective liability and that to insist on it leads back to tribalistic perception of justice.

There is only individual guilt established by competent institutions (courts) and it should be distinguished from the liability (moral, political, objective, and subjective). The right question is not whether the entire Serb nation is guilty or not, but who, what for, and to what extent is to blame for concrete crimes, and who else (organizations, associations, institutions and individuals) and to what extent are liable for creating the environment of intolerance and for instigating the religious and national discrimination and oppressions of citizens.

Key words: war crimes, guilt, liability, punishment, catharsis, denazification.

Our Defense Technologies

by Colonel Anastas Paligorić (Ret.)

The paper presents the period of successful development and export of our defense technologies, as well as unfavorable political, social and military occurrences in Europe and the Balkans in the period from 1990 to 2000 that prevented their further recognition and production. It also discusses negative impact of politico-military factors prevailing on the territory of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia and of inadequate political research, development and scientific work in the area of defense technology. The author concludes that the recovery of our defense industry and the export of military armament and equipment and defense technologies are feasible. In this regard, he suggests the ways to provide necessary capital resources and points out the projects and goals that could be accomplished in the current situation.

Key words: defense technologies, military armament and equipment development policy, recovery of defense technologies, export of the military armament and equipment and defense technologies.

Ménagement de la réforme du secteur de sécurité

Centre pour le contrôle démocratique des forces armées et Institut pour les rapports Est-Ouest

Par la publication des trois oeuvres de la partie Ménagement de la réforme du secteur de sécurité, nous finissons la traduction des travaux choisis de l'Etude de la réforme du secteur de sécurité avec la proposition des meilleurs résolutions pour notre pays. Cette étude a été faite la fin de l'année 2001 par plusieurs auteurs sur demande du Centre pour le contrôle démocratique des forces armées de Genève et de l'Institut pour les rapports Est-Ouest de New York.

Réforme du secteur de sécurité en Serbie et Monténégro

Prof. dr Predrag Simic

Auteur développe trois groupes des causes qui demandent la réforme du secteur de sécurité en Serbie et Monténégro: l'héritage de la guerre et du régime précédent, manque de tradition dans le domaine de „contrôle civil des forces armées et manque de concordance entre les Etats members concernant le but, le temps et les objectifs de la réforme.

En se référant sur les expériences des autres pays en transition, on prévoit que cette réforme en Serbie et Monténégro doit durer de huit à dix ans. En liaison avec cela, auteur estime comme indispensable: la réforme des lois traitant les problèmes du secteur de sécurité; la réforme du système de défense; la réforme du système de sécurité intérieure; la réforme du système des services de renseignement pour le contrôle des frontières; mise en application du contrôle parlementaire des services de renseignement et des autres services de sécurité.

En rappelant que les travaux de réforme supposent la création de la stratégie nationale de sécurité, auteur offre sept voies pour sa définition valable: création d'une structure moderne et flexible de commandement; développement de planification efficace de défense nationale dans laquelle le Ministère de défense sera le responsable principal; création d'un budget réformiste; modernisation technique des forces armées et démocratisation de la société.

Mots clef: réforme du secteur de sécurité, héritage autoritaire, contrôle civil démocratique de l'armée, sécurité régionale, menaces de sécurité, intégrations euro-atlantiques; stratégie de sécurité nationale.

Influence des propriétés personnelles des autorités militaires sur la qualité des rapports interpersonnels dans l'organisation militaire

Mr Rajko Lojic, Commandant

En partant du modèle à cinq faits de la personnalité „Big Five“, puis de la théorie de Stoguedile de breveté interpersonnel, de la théorie de changement de Tibois et Kelly, de la théorie de Schoutz de rapprochement interpersonnel et de la théorie de l'attraction interpersonnel, dans ce travail on détermine les propriétés de personnalité des autorités qui font une influence importante sur des rapports dans l'organisation militaire.

Durant des recherches on a appliqué le teste des personnalités NEO-PI-R et la scale de l'évaluation des qualités des rapports interpersonnels (SPKMO-a) et expérimentation a été faite sur un milieu composé de 514 soldats et 54 chefs des unités. En appliquant le processus de l'analyse des faits, on a déterminé une structure des rapports interpersonnels, puis par une régression multivariable de certains traits des personnalités des gens examinés qui font la plus grande influence sur les faits de qualités des rapports interpersonnels.

Mots clef: manipulation, manipulateur, puissance, autorité, rapports interpersonnels et propriétés de la personnalité du chef.

Points de vue

Culpabilité, responsabilité, catarse et punition

Prof. dr Zarko Trebjesanin

Dans ce travail on fait une analyse objective de grand problème délicat de soit-disant culpabilité serbe pour les crimes de guerres commises durant les dernières guerres sur le sol de RSF de Yugoslavie.

Auteur critique les points de vue extrêmes tant ceuz qui nient des crimes faites par les Serbes, tant ceuz qui disant que les crimes ont été faites exclusivement de la part des Serbes et que tous le peuple serbe est coupable pour cela. Auteur explique son opinion disant que la culpabilité collectives n'existe pas et que chaque accent sur cela mène vers arriée jusqu'a la justice tribale.

Il existe uniquement la culpabilité individuelle et les institutions correspondantes sont chargées de la prouver, c'est-a-dire il faut la distinguer de la responsabilité (morale, politique, objective, subjective). La vrais question n'est pas la culpabilité du peuple mais qui est coupable personnellement pour les crimes concrètes (organisations, institutions, indiviue) aut point de vue la

création de l'atmosphère de non-tolérance, de discrimination et de poursuite de la population à la base de religion ou nation.

Mots clef: crimes de guerre, culpabilité, responsabilité, punition, catarse, dénazification.

Nos technologies défensives

Anastas Paligoric, Colonel en retraite

Dans cet article on montre une période de succès dans le domaine de développement et l'exportation de nos défensives, ainsi que les technologies événements défavorables politiques, sociaux et militaires en Europe et sur les Balkans durant des années 1990–2000 à cause de quoi la poursuite de leurs affirmation et le leur production ont été supprimées. On montre aussi les actions des effets négatifs des faits politiques sur le territoire de la RSF de Yougoslavie et des recherches inadéquantes de point de vue politique, développement et recherches scientifiques concernant la technique de défense. Auteur conclue que la revitalisation de notre industrie de défense et l'équipement militaire, ainsi que la technologie de défense est possible. En liaison avec cela, il propose les façons d'assurance du capital indispensable et montre les projets et objectifs à atteindre dans les conditions de travail contemporaines.

Mots clef: technologies de dfense, politique de dveloppement et de production de AEM, renouvellement des technologies de dfense, ezportation de AEM et de technologies de dfense.

Die Reform des Sicherheitssektors: die Leitung der Reform

Das Zentrum für demokratische Kontrolle der Wehrkräfte und Institut für Ost-West Verhältnisse

Durch die Veröffentlichung der 3 Werken aus dem Abschnitt Die Leitung der Reform des Sicherheitssektor enden wir das Übersetzen ausgesuchter Arbeiten aus einer umfassender Studie über die Reform des Sicherheitssektor und mit einem Vorschlag von bester Lösungen für unser Land. Diese Studie wurde ende 2001. von mehreren Autoren auf den Antrag des Zentrum für demokratische Kontrolle der Wehrkräfte aus Geneve und des Institutes für ost-westliche Verhältnisse aus New York fertiggemacht.

Die Reform des Sektors für Sicherheit in Serbien und Monte Negro

Prof. Dr Predrag Simić

Der Autor begründet 3 Gruppen der Ursachen, die die Reform des Sicherheitssektor in Serbien und Monte Negro notwendig machen: den aus der vorigen Regierungsform kriegerischer und autoritärer Nachlaß, Mangel der Traditionen bei der „zivieler Kontrolle der Wehrkräfte“ und keine Übereinstimmung zwischen den Stattglieder wenn es um den Zweck, Tempus und das Ziel der Reform handelt.

Bezugnehmend auf die Erfahrung anderer Transitionsländern sieht er es voraus , dass diese Reform in Serbien und Monte Negro von 8 bis 10 Jahre lang dauern wird. In Bezug damit betrachtet; er als nötig: die Reform gesetzlicher Regulative des Sicherheitssektor; Reform des Systems der Verteidigung; Reform des Systems des Innensicherheit; Reform des Systems Geheimdienstes für die Kontrolle der Gränze; Herstellung parlamentarischer Kontrolle des Geheimdienstes und anderer Dienste für die Sicherheit.

Zur Erinnerung daran, dass reformistische Eingriffe die Grundung einer Strategie der Staatsicherheit vermuten, bietet der Autor 7 Richtlinien um sie tüchtig definieren zu können: die Grundung einer Gesetzeserfassung; die Grundung einer modernen und flexibilen Kommando-Strukture; Entwicklung einer wirksamen Planung der Staatsabwehr wobei die höchste Verantwortung das Vertedigungsministerium übernimmt; Grundung eines neuen Systems um

mit menschlichen Bereichen zu führen; Anschaffung umgestalteter Budgetes; technische Modernisierung der Wehrkräfte und eine Demokratisierung der Gesellschaft.

Stichwörter: Reform des Sicherheitssektors, autoritativer Nachlaß, demokratische zivile Kontrolle der Armee, Sicherheit der Region, Drohung gegen der Sicherheit, Euro-Atlantische Intergration, Strategie der Staatssicherheit

Die Wirkung von persönlichen Eigenschaften der führenden Persönlichkeiten der Armee auf Qualität interpersönlicher Verhältnisse in der militärischen Organization

Mr Ranko Lojić, Major

In dieser Arbeit wurden, abgesehen von dem fünffaktorischen Model der Persönlichkeit "Big Five", dann von Stogdilovs Theorie interpersönlicher Erreichung, der Tobias und Kelies Theorie des Austausches, Schutzes inerpersönlicher Anziehungs- und Attraktionstheorie, die Eigenschaften der Vorsteher bestimmt, die wesentlich den Enfluß auf die Qualität inerpersönlicher Verhältnisse in der militärischen Organization haben.

Bei der Forschung wurde der Test der Persönilchkeit NEO-PI-R angewendet und die Skale um die Qualität interpersönlicher Verhältnisse zu schätzen (SPKM-O2) und die Untersuchung wurde auf 514 Soldaten und 54 Kommandieren durchgeführt. Durch eine faktorische Analyse wurde die Struktur von interpersönliche Verhältnisse bestimmt, und es wurden danach durch die multivarianten Regresion bestimmte Eigenschaften von der Untergesuchten festgestellt, die man am meisten den Enfluß auf die ausgesnderten Faktoren der Qualität der interpersänlicher Verhältnisse haben.

Stichwörter: Leitung, Leiter, Macht, Autorität, interpersönliche Verhältnisse und persönliche Eigenschaften der Führenden

Schuld, Verantwortung, Katharsis und Straffe,

Prof. Dr Zarko Trebješanin

In dieser Arbeit wurde analytisch und sachlich ein riessiges und delikates Problem angesehen sogenannte serbische Schuld für die Kriegsverbrechen in neulich vergangener Kriegen auf dem Gebiet SFR Jugoslawiens. Der Autor kritisiert extremische Standpunkte, die das Verbrechen von serbischer Seite verneien als auch die andere, die bestehen darauf, dass es ausschlislich von der serbischer Seite kam und dafür trägt die Schuld das ganze serbisches Volk. Der Autor begründet seiner Meinung, es gäbe keine kollektive Schuld und jede Insistierung darauf führt zurück zu der tribalistischer Ansichten der Recht.

Es gibt nur eine persönliche Schuld, die von zuständigen Institutionen (Gericht) festgestellt wird und man sollte sie von der Verantwortung unterscheiden (moralistische, politische, objektive und subjektive). Die richtige Frage wäre nicht, ob das ganze serbische Volk schuldig oder nicht schuldig ist sondern wer trägt die Schuld, wofür und wie gross ist die Schuld für konkretes Verbrechen, wer von aller (Organisationen, Bündnisse, Institutionen und Einzelnen) trägt sie, und wie gross ist die Verantwortung für die Erschaffung einer unerträglicher Atmosphäre sowie für die Stimulierung der Diskriminierung und für die Verfolgung der Bevölkerung wegen der Religion oder Nation.

Stichwörter: Kriegsverbrechen, Schuld, Verantwortung, Straffe, Katharsis, Denazifikation

Unsere Abwehrtechnologie

Anastas Paligorić, Colonel in Rente

Im Artikel wurde auf die Zeitabschnitt einer erfolgreichen Entwicklung und der Auführ von Ideologien unserer Abwehrsystems hingewiesen sowie auf die ungünstige politische und militärische Vorfälle in Europa und in Balkan in Periode von 1990 bis 2000. deswegen ihr weiteren Durchsetzung und Produktion unermöglicht war. Es wurden auch die negative Wirkungen von militärisch-politischen Faktoren auf dem Gebiet SFR Jugoslawiens erörtert und von einer, nicht richtigen Forschungspolitik, der Entwicklung und wissenschaftlicher Forschung bei der Abwehrtechnik. Der Autor schließt daraus, es wäre möglich die Erneuerung unserer Industrie, die sich auf Verteidigung und Export der Bewaffung und militärischer Rüstung und Verteidigungstechnologie bezieht.

In Bezug damit schlägt er vor eine Art der Versorgung von notwendigen Kapitals und weist auf die Projekte und Ziele auf, die in heutiger Umständen verwirklicht sein können.

Stichwörter: Abwehrtechnologie, Politik der Entwicklung und Produktion NVO, Erneuerung von Abwehrtechnologie, Export-Ausführ NVO und der Abwehrtechnologien

Управление реформой сектора безопасности

Центр по демократическому контролю над вооруженными силами и Институт отношений Восток-Запад

Тремя работами, относящимися к области управления реформой сектора безопасности, заканчиваем опубликование переводов выбранных трудов из объемистой Научной работы, посвященной реформе сектора безопасности, предлагаемой, также, лучшие решения для нашей страны. Указанная Научная работа под конец 2001 года изготовлена группой авторов по инициативе Центра по демократическому контролю над вооруженными силами из Женевы и Института отношений Восток-Запад из Нью-Йорка.

Реформа сектора безопасности в Сербии и Черногории

Проф. д-р Предраг Симич

Автором обосновываются три группы причин, делающих необходимой реформу сектора безопасности в Сербии и Черногории: военное и авторитарное наследие предшествующего режима, недостаток традиций в области "гражданского контроля над вооруженными силами" и несогласованность между государствами членами содружества в отношении цели, темпов и предназначения реформы.

Ссылаясь на опыт других стран, проходящих процесс транзиции, автор прогнозирует, что указанная реформа в Сербии и Черногории будет длиться от восьми до десяти лет. В связи с тем он считает необходимым провести: реформу законодательства, относящегося к сектору безопасности; реформу системы обороны; реформу системы внутренней безопасности; реформу системы разведывательных служб, контролирующей государственную границу; обеспечить парламентский контроль разведывательных служб и других служб безопасности.

Напоминая, что реформские мероприятия предполагают создание стратегии национальной безопасности, автор предлагает семь направлений ее качественного определения: создание законодательных рамок; создание командной структуры; развитие эффективного планирования национальной обороны, в котором главную ответственность несет Мини-

стерство обороны; создание новой системы управления людскими ресурсами; обеспечение реформистского бюджета; техническая модернизация вооруженных сил и демократизация общества.

Ключевые слова: реформа сектор безопасности, авторитарное наследие, демократический гражданский контроль над войском, региональная безопасность, безопасность угрозы, евро-атлантические интеграции, стратегия национальной безопасности.

Влияние характеристик личности военных руководителей на качество межперсональных отношений в военной организации

Канд. наук. Ранко Лоич, майор

Исходя из пятифакторской модели личности "Big Five", потом из теории Стогдила о межперсональных достижениях, теории обмена Тибо и Келли, теории Шуца о межперсональном привлечении и теории межперсональной аттракции, автор в настоящей работ определяет характеристики личности военного руководителя, оказывающие значительное влияние на качество межперсональных отношений в военной организации.

В ходе исследований использовался тест личности НЕО-ПИ-Р и шкала оценки качества межперсональных отношений (СПКМО-02), причем исследования проводились на образце из 514 солдат и 54 командиров подразделений. Методом факторского анализа определялась структура межперсональных отношений, а потом при помощи мультивариантной регрессии уточнялись черты личности подвергаемых испытаниям, оказывающие наиболее сильное влияние на выделенные факторы качества межперсональных отношений.

Ключевые слова: руководство, руководитель, мощь, авторитет, межперсональные отношения и характеристики личности руководителей.

Вина, ответственность, катарсис и наказание

Проф. д-р Жарко Требешанин

В работе аналитически и объективно рассматривается крупная и деликатная проблема так называемой *сербской вины* в военных преступлениях в недавно минувших войнах на территории Социалистической Федеративной Республики Югославии.

Автором критикуются экстремистские позиции, которыми, с одной стороны, отрицаются преступления сербской стороны, а с другой, утверждается, что преступления совершались исключительно сербской стороной, причем за преступления обвиняется весь сербский народ. Автор обосновывает свое мнение о том, что не существует коллективная вина,

и что любое настаивание на такой вине ведет назад к трибалистскому пониманию правды.

Существует только индивидуальная вина, утверждающаяся соответствующими институтами (судами), причем необходимо ее отличить от ответственности (моральной, политической, объективной, субъективной). Настоящий вопрос не в том, виноват ли или не виноват весь сербский народ, а в том, кто, в чем и в какой мере виноват за конкретные преступления, кто (организации, объединения, институты, отдельные лица) и в какой мере виноват в создании атмосферы нетерпимости и подстрекательства дискриминации и изгнания граждан на религиозной и национальной основе.

Ключевые слова: военные преступления, вина, ответственность, наказание, катарсис, денацификация.

Наши оборонительные технологии

Анастас Палигорич, полковник в отставке

В статье автором указывается на период успешного развития и экспорта наших оборонительных технологий, а также на неблагоприятные политические, общественные и военные события в Европе и на Балканах в периоде 1990-2000 г., не допустившие их дальнейшее подтверждение и выпуск. Также рассматриваются отрицательные влияния военно-политических факторов на территории СФР Югославии и неадекватные политики исследования, развития и научно-исследовательской работы в области оборонительной техники.

Автором делается вывод о возможности обновления нашей промышленности, связанной с обороной, и экспорта вооружения и военной техники и оборонительных технологий. В связи с этим им предлагается способ обеспечения необходимого капитала и указывается на проекты и цели, которые могут осуществиться в существующих условиях.

Ключевые слова: оборонительные технологии, политика развития и выпуска вооружения и военной техники, экспорт вооружения и военной техники и оборонительных технологий.

Ликовно-графички уредник
Божидар Мркоња

Језички редактор
Нада Драгишић

Преводиоци:

на енглески
Душанка Пивљанин

на француски
Милан В. Петковић

на немачки
Сашенка Таталовић

на руски
Зоран Стевановић

Коректор
Дунавка Ђорђевић

Тираж 850 примерака

Штампа: ВОЈНА ШТАМПARIЈА – БЕОГРАД, Ресавска 40 б

На основу мишљења Министарства за науку, технологију и развој Републике Србије,
бр. 413-00-1203/2001-01, од 12. 09. 2001. године, часопис је ослобођен пореза на промет.

УДК – Центар за војнонаучну документацију и информације (ЦВНДИ)